

LAATU, LAATU, LAATU,

YLIOPISTOJEN ELINEHTO

Toimittanut Kari Raivio

Suomen Toivo -ajatuspaja 2013

LAATU, LAATU, LAATU,

YLIOPISTOJEN ELINEHTO

Toimittanut Kari Raivio

Suomen Toivo -ajatuspaja 2013

Suomen Toivo -ajatuspaja

Runeberginkatu 5 B, 7 krs

00100 Helsinki

www.toivoajatuspaja.fi

Suomen Toivo -ajatuspaja edistää tutkimus-, koulutus- ja julkaisutoiminnallaan vastuullisen markkinatalouden vahvistumista Suomessa.

Ulkoasu ja taitto: Juuso Joutsela, Takomo Tuotanto Oy

Kuvitukset: Istockphoto ja Scanstockphoto

Paino: T-Print, Hyvinkää, 2013

ISBN: 978-951-8964-82-0

SISÄLLYSLUETTELO

KIRJAN IDEA	6
Markku Pyykkölä	
UUSI YLIOPISTOLAKI – SIUNAUS VAI KIROUS?	9
Kari Raivio	
AALLON HARJALLA	
- YLIOPISTOFUUSION HYÖDYT JA HAASTEET	25
Eero Kasanen, Yrjö Sotamaa, Matti Pursula	
YLIOPISTOJEN PROFILOINTI	
- UHKA VAI MAHDOLLISUUS?	47
Kalervo Väänänen	
MITEN TALOUS TURVATAAN	
YLIOPISTOUUDISTUKSESSA?	56
Tapio Reponen	
SUOMI TARVITSEE OIKEUDENMUKAISEN JA	
TASA-ARVOA VAHVISTAVAN OPINTOJEN	
RAHOITUSJÄRJESTELMÄN	66
Vesa Kanninen	
MITÄ ANU BRADFORD ON OPPINUT YHDYSVALTOJEN	
YLIOPISTOJÄRJESTELMÄSTÄ?	86
Suvi Uusitalo	
YLIOPISTOSTA TYÖELÄMÄÄN VAI TYÖLLISENÄ	
OPISKELEMASSA?	94
Heikki Räisänen	
MITEN YLIOPISTO VOI AUTTAA NUORTA TUTKIJAA	
- AJATUKSIA URAPOLUN VARRELTA	106
Kirsi Pietiläinen	
BIT BANG – DIGIKUMOUS JA SUOMI	114
Martti Häikiö	
MAAILMAN YLIOPISTOT MULLISTUKSESSA	123
Kari Raivio	
OSAAMISEN JA SIVISTYKSEN SUOMI – MISTÄ EVÄÄT	
KANSAINVÄLISEEN MENESTYKSEEN?	139
Raija Vahasalo	

KIRJAN IDEA

*Markku Pyykkölä
Toiminnanjohtaja,
Suomen Toivo -ajatuspaja*

Suomessa yliopistojen kilpailukykyä on pyritty tukemaan uudistamalla alaa koskeva lainsäädäntö. Vuoden 2009 yliopistolain uudistamisen tavoitteena oli lisätä yliopistojen toiminnallista itsenäisyyttä, mahdollisuutta keskittyä omille vahvuusalueilleen, ja talouden omavastuusuutta. Uudistuksen tavoitteena oli myös yliopistojen ja ympäröivän yhteiskunnan vuorovaikutuksen lisääminen. Keskeinen teema oli yliopistojen johtamisjärjestelmien uudistaminen ja joustavampien toimintatapojen kehittäminen.

Uudistuksen onnistumisesta on erilaisia käsityksiä. Esimerkiksi Kokoomus on korostanut uuden lain hyviä tavoitteita ja esitellyt uutta yliopistolakia merkittävänä hallituksen aikaansaannoksena ja esimerkkinä rakenteellisesta uudistuksesta, jollaisia pitäisi rohkeasti toteuttaa myös muilla sektoreilla kuten kunnallishallinnossa tai sosiaali- ja terveyspalveluissa. Toisenlainen arvio kuullaan esimerkiksi yliopistojen henkilöstöjärjestöiltä, joiden mukaan uusi laki on aiheuttanut demokratian heikkenemistä ja hallinnon lisääntymistä yliopistoissa.

Mikä sitten on totuus? Sen selviämistä saamme ehkä odottaa siihen asti, että uuden lain toimeenpano toden teolla muuttuu papereista toiminnaksi ja lain soveltaminen testautuu erilaisissa taloudellisissa suhdanteissa. Nyt kuitenkin tuntuu siltä, että yliopistolain hyvät tavoitteet ja alkuvaiheen kokemukset niiden toimeenpanosta ovat kriitikoiden mielissä sekoittuneet muihin samaan aikaan tapahtuneisiin uudistuksiin ja taloudellisen tilanteen vaikeutumiseen. Onko näin ja mitä seuraavaksi pitäisi tehdä, sitä lähdimme tämän kirjan kautta selvittämään.

Kirjamme koostuu yhdestätoista itsenäisestä artikkelista, joissa yliopistomaailman ja poliittisen päätöksenteon edustajat ovat arvioineet

yliopistolain uudistamisen merkitystä ja kommentoineet monia toimeenpanoon vaikuttaneita olosuhdetekijöitä ja ajankohtaisia teemoja kuten: Kannattaako yliopistoja fuusioda, miten profiloida toimintansa ja hallinnoida talouttaan? Millainen on suomalainen opiskelukulttuuri ja opintotutkijärjestelmä kansainvälisesti vertailtuna? Ovatko yliopistolistaukset mielekäs tapa arvioida niiden toimintaa? Entä miten pitäisi tukea nuoria tutkijoita tai suhtautua opiskelujenaikaiseen työsäkäyntiin? Kannattaako julkisia resursseja kohdentaa painopistealueille ja mitä tehdä katiskan perälle joutuneille tutkijoille?

Olemme etsineet kirjaamme mielenkiintoisia, käytännönläheisiä ja ajankohtaisia teemoja. Haluan kiittää kaikkia kirjoittajia erinomaisesta panoksesta ja rohkeudesta puhua suoraan suomalaisen yliopistolaitoksen kehittämistarpeista. Erityiskiitoksen haluan kohdentaa kansleri emeritus Kari Raiviolle, jonka apu teemojen hahmottamisessa, kirjoittajien löytämisessä ja tekstien toimittamisessa on ollut ratkaisevan tärkeä.

Presidentti Sauli Niinistön sanoin kolmas maailmansota käydään talouden keinoin. Osa tästä kilpavarustelusta ja kansakuntien keskinäisestä kamppailusta käydään yliopistosektorilla, jonka laadukkuus tutkimuksen, opetuksen ja ns. kolmannen tehtävän alueilla ajatellaan olevan maan taloudellisen suorituskyvyn paras turva. Yliopistoista on tullut yhä selvemmin talous- ja sosiaalipolitiikan välineitä ja kapasiteetin rakentamisesta kansallisvaltioiden strateginen linjaus. Uusi laki mahdollistaa yliopistojen omaehtoisen kehittämisen. Pallo on nyt yliopistoilla.

UUSI YLIOPISTOLAKI – SIUNAUS VAI KIROUS?

Kari Raivio

Kansleri (emeritus), Helsingin yliopisto

Kirjoittaja on koulutukseltaan lastenlääkäri; hän oli Helsingin yliopiston perinataalilääketieteen professori ja yliopistosairaalan ylilääkäri 1982-96 sekä lääketieteellisen tiedekunnan dekaani 1994-96. Hän on vierailut tutkijana ja professorina Yhdysvalloissa yhteensä neljä vuotta ja toiminut alansa kansainvälisten tiedejärjestöjen johtotehtävissä. Helsingin yliopiston rehtorina hän toimi 1996-2003 ja kans-

lerina 2003-08, jolloin jäi eläkkeelle. Hän oli perustamassa Euroopan Tutkimusyliopistojen Liittoa (LERU) ja toimi sen presidenttinä 2004-08. Kansainvälisen Tiedeneuvoston (ICSU) varapresidentin tehtäviä hän hoiti 2008-12. Hän on ollut Singaporen ja Ruotsin hallitusten sekä Lundin ja Karolinska Institutetin akateeminen asiantuntija, ja on tällä hetkellä Tokion yliopiston President's Councilin ja Tarton yliopiston hallituksen jäsen.

Uusi yliopistolaki astui voimaan Suomessa 1.1.2010. Toki yliopistojen säädöspohjaa oli ennenkin viilattu, viimeksi vuosina 1997 ja 2005, mutta tällä kerralla kyseessä oli monessa suhteessa mullistava reformi. Sitä edelsi perusteellinen valmistelu, useat lausuntokierrokset ja tavanomainen eduskuntakäsittely valiokuntineen kaikkineen. Vasta loppumetreillä kuvaan ilmestyi äänekäs oppositio, jonka protesteista huolimatta laki hyväksyttiin eduskunnassa, mutta edellytettiin sen vaikutusten seurantaa.

Keväällä 2012 eduskunnan sivistysvaliokunta arvioi saamansa toimeksiannon mukaisesti yliopistolain toteutumista. Yliopistojen viralliset lausunnot olivat voittopuolisesti myönteisiä, mutta etenkin henkilöstö- ja opiskelijajärjestöjen piiristä esitettiin kovaa kritiikkiä, jopa vaadittiin lain kumoamista tai ainakin isoa remonttia. Myös mediassa uuden yliopistolain vastustajat ovat olleet äänekkäitä. Pohjanoiteerauksen saavutti Suomen Kuvalehti, joka huonosti perustellussa artikkelissaan tuomitsi lain kelvottomaksi ja ehdotti sille arvosanaa improbatur.

Toistaiseksi ei ole julkistettu kunnollista analyysiä yliopistolain toteutumisesta. Tämän kirjoituksen tarkoitus on arvioida, kuinka yliopistojen toimintaedellytykset ja ilmapiiri ovat muuttuneet, ja onko tilanne todella niin huolestuttava kuin eräät kommentaattorit ovat antaneet ymmärtää. Tärkeämpää kuin lain välittömien vaikutusten arviointi on kuitenkin pohtia, onko autonomia aidosti lisääntynyt ja osaavatko yliopistot käyttää sitä hyväkseen, jotta uudistusten perimmäinen tarkoitus, yliopistojen opetuksen ja tutkimuksen laadun parantaminen, voisi ajan mittaan toteutua.

YLIOPISTOUUDISTUSTEN SUMA

Nyt on eletty yli kolme vuotta uuden lain alaisuudessa. Sen edellyttämät päätöksentekovelvoitteet ja taloushallinnon muutokset on pääosin toteutettu. Elämä yliopistoissa ei ole entisenlaista, mutta syynä ei ole vain uusi laki vaan monet samanaikaisesti käynnistetyt kehittämishankkeet. Lähes kaikki yliopistot ryhtyivät arvioimaan ja muuttamaan sisäisiä rakenteitaan, mutta kovimman paineen alla olivat Aalto-yliopisto, Itä-Suomen yliopisto ja Turun yliopisto, jotka joutuivat toteuttamaan mittavat fuusiohankkeet. Jo edellisen vuosikymmenen puolella siirryttiin uuteen palkkausjärjestelmään, jonka edellyttämät kehityskeskustelut käy lähiesimies jokaisen työntekijän kanssa. Tämä antaa vaikutelman henkilöjohtamisen korostumisesta, vaikka kollegiaaliset hallintoelimet eivät ennenkään puuttuneet palkkauskysymyksiin. Seuraava suuri muutos johtui Euroopan Unionin ja Suomen Akatemian vaatimuksesta, että kaikkien niiden rahoittamien tutkimushankkeiden kohdalla on sovellettava kokonaisbudjetointia. Se merkitsi muun muassa jokaisen hankkeeseen osallistuvan tutkijan ajankäytön dokumentointia työajan seurannan kautta. Tätä varten yliopistot lähtivät kehittämään niin työlästä ja byrokraattista menettelyä, että henkilökunta nousi kapinaan. Kun samalla ainakin Helsingin yliopistossa hallinnon tietojärjestelmät uusittiin, eikä alkuvaiheessa mikään näyttänyt toimivan, niin tunnelmat olivat todella kireät. Viimeisen pisanan jo ylitse kuplivaan maljaan kaatoi valtioneuvosto, kun se perui yliopistolain käsittelyn yhteydessä antamansa lupauksen määrärahojen lisäyksestä ns. yliopistoindeksiin mukaisesti kustannustason noustessa. Tämä johti säästöohjelmiin kaikissa yliopistoissa vuosina 2012-2013.

UUDEN LAIN TAUSTA

Kenelle kuuluu ansio – tai syy – yliopistolain suuresta remontista? Tällä kerralla kyse ei ollut poliitikkojen kataluudesta tai opetusministeriön virkamiesten juonittelusta, vaan aloite tuli yliopistojen omasta piiristä uuden vuosituhannen alussa. Etenkin Helsingin Kauppakorkeakoulun rehtori Eero Kasanen perusteli julkisuudessa, että yliopistojen menestyksellä toiminta edellyttää niiden taloudellisen autonomian lisäämistä ja valtiovallan holhoavan otteen kirvoittamista. Hän johti Rehtorien Neuvoston työryhmää, jonka keväällä 2002 julkaistu raportti päätyi samaan johtopäätökseen. Kun sitten valtion tiede- ja teknologianeuvoston esityksestä valtioneuvosto teki 7.4.2005 periaatepäätöksen julkisen tutkimusjärjestelmän rakenteellisesta kehittämisestä, niin tässä dokumentissa oli jo paljon aineksia lainsäädännön kehittämiseen, kuten ”yliopistot parantavat kansainvälistä kilpailukykyään profiloitumalla sekä panostamalla tutkimuksen laatuun, monitieteisyyteen ja kansainvälisesti korkeatasoiseen tutkijakuntaan”, ”yliopistojen johtamista, strategista suunnittelua ja tutkimushallintoa vahvistetaan”, ”yliopistojen taloudellista toimivaltaa lisätään lainsäädäntötoimin kansallisen ja kansainvälisen huippuosaamisen ja verkostoitumisen edellytysten parantamiseksi”, ”nykyistä merkittävämpi osa rahoituksesta kohdennetaan koulutus- ja tutkimustoiminnan laadun perusteella”.

Tukea näille ajatuksille saatiin EUn komission tiedonannossa vuodelta 2006, joka käsitteli laajasti yliopistojen modernisaatiota, sekä OECD:n asiantuntijaryhmän Suomen yliopistoja koskevasta raportista 2006. Sekä eurooppalaisessa että kotimaisessa retoriikassa laajennetun autonomian itsestään selväksi reunaehdoksi katsottiin suurempi yhteiskuntavastuu (accountability).

MONITAHOINEN VALMISTELUPROSESSI

Uuden yliopistolain valmistelussa tärkeän juridisen pohjatyön tekivät selvitysmiehet, hallitusneuvos Niilo Jääskinen ja professori Jorma Rantanen. Heidän loppuraporttinsa julkistettiin 17.1.2007, jonka jälkeen se lähti laajalle lausuntokierrokselle. Samana keväänä Matti Vanhasen II hallitus kirjasi uuden yliopistolain ohjelmaansa 19.4.2007 todeten, että ”yliopistojen taloudellista autonomiaa lisätään mahdollistamalla yliopistoille julkisoikeudellisen oikeushenkilön tai yksityisoikeudellisen säätiön asema. Samanaikaisesti uudistetaan yliopistojen hallintoa ja päätöksentekojärjestelmää”.

Lainsäädännön ja siihen liittyvien yliopistojen rahoitus- ja ohjausjärjestelmien sekä kiinteistöjärjestelyjen uudistusta valmistelemaan asetettiin 30.5.2007 opetusministeriön virkamiestyöryhmä ja sen tueksi ohjausryhmä, jossa oli laaja yliopistojen edustus, opiskelijat (SYL) mukaan lukien. Näiden välinen vuorovaikutus oli tiivistä, ja toimeksiannon mukaisesti järjestettiin kuulemistilaisuuksia yliopistojen johdon, henkilöstön, opiskelijoiden, työmarkkinajärjestöjen ja muiden sidosryhmien kesken. Työryhmä julkisti 20.8.2007 muistionsa, jossa otettiin kantaa lainsäädännön muutoksia edellyttäviin asioihin ohjausryhmän siunauksella. Myös tämä muistio lähetettiin lausuntokierrokselle yliopistoihin ja sitä käsiteltiin laajasti seminaareissa ja tiedotustilaisuuksissa. Valmistelutyöryhmän määrätietoinen vetäjä, johtaja Anita Lehikoinen, ansaitsi yliopistoväen luottamuksen asian- tuntevalla ja tasapuolisella toiminnallaan.

Ainakin Helsingin yliopistossa sekä lakiluonnoksesta että sitä koskevasta toimeenpanolaista keskusteltiin laajasti kaikissa hallintopor- taissa konsistorista laitostasolle, ja myös yliopiston niistä antama lau- sunto kävi läpi laajan sisäisen konsultaatiokierroksen. Yksimielisessä lausunnossaan konsistori kannatti lakiluonnosta, mutta esitti siihen joitakin huomautuksia ja muutosehdotuksia, joista tärkeimmät koski- vat talouden perustaa, julkisen rahoituksen jakoperusteita, kiinteistö- jen omistusta sekä henkilöstön etujen turvaamista muutostilanteessa. Hallitus antoi 20.2.2009 eduskunnalle esityksen uudeksi yliopistolaki- si. Se lähetettiin sivistysvaliokuntaan, joka pyysi myös perustuslaki- valiokunnan kannanottoa. Eduskuntakäsittelyn aikana kuultiin noin sataa asiantuntijaa ja myös julkinen keskustelu oli vilkasta. Opetusmi- nisteri Henna Virkkunen luotsasi esitystä ohi poliittisten karikoiden. Molemmat valiokunnat hioivat vielä lakia kuulemisten perusteella. Uusi yliopistolaki hyväksyttiin eduskunnassa 16.6.2009 ja Tasavallan presidentti vahvisti sen 24.7.2009.

MIKÄ MUUTTUI UUDEN LAIN MYÖTÄ?

Tärkein periaatteellinen uudistus oli yliopistojen irrottaminen valtion tilivirastoasemasta itsenäisiksi oikeushenkilöiksi, suurin osa julkisoi- keudelliseksi mutta kaksi säätiöpohjaisiksi (Aalto-yliopisto ja Tampe- reen teknillinen yliopisto). Itsenäinen taloudenpito edellyttää riittävää varallisuutta ja maksuvalmiutta, josta syystä yliopistojen kiinteistöt irrotettiin Senaatti-kiinteistöjen omistuksesta erillisiin kiinteistöyh- tiöihin, joissa yliopistoilla on osake-enemmistö. Lisäksi niiden pää-

omittamiseksi järjestettiin laajoja varainkeräyskampanjoita, joiden tuottoon valtio lupasi 2.5 –kertaisen lisäpanostuksen. Koska valtio sitoutuu edelleen vastaamaan yliopistojen toimintarahoituksesta, niin sen turvaamiseksi luotiin yliopistoindeksi, jonka mukaisesti valtion budjettirahoitusta tulee vuosittain lisätä kustannustason noustessa.

Yliopistojen ylimmän päättävän elimen, hallituksen, jäsenistä vähintään 40% tulee olla yliopiston ulkopuolisia, mukaan lukien puheenjohtajan, mutta yliopisto saa edelleen itse valita toimielimiensä jäsenet autonomian periaatteiden mukaisesti. Säätiöyliopistoissa hallitus voi olla kokonaan ulkopuolinen. Hallituksen nimittää yliopistokollegio, joka valitaan aiemman lain mukaisesti kolmikantaperiaatteella (professorit, muut opettajat ja henkilöstö, opiskelijat). Rehtorin nimittää hallitus ja hänen samoin kuin alemman tason johtajien (dekaanit, laitosjohtajat) asema jossakin määrin vahvistuu, joskaan rehtorin osalta ero aiempaan yleistöimivaltaan ei ole suuri. Hallituksen vastuulla on myös Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) kanssa kolmivuotiskausiksi tehty sopimus toiminnan määrällisistä ja laadullisista tavoitteista sekä rahoituksesta.

Henkilöstö ei enää ole virkasuhteessa valtioon vaan työsuhteessa yliopistoihin, jotka samalla saivat työnantajan roolin sopimusneuvotteluissa opetusministeriön sijasta. Tässä yliopistot ovat toimineet kiinteässä yhteistyössä ja perustaneet oman työnantajayhdistyksen, joka on päässyt hyvään yhteisymmärrykseen työntekijäjärjestöjen kanssa. Siirtyminen viroista ja niiden täyttöprosesseista työsopimusten solmimiseen lisäsi mahdollisuuksia joustavampana henkilöstön rekrytointiin.

MISTÄ PORU?

Yliopistojen autonomian lisääminen oli alun perin niiden oma toive, eikä se sinänsä antanut aihetta sisäisiin ristiriitoihin. Itse asiassa lain valmisteluvaiheessa käyty yliopistojen sisäinen keskustelu oli varsin maltillista, mikä on ymmärrettävää, sillä tosiasiaa akateemisen yhteisön jäsenistä suurin osa viis veisaa hallinnollisista askareista, kunhan he itse saavat keskittyä tutkimukseen ja opetukseen. Eräistä lakiesityksen yksityiskohdista esitettiin kritiikkiä ja vaihtoehtoisia ehdotuksia, mutta useimmat ymmärsivät, että edes maksimaalisen demokratian vallitessa kaikkia mielipiteitä ei voida ottaa huomioon, vaan niistä on sorvattava käypä kompromissi. Kuitenkin aivan loppusuoralla, kun lakiesitys oli jo eduskunnan käsittelyssä keväällä

2009, barrikadeille nousi pieni mutta äänekkäs joukko Helsingin yliopiston opettajia ja opiskelijoita, lähinnä valtiotieteellisestä tiedekunnasta, jotka tuomitsivat koko hankkeen ja vaativat lakiesityksen vetämistä takaisin. Opiskelijatoiminta-nimellä esiintynyt liikehdintä levisi jossakin määrin muihinkin yliopistoihin.

Kritiikin kohteet liittyivät lähinnä autonomiaan, jonka katsottiin lopullisesti tuhoutuvan vaikka sen lisääminen oli koko lakiuudistuksen lähtökohta. Tärkein vastaväite oli ulkopuolisten jäsenten ottami-

”Tärkein vastaväite oli ulkopuolisten jäsenten ottaminen yliopistojen hallitukseen, minkä väitettiin johtavan elinkeinoelämän kuristusotteeseen.”

nen yliopistojen hallitukseen, minkä pelättiin johtavan elinkeinoelämän kuristusotteeseen yliopistoista ja tieteen alistamiseen yritysmaailman käskyläiseksi, vallankin kun hallitus vielä saisi nimittää rehtorin. Myös vieroksuttiin yksilöjohtajien roolin korostumista demokraattisten ja kollegiaalisten elinten kustannuksella, sekä henkilöstön aseman muuttumista turvallisiksi koe-tusta virkamiesroolista työsuhteisiksi. Lukukausimaksut laukaisivat jälleen allergisen reaktion, vaikka niitä esitettiin vain EU/ETA –maiden ulkopuolisille opiskelijoille. Samat argumentit olivat keskeisiä myös niissä vastalauseissa, jotka sosialidemokraattien ja vasemmistoliiton kan-

sanedustajat liittivät eduskunnan pöytäkirjaan yliopistolain hyväksymisen jälkeen. Viimemainitun vastalauseen mukaan lakiesitys ”tuo akateemisen kapitalismin suomalaisiin yliopistoihin”.

Paljon vähäisemmätkin yritykset rationoida ja modernisoida yliopistojen toimintaa ovat aina kohdanneet muutosvastarintaa. Onkin sanottu, että yliopiston uudistaminen on yhtä hankalaa kuin hautausmaan siirtäminen toiseen paikkaan, sillä ei voi odottaa mitään apua sisäpuolelta. Itse asiassa se on vielä hankalampaa, koska hautuumaan asukit eivät tee aktiivista vastarintaa! Osa vastarinnasta perustuu asiaargumentteihin, joiden pitävyyttä voidaan arvioida vain seuraamalla uudistuksen vaikutuksia, mutta osa on tunneperäistä ja edustaa epä-määräistä kaipuuta ”vanhoihin hyviin aikoihin”. Tästä esimerkkinä kahden protestiliikkeen kärkihahmon kannanotot, joista voi päätellä, minkälaista autonomiaa, akateemista vapautta ja demokratiaa haluttiin.

Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori JP Roos piti jäähyväisluentonsa 4.9.2012, jossa hän totesi muun muassa, että ”olen

jo pitkään joutunut vastahakoisesti sanomaan hyvästejä Yliopistolle sellaisena kuin siihen tutustuin yliopiston vanhan puolen kuppilassa 1960-luvun alussa, melko tarkkaan 50 vuotta sitten. Joka vuosikymmenellä, ja jopa vuosittain on tapahtunut muutoksia, jotka ovat vieneet yliopistoa yhä kauemmaksi siitä yliopistosta, joka minulle on Se Ainoa Oikea. Vuoden 2010 yliopistolaki oli tässä suhteessa suurin ja kohtalokkain hyppäys, jonka jälkeen en ole tuntenut suurtakaan innostusta jatkaa...” ja edelleen ”Minulla on hyvin elävä muistikuva siitä, millaisella tavattomalla kunnioituksella ja suoranaisella pelolla Warikseen (silloinen sosiaalipolitiikan professori) suhtauduttiin ja millainen kokemus ensimmäinen Wariksen suullinen tentti (cum laude) oli. Silloin minulle valkeni elämäni suuri tavoite: tulla professoriksi. Näin jälkikäteen on selvää, että tein alkeellisen pörssisijoittajavirheen: Waris oli melkeinpä viimeinen professori jolla oli absoluuttinen auktoriteetti ja jonka asema laitoksella oli todella valistuneen itsevaltiaan. Kun itse lopulta pääsin professoriksi, kaikki oli muuttunut ja nyt kun lähden professuurista, niin on vaikea keksiä kovin paljoa yhteisiä tekijöitä minun oman professuurini ja Wariksen professoriposition välillä. Jopa niin että Wariksella oli virka, minulla ei. Wariksella oli valtaa, minulla ei. Wariksella oli absoluuttinen auktoriteetti seminaareissa, minulla ei. Wariksella oli oma sihteeri ja muuta aputyövoimaa, minulla ei. Waris ei ollut joutunut osallistumaan yhteenkään tutkimusarviointiin, minulla on niitä jo kasapäin. Wariksella oli yhteiskunnallista vaikuttavuutta, minulla ei. Waris oli ministerinä, minä en...”

Kansainvälisen politiikan professori Heikki Patomäki kirjoitti politiikan teoriaan vedoten, että eduskunnan käsittelyssä oleva lakiesitys tulisi hylätä, keskeisimpänä perusteena nykyisen kolmikantaisen demokratian säilyttäminen kaikessa päätöksenteossa, mukaan lukien ylimpien luottamushenkilöiden valinnat. Kun kansleri, rehtori ja konsistori ovat antaneet lakiesityksestä puoltavat, tosin joitakin kohtia kritisoivat lausumat, niin Patomäki ja samanhenkiset toverit esittivät näille kaikille epäluottamuslausetta ”normaalien demokraattisten periaatteiden mukaisesti”. Uudet vaalit tuli toimeenpanna mahdollisimman pikaisesti. Kuitenkin kaikki nämä instanssit oli valittu silloisen lain mukaisesti juuri sillä kolmikantaperiaatteella, josta protestiliike ehdottomasti halusi pitää kiinni. Onko niin, että jos jokin päätös ei miellytä yksittäistä yliopistolaista, hänellä on oikeus vaatia siitä vastanneiden tahojen erottamista? Jos ”epäluottamuslause” johtaa mai-

nittujen tahojen potkuihin, niin kuinka tilalle saadaan sopivimmat? Mitä jos uudetkin elimet syyllistyvät virheellisiin päätöksiin?

UUDEN AIKAKAUDEN HALLITUKSET - KATASTROFIKO?

Jo ennen uuden lain voimaantuloa 1.1.2010 yliopistoissa tehtiin kuu-meista valmistelutyötä. Yksi tärkeimmistä tehtävistä oli uusien hallitusten nimittäminen. Niiden ulkopuolisten jäsenten tausta ja toimiala antavat mahdollisuuden arvioida, missä määrin pelot liike-elämän ylivallasta voisivat olla aiheellisia. Keväällä 2013 kolmentoista yliopiston (juuri perustettu Taideyliopisto ei mukana) hallituksissa on yhteensä 64 ulkopuolista jäsentä, joista 25 on ansainnut kannuksensa liike-elämän johtotehtävissä, 21 tutkimuslaitosten tai yliopistojen palveluksessa, 12 julkishallinnossa ja 6 kolmannen sektorin tehtävissä. Tällainen luokittelu ei ole yksiselitteinen, koska monella on ansioita useilla yhteiskunnan sektoreilla. Säätiöyliopistoilla (Aalto, Tampereen teknillinen yliopisto) on kokonaan ulkopuolinen hallitus. Vaasan yliopistossa ja Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa ulkopuolisilla jäsenillä on enemmistö, Oulussa puntit ovat tasan. Kaikkiaan bisnesmaailman osuus kaikista hallituspaikoista on noin kuudennes. Luku on suurehko, mutta uskoisin viiden kuudesosan pystyvän estämään yritykset kaupallistaa koko yliopistolaitos. Puheenjohtajista viisi on aktiivisia (heistä kolmella yliopistotausta) ja kolme eläköityneitä liikehenjohtajia, neljän tausta on tutkimuslaitoksissa ja yksi on entinen poliitikko ja ministeri. Ulkomaisten yliopistojen professoreita on kuusi, heistä kolme ulkosuomalaisia ja yksi rehtori (Uppsalan yliopisto). Mielenkiintoista on, että Aalto –yliopisto, joka ehkä eniten mielletään yritys- ja innovaatiohenkiseksi, on valinnut hallitukseensa kaksi huipputason bisnesammattilaista, mutta kaikki viisi muuta ovat yliopistotehtävissä, heistä neljä ulkomailla.

Kaiken kaikkiaan hallitusten ulkopuolisten jäsenten valinnat on valmisteltu huolellisesti ja pyritty saamaan mukaan monipuolista osaamista ja kokemusta. Akateemiset, tutkimuksen ja opetuksen substanssiin liittyvät kysymykset eivät kuulu hallitusten vaan yliopistokollegioiden sekä tiedekunta- ja laitosportaani päätettäväksi, ja niissä sisäisten toimielinten jäsenillä on perinteisesti ollut taipumus ajaa oman taustaryhmänsä etuja yliopiston kokonaisedun asemesta. Väit-täisinkin ulkopuolisten omaavan strategisissa ja taloudellisissa kysy-

myksissä jopa paremman näkemyksen ja kompetenssin kuin sisäisten edustajien.

Toistaiseksi on vaikea arvioida, missä määrin uudet hallitukset ovat vaikuttaneet yliopistojen strategiaan linjauksiin ja käytännön päätöksiin. Suuri osa ajasta ja energiasta on varmasti kulunut uuden lain edellyttämien toimintaperiaatteiden luomiseen ja ohjeistukseen. Useimmissa yliopistoissa on lisäksi tehty isoja sisäisen organisaation muutoksia, joko lain perusteella tai siitä riippumatta, ja sellaiset aina työllistävät sekä hallintoelimiä että myös ruohonjuuritasoa. Aina-kin Helsingin yliopiston hallitus on pääosin askarrellut juuri tällaisten kysymysten parissa, eikä sen päätöspöytäkirjoja lukiessa löydy viitteitä erimielisyydestä akateemisen johdon kanssa. Sellaisia on tietävästi syntynyt eräissä yliopistoissa, joissa hallitus on pyrkinyt liikaa sekaan-tumaan operatiivisiin asioihin, jolloin jopa rehtorin tuoli voi heilua.

Talouteen hallitukset ovat kiinnittäneet erityistä huomiota, ja siihen ulkopuoliset jäsenet tuovatkin sellaista osaamista mikä useimmilta akateemisen yhteisön jäseniltä puuttuu. Yliopistoilla on uudenlainen oma vastuu taloudesta, mitä ei ole helpottanut maan hallituksen päätös leikata yliopistoindeksiä ja sitä kautta lupausten vastaisesti supistaa budjetteja. Tämä lienee tärkein peruste sille, että muun muassa Helsingin yliopiston hallitus näyttää vetävän tiukempaa linjaa tilakustannusten hallinnassa kuin akateeminen yhteisö haluaisi. Toisaalta Suomen yliopistot toimivat kyllä pääosin uusissa ja varsin hulppeissa tiloissa verrattuna moniin ulkomaisiin yliopistoihin, joten lienee perusteltua valvoa seiniin upotettavien resurssien kehitystä.

MITÄ HENKILÖSTÖLLE KUULUU?

Henkilöstön, tai ainakin heitä edustavien ammattijärjestöjen suurin huoli koski virkasuhteiden muuttumista työsuhteiksi. Vaikka muuten muassa eduskunnan sivistysvaliokunta mietinnössään kirjoitti, että näiden välillä ei itse asiassa ole juurikaan eroja, niin silti esitettiin, myös arvovaltaisten juristien taholta, että ainakin opetus- ja tutkimushenkilökunnan tehtäviin kuuluu julkisen vallan käyttöä, jota varten tarvitaan virkasuhde. Mitähän perusteita lienee käsitykselle, että vain valtion virkamies pystyy arvioimaan tenttivastauksia ja antamaan niistä arvosanoja?

Kun laki antoi yliopistoille itsenäisen työnantaja-aseman, niiden piti luoda neuvottelumenettelyt työehtosopimuksien aikaansaamiseksi. Palkat määräytyvät edelleen pääosin valtion kehittämän uuden

palkkausjärjestelmän periaatteilla, ei enää virkavuosien mukaan ikälin-
sinä vaan työn vaativuuden ja henkilökohtaisen suoriutumisen perus-
teella. Näitä on yliopistoittain kehitetty ja sovellettu. Palkkakehitys on
ollut myönteinen yleiseen tasoon verrattuna, varsinkin ylemmän joh-
don osalta, mutta ongelmaksi on muodostunut valtion budjettilinja,
joka on johtanut määrärahojen supistuksiin ja säästötoimiin kaikissa
yliopistoissa. Eräät ovat päätyneet jopa irtisanomisiin, mikä on tieten-
kin valitettavaa, mutta ei uuden lain syytä.

Kun eduskunnan sivistysvaliokunta saamansa toimeksiannon mu-
kaisesti teki ensimmäisen arvion uuden lain vaikutuksista vuonna
2012, henkilöstöasiat olivat vahvasti esillä. Opetus- ja kulttuuriminis-

***”Yliopistojen
henkilöstön
asemassa on
edelleen
ongelmia.”***

terion tilaama konsulttiselvitys nojasi tältä osin
henkilöstökyselyyn, jossa vastaajat kritisoivat
voimakkaasti vaikutusmahdollisuuksiensa kape-
nemista muun muassa strategioiden luomisessa,
avoimuuden puutetta ja yksilöjohtajien vallan
kasvua kollegiaalisiin elimiin verrattuna. Vasta-
usprosentti oli kuitenkin vain 14,6, joten mieli-
piteet saattavat edustaa kroonisesti tyytymätöntä
osaa henkilöstöstä.

Yliopistojen henkilöstölle suunnattu työ-
ilmapiirikartoitus, joka tehdään joka toinen vuosi, ei syksyllä 2011
osoittanut merkittäviä muutoksia aikaisempiin, vaikkakin kyselyn ra-
kenne oli jonkin verran muuttunut. Viihtyvyyden eri osa-alueita kar-
toitettiin asteikolla 0-5 ja vastausprosentti Helsingin yliopistossa oli
48,4. Kaikkien osa-alueiden keskiarvo oli 3,5, parhaat arviot anneti-
in esimiestyölle (3,7) ja omalle työlle (3,6), heikoimmat johtamiselle
(3,0). Kaikkien yliopistojen keskiarvot kaikilla osa-alueilla olivat lähes
identtiset. Myöskään sairauspoissaoloissa ei vuosien 2011-2012 aika-
na näkynyt ainakaan kasvua aikaisempiin vuosiin verrattuna.

Yliopistojen henkilöstön asemassa on edelleen ongelmia. Pätkätoi-
den osuutta ei ole saatu kuriin, mikä pääosin johtuu määräaikaisen
täydentävän rahoituksen osuuden kasvusta (35 % yliopistojen koko-
naisbudjeteista vuonna 2009). Kun samalla valtion budjettirahoitus
on pienentynyt, niin vakinaistamisen sijasta on jouduttu rekrytoi-
ntikieltoihin, joissakin yliopistoissa toimintojen supistamiseen ja jopa
irtisanomisiin.

Akateeminen vapaus on perustuslain turvaama eikä sitä uhkaa yli-
opistolaki, vaan tutkimuksen osalta pikemminkin suurempi riippu-

vuus ulkopuolisesta rahoituksesta. Vaarana ei niinkään ole kapitalismin ja yritysmailman ylivalta, sillä kotimainen yritysrahoitus oli vuonna 2007 vain 13 % ja ulkomainen 16 % ulkopuolisesta rahoituksesta, vaan valtiovallan kasvava intressi suunnata tutkimusta sovelta-vaan, ”innovaatioita” tuottavaan ja ”yhteiskunnallisesti relevanttiin” suuntaan. Vapaa perustutkimus on kuitenkin koko innovaatiojärjes-telmän kova ydin, ja se on yliopistojen vastuulla. Perustutkimuksen aseman puolustaminen on parasta henkilöstöpolitiikkaa.

LISÄÄ AUTONOMIAA – TULOKSELLISEMPAA TOIMINTAA?

Onko lisääntynyt itsenäinen päätösvalta heijastunut toimintaan? Jo perustuslaki takaa yliopistoille autonomian, mutta ei määrittele sitä mitenkään, eikä autonomian rajoja ole koskaan oikeudellisesti tes-tattu. Rehtorien Neuvoston työryhmäraportin mukaan (2002) laa-jennettua autonomiaa tarvitaan, jotta voitaisiin turvata opetuksen ja tutkimuksen vapaus, vahvistaa asiakaslähtöistä toimintaa, tavoitella parempaa kansainvälistä kilpailukykyä, luoda innovaatiotoiminnan kautta omaa varallisuutta sekä parantaa valvontaa ottamalla käyttöön parempi taloushallinnon järjestelmä. Tosiasiasa rajoittamatonta toi-mintavapautta ei ole saatu – eikä sellaista koskaan tule.

Vaikka uusi laki voi hyvinkin antaa yliopistoille uusia mahdolli-suuksia pyrkiä sinänsä hyvin päällekkäisiin, ongelmaksi jää tärkein au-tonomiaa rajoittava tekijä, nimittäin talous. Yliopistojen kokonais-resurssit ovat hallituksen ja eduskunnan päätettävissä ja niiden jako yliopistojen välillä riippuu OKM:n hyväksymistä kriteereistä. Ilman rahaa ei synny tutkimusta eikä opetusta, ja sen niukkuus onkin yli-opistojen tavallisin valituksen aihe. Kuitenkaan maailmassa ei ole yh-tään yliopistoa, jolla olisi rajattomat voimavarat, vaan jokaisen on so-peutettava ja optimoitava toimintansa käytettävissä olevien resurssien mukaan.

Toinen merkittävä autonomian rajoite koskee koulutusalakohtai-sia tutkinnonanto- oikeuksia ja -määriä, jotka sovitaan tulosneuvot-teluissa, mutta jotka OKM käytännössä sanelee.

Yliopistojen kehittämisen perimmäinen tarkoitus on, tai ainakin tulisi olla, niiden perustoimintojen laadun parantaminen. Tämä on tärkeää ja kiireellistä, sillä sekä tutkimuksen että opetuksen taso yli-opistoissamme antaa aihetta huoleen. Suomen Akatemian teettämän arvioinnin (Tieteen tila 2012) mukaan maassamme on väkilukuun

suhteutettuna tutkimushenkilöstöä enemmän kuin missään muussa maassa, tohtoreita koulutetaan Sveitsin jälkeen eniten maailmassa ja panostus tutkimus- ja kehittämistoimintaan on maailman huippua. Myös tieteellisten julkaisujen lukumäärissä pääsemme Sveitsin ja Ruotsin jälkeen pronssitilalle. Kun tutkimuksen painoarvoa analysoidaan julkaisujen saamien viittausten perusteella, niin olemme juutuneet OECD-maiden keskitasolle, ja huippujulkaisujen (alakohtaisesti eniten viittauksia keränneet 10 prosenttia kaikista julkaisuista) osuus on pienempi kuin missään vertailumaassa (Pohjoismaat, Sveitsi, Alankomaat, Irlanti, Itävalta). Näyttää siis siltä, että Suomessa isol-
la panostuksella tuotetaan korkeintaan keskinkertaista tiedettä.

***”Resurssien
silppuaminen aivan
liian monien
yliopistojen
minilaitoksiin on
ilmiselvä, joskaan
ei ainoa syy laadun
kärsimiseen.”***

Yliopisto-opetuksen laadusta on vaikea sanoa mitään varmaa, koska se on jätetty yliopistojen omalle vastuulle. Mitään kansallista koulutusohjelmien akkreditointijärjestelmää ei ole, sillä Korkeakoulujen Arviointineuvoston auditoinnit koskevat vain laatuja järjestelmiä, eivät sisältöjä. Oppimistulosten (learning outcomes) käyttö laadun mittarina on vasta kehitteillä pohjoismaisena ja OECD-projektina. Suomen koko innovaatiojärjestelmän kansainvälinen arviointi (2009) osoitti, että maamme yliopistojen laitoskoko on selvästi pienempi kuin vertailumaissa. Koska toisaalta tieteenalan tuloksellisuus sekä

tutkimuksessa että opetuksessa on sitä parempi, mitä suuremmassa laitoksessa eli tiedeyhteisössä työtä tehdään, niin resurssien silppuaminen aivan liian monien yliopistojen minilaitoksiin on ilmiselvä, joskaan ei ainoa syy laadun kärsimiseen. Ääriesimerkki lienee taloustiede, jonka koulutusta tohtorin tutkintoa myöten antaa 11 yliopistoa, mutta vastaavaa päällekkäistä tarjontaa on lähes joka alalla. Viiden miljoonan asukkaan maan henkiset ja taloudelliset resurssit eivät riitä kelvolliseen toimintaan näin monissa yksiköissä.

Tutkimuksen ja opetuksen laadun parantaminen edellyttää sekä OKMn että yliopistojen toimenpiteitä. Tähän asti OKM on yliopistojen välisessä määrärahojen jaossa käyttänyt vain määrällisiä kriteereitä, joista keskeisimpiä ovat olleet maisterin ja tohtorin tutkintojen sovitut ja toteutuneet määrät. Kun joka tutkinnossa on hintalappu, niin tavoitteiden toteuttamiseksi houkutus laadusta tinkimiseen on suuri, vallankin kun sitä valvoo vain yliopisto tai laitos itse. Niinpä uuden

rahanjakomallin kehittämisessä ministeriö onkin korostanut laadullisten kriteerien käyttöönottoa. Valitettavasti sellaisia ei ole keksitty tai haluttu soveltaa. Tutkimuksen osalta mukana ovat julkaisujen lukumäärät, eivät viittaukset tai julkaisujen painoarvot, mikä voi aiheuttaa jonninjoutavien tusinajulkaisujen tulvan. Sitä saa mitä tilaa. Tulevaisuudessa tullaan onneksi ottamaan huomioon julkaisufoorumien taso tieteenalakohtaisesti. Koulutuksen ”laatumittariksi” on otettu 55 opintopistettä vuodessa suorittaneiden määrä. Tässäkään kyse ei ole laadusta vaan määrästä, ja jälleen on vaara vaatimuksista tinkimiseen tarvittavien pisteiden noukkimiseksi. Vain määrävälein toistettu vertaisarviointi antaa luotettavan kuvan tutkimuksen ja opetuksen laadusta maan eri koulutusyksiköissä.

Yliopistojen vastuu perustehtävien laadun parantamisessa edellyttää tiukkaa strategista ajattelua, sillä voimavarat eivät tulevaisuudessa tule lisääntymään, hyvä jos säilyvät nykytasolla. Jos siis halutaan kehittää olemassa olevia toimintoja tai aloittaa uusia, jostakin vanhasta on luovuttava. Kyseessä on panostaminen vahvuuksiin eli profilointi, josta on puhuttu yli 20 vuotta, mutta mitään merkittävää ei ole saatu aikaan. Päinvastoin, monet yliopistot edelleen taistelevat uusista koulutusosoikeuksista, usein aluepoliitikkojen ankaran lobbauksen säästämistä. Niinpä on onnistuttu purkamaan suurin osa niistä rationointitoimista, joita runsas vuosikymmen sitten talouden paineessa toteutettiin. Muun muassa Turkuun ja Kuopioon on palautettu hammaslääkäreiden peruskoulutus. Uuden uljaan Itä-Suomen yliopiston ensimmäisiin hankkeisiin kuului vaatimus oikeustieteen tutkinnonanto-oikeudesta. Tällainen koulutustarjonnan laajentaminen kuluttaa aina enemmän voimavaroja kuin sen toteuttamiseksi myönnetään, ja hyödyt suoritettujen tutkintojen ja uuden tutkimuksen kautta toteutuvat vasta reilun kymmenen vuoden viiveellä.

Autonomisten yliopistojen kyvyttömyys profiloitipäätöksiin näkyi myös niiden yhteistyöjärjestön Unifin rakenteellisen kehittämisen koordinaatiohankkeessa, jonka tavoitteena oli selkeyttää yliopistojen työnjakoa sekä tukea koulutusalojen toimintaedellytyksiä ja yliopistojen profiloitumista. Huolimatta siitä, että kartoitus jälleen selvästi osoitti tiettyjen koulutusalojen/oppiaineiden pirstoutuneisuuden 7-9 yliopistoon, toimenpidesuosituksen jäivät selittelyn ja hymistelyn tasolle. Konkreettinen esitys espanjan ja italian kielten opetuksen koordinoinnista Turun ja Helsingin yliopistojen kesken ei tietävästi ole johtanut toimenpiteisiin, ja Helsingin ja Tampereen rehtorien yhteis-

esitys logopedian-puheviestinnän osalta kaatui Tampereen yliopiston hallituksessa.

KÄYTÄNNÖT UUSIKSI – EI LAKI

Eduskunnan päätös seurata edelleen yliopistojen tilanteen kehitystä ja viitata kintaalla lain kumoamista vaatineille ruikuttajille oli oikeaan osunut. Itsenäinen oikeushenkilöasema ja lisääntynyt autonomia avaavat yliopistoille uusia mahdollisuuksia, jotka niiden tulee, vaikeahkon sopeutumisvaiheen jälkeen, oppia käyttämään hyväksi. Laista suoraan johtuvia epäkohtia ei ole nähtävissä, vaikka eräät muut ongelmat vaikeuttavat akateemista elämää, ennen kaikkea talouden niukkuus, kun luvattu yliopistobudjetin lisäys muuttuikin supistukseksi. Valituksia demokraattisten vaikutusmahdollisuuksien puuttumisesta ja asioiden salaisesta valmistelusta on kuultu yliopistoyhteisöstä maailman sivu. Se johtunee siitä, että demokratia on edustuksellista ja toteutuu kolmikantaisesti valittujen elimien kautta kaikissa kolmessa portaassa (keskushallinto, tiedekunta, laitos). Tieto ei aina kulje edes laitoksen sisällä. Suurin osa henkilöstöstä elää kuitenkin varsin tyytyväisenä eikä ole edes järkeä kiinnostunut muista kuin akateemisista pyrkimyksistään.

Vielä ei ole nähtävissä merkkejä siitä, että autonomiset yliopistot pystyisivät omilla päätöksillään järkevöittämään suomalaista tiede- ja koulutuspolitiikkaa kokonaisuutena. Halu tarjota kaikkia mahdollisia koulutusohjelmia kaikissa maan kolkissa ei voi toteutua, vaan kaikki yksiköt ovat liian pieniä ja useimmat laadullisesti ala-arvoisia. Tästä syystä vireillä oleva lain muutos, joka antaisi OKM:lle oikeuden päättää yliopistojen koulutusoikeuksista niitä kuulematta, on perusteltu. Päätösten pohjaksi tulisi kehittää Korkeakoulujen Arviointineuvoston auditointikäytäntöjä palvelemaan tehokkaampaa laadunvarmennusta. Ennen oikeuksien myöntämistä tulisi määritellä minimiedellytykset koulutuksen tarjoamiselle, joihin kuuluvat muun muassa opetushenkilöstön määrä ja kompetenssitaso, tilat ja mahdollisesti tarvittavat laitteet, suunnitellut opetuksen sisällöt, opiskelijoiden valinta ja oppimistulosten arviointi. Tämä olisi erityisen tärkeää tohtorin tutkintoja ajatellen, sillä tutkijankoulutusta ei voi toteuttaa ilman riittävän vahvaa ja pätevää tutkijayhteisöä.

KAKSI KOHTALONKYSYMYSTÄ – LÖYTYYKÖ RATKAISUJA?

Suomen yliopistolaitos ei voi täyttää kansalaisten ja valtiiovallan toiveita Pisa-tyyppisestä kansainvälisestä menestyksestä, ellei kahta kohtalonkysymystä uskalleta tunnustaa ja ratkaista. Ensimmäinen on tutkimuksen ja opetuksen keskinkertainen laatu, jota ei voi parantaa ilman että ylihajautetut resurssit kootaan elinkykyisiksi kokonaisuuksiksi. Tämä tapahtuu parhaiten laatuun perustuvan kilpailun kautta, jossa koulutusalaakohtaiset kansainväliset arvioinnit ovat paras väline. Niiden perusteella voimavaroja tulee keskittää hyvin menestyneisiin yksiköihin, kun taas toimintakyvyttömät yksiköt ajetaan maltillisella aikataululla alas.

Toinen menestyksen este on rappeutunut opiskelukulttuuri. Yliopisto-opetuksessa kohtaa liian usein kaksi osapuolta, joista kumpikaan ei ole kunnolla motivoitunut. Liian monet opettajat käyttäisivät mieluummin aikansa tutkimukseen ja liian monet opiskelijat ovat ensisijaisesti töissä. Eurooppalaisessa vertailussa suomalaisten opiskelijoiden ajankäyttö varsinaiseen opiskeluun on vähäisempää kuin muissa maissa, samoin kiinnostus saada hyviä arvosanoja tai suorittaa opintojaksoja ulkomailla. Jos yliopiston rooliksi jää vain antaa minimisuorituksilla tutkintotodistuksia, se ei voi oikeasti kasvattaa nuorisoa palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa, eikä auttaa kutakin opiskelijaa toteuttamaan oman parhaan potentiaalinsa.

Kummankaan kohtalonkysymyksen ratkaisu ei ole laista kiinni.

AALLON HARJALLA - YLIOPISTO- FUUSION HYÖDYT JA HAASTEET

Kuvassa vasemmalta Yrjö Sotamaa, Eero Kasanen ja Matti Pursula. Kuva: Jani Laukkanen

Eero Kasanen

Rehtori (1996-2009), Helsingin kauppakorkeakoulu

Matti Pursula

Rehtori (emeritus), Teknillinen korkeakoulu

Yrjö Sotamaa

Rehtori (emeritus), Taideteollinen korkeakoulu

Eero Kasanen on Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun professori, joka toimi Helsingin kauppakorkeakoulun rehtorina vuosina 1996–2009 ja Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun johtavaa dekaanina vuonna 2010. Matti Pursula on Aalto-yliopiston emeritusprofessori, joka toimi Teknillisen korkeakoulun rehtorina vuosina 2003–2009 ja Aalto-yliopiston teknillisen korkeakoulun johtavana dekaanina vuonna 2010. Yrjö Sotamaa on Aalto-yliopiston emeritusprofessori, joka toimi Taide-teollisen korkeakoulun rehtorina 1986–2008. Nämä kolme muskettisoturia eli rehtorikolmikko Kasanen, Pursula ja Sotamaa olivat keskeisesti mukana synnyttämässä ja rakentamassa Aalto-yliopistoa Sotamaan vuonna 2005 esittämästä alkuperäisestä Innovaatiyliopistoehdotuksesta vuonna 2010 toimintansa aloittaneeksi heidän johtamansa kolme yliopistoa yhdistäneeksi säätiöyliopistoksi.

KÄYTÄNNÖLLISTEN ALOJEN YLIOPISTOFUUSIOIDEN LYHYT HISTORIA

Helsingin salongeissa oli jo pidemmän aikaa pohdittu ylimmän opetuksen kehittämistä keisarikunnassa. “Korkeimman teknillisen ja kaupallisen opetuksen uudistaminen oli yksi niistä hankkeista, jotka saivat alkunsa keisarin vierailun jälkeen. Asiaa pohtinut komitea jät-

ti keväällä 1857 muistionsa, jossa esiteltiin laaja-alaisen polyteknillisen instituutin perustamista Helsinkiin. Uuteen korkeakoulutaseeseen oppilaitokseen oli tarkoitus keskittää kaikkien käytännöllisten ammattien korkein opetus.” (Michelsen, s.8))

Kyseisten korkeakoulujen käytäntöä ja teoriaa yhdistävä luonne käy hyvin ilmi esimerkiksi keisari Aleksanteri II:n 16.1.1879 vahvistamista Polyteknillisen opiston säännöistä, joiden ensimmäinen pykälä määrittelee opiston tehtävän: ”Polyteknillisen Opiston tarkoitus on systemaattisesti järjestetyllä opetuksella antaa teknillisiin ja niiden kanssa yhtälätauisiin ammatteihin tarpeellista tieteellistä ja käytännöllistä oppia.”

Ajan myötä syntyneet pääkaupunkiseudun käytännöllisten alojen korkeakoulut eli Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kauppa- ja teollisuusministeriön alaisia aina 1970-luvun alkuun saakka, jolloin koko korkeakoululaitos siirtyi opetusministeriön hallinnonalalle.

Kolme yliopistoa olivat laajentaneet yhteistyötään hyvin kokemuksin. Yliopistouudistus loi tilanteen, jossa idea käytännöllisten alojen korkeakoulujen fuusiosta voitiin toteuttaa uudessa muodossa. Yliopistofuusiot ovat todella vaativia harjoituksia. Perustelemme miksi katsomme, että Aalto-fuusiolla on onnistumisen edellytykset, mutta myös monia haasteita.

KOKEMUKSIA ORGANISAATIOIDEN YHDISTÄMISISTÄ

Yritysfuusiot

Organisaatioiden yhdistämiset ovat niissä toimiville ihmisille tosi kovia juttuja. Kuten Skodvin (s. 68) toteaa, fuusio on yhden tai molempien osapuolten laillinen kuolema uutta oliota luotaessa. Yritysfuusiot laajasti ymmärrettynä ovat varsin yleisiä ja niitä on tutkittu paljon. Kokemuksia ja tutkimuksia yliopistofuusioista on vähemmän. Yritysfuusioissa, yliopistofuusioissa ja muiden organisaatioiden fuusioissa on monia yhteisiä piirteitä. Ennen perehtymistä yliopistofuusioihin tarkastelemme hieman yritysfuusioita.

Yritysfuusioissa on yliopistofuusioihin verrattuna astetta helpompi mittatikkku. Jos kaksi pörssiyritystä yhdistyy, niin voidaan arvioida, lisääntykö vai vähenikö uuden yrityksen arvo verrattuna siihen mitä

yritysten arvo oli erillisinä. Erityisesti yritysostoissa on tutkittu, kumpi yleensä hyötyy yrityskaupasta enemmän, ostaja vai myyjä. Pitkällä tähtäimellä voidaan yrittää arvioida kasvoiko yrityskaupan tehneen yrityksen arvo nopeammin vai hitaammin kuin vastaavat yritykset ilman fuusioita.

Yritysfuusioissa ja varsinkin yritysvaltauksissa on suurta draamaa. On sankareita ja luusereita. On uuden aikakauden alkua. On kokonaisten toimialojen uudelleenjärjestelyä. On uuden teknologian voitokulkua. On suuria tarinoita. Kauppasummat ovat valtavia. Pienistä korkean teknologian yrityksistä voidaan maksaa miljardeja, kuten nyt tapahtuu telekommunikaatioalalla.

Yritystokset usein osoittautuvat taloudellisesti ostajayritykselle raskaiksi ja riskialttiiksi hankinnoiksi (Weston ym. 2004). Karkeasti voidaan sanoa, että keskimäärin yritysostoissa syntyy hieman lisäarvoa yhteenlaskettuna, mutta varsinkin suurten yritysten yritystostot alentavat ostajayritysten osakkeenomistajien varallisuuden kehitystä verrattuna alan yleiseen kehitykseen (Moeller ym. 2004). Myyjäyritysten osakkeenomistajat vastaavasti usein saavat lisäarvoa yrityskaupasta. Yhdistyminen on henkilökunnalle erittäin kuormittavaa (Tienari ja Vaara 2012).

Miksi sitten yritysfuusioita ja isoja yrityskauppoja tehdään niin runsaasti, jos riskit taloudellisista menetyksistä varsinkin ostajalle ovat suuret? Kovassa kilpailutilanteessa yrityksellä ei usein ole aikaa kasvaa tai kehittää taitojaan sisäisen kehityksen kautta, vaan yritysosto on välttämätön keino hankkia uusia tietoja ja markkinoita. Yritykset tavoittelevat yritysostoilla mm. synergiaetuja, uutta strategista asentoa, tehokkuutta, aliarvostettujen varallisuuserien hankintaa ja markkina-aseman parantamista (DePamphilis, s.6). Itse asiassa yritysostoissa onnistuminen on keskeinen tekijä yritysten kasvustrategiassa.

Mikä sitten yritysostoissa on ratkaisevaa onnistumisen kannalta? On helppo listata aluksi tyypillisiä epäonnistumisen syitä: synergiaetujen yliarviointi ja sen seurauksena liian suuren summan tarjoaminen ostokohteesta, liian hidas fuusion jälkeinen integraatio, johdonmukaisen strategian puuttuminen (DePamphilis 2012, s. 45). Onnistumislistalta löytyy kyselyissä (Arnold 2010, s.313): yksityiskohtainen suunnitelma fuusion jälkeisistä toimista ja nopea toteutus, selkeä syy ostoon, hyvä kulttuurinen yhteensopivuus, johtajien hyvä yhteistyö sekä ostokohteen hyvä tuntemus.

Yliopistofuusiot

Yliopistofuusioissa on yksi oleellinen ero yritysfuusioihin ja monia samankaltaisuuksia. Ero on yliopiston tavoitteissa. Yliopiston tehtävä ei ole tuottaa voittoa vaan sivistystä ja tietoa. Monet yliopistoihmiset katsovat perustellusti, että yliopistoja ei voi eikä tulisi yrittää mitata. Todellisuudessa sidosryhmät kuten valtio, opiskelijat, elinkeinoelämä, muut yliopistot ja myös akateemikot itse ovat hyvin kiinnostuneita yliopistojen ja laitosten keskinäisestä akateemisesta paremmuudesta. Tieteellisen tutkimuksen ja yliopistojen arviointi perustuu viime kädessä kansainvälisen tiedeyhteisön vertaisarviointiin ja keskeisten sidosryhmien kokemuksiin.

Yliopistofuusioiden kohdalla onnistumisen arviointi on paljon hienosyisempi kysymys kuin yritysostoissa. Mielestämme voidaan esittää kaksi hieman erityylistä yleistä onnistumisen kriteeriä yliopistofuusiolle:

1. Onko yliopistofuusioilla saavutettu sille etukäteen asetetut konkreettiset operatiiviset tavoitteet?
2. Onko yliopistofuusion seurauksena uuden yliopiston akateeminen taso ja arvostus akateemisessa maailmassa parantunut verrattuna tilanteeseen, jossa yliopistot olisivat jatkaneet erillisinä?

Yleisajatuksena on saada hallinnollisia, taloudellisia ja akateemisia hyötyjä, kun pieniä yliopistoyksiköitä kootaan suuremmiksi. Vaapaehdoissa korkeakoulufuusioissa USAssa, Hollannissa, Ruotsissa ja Kanadassa on ollut tavoitteena yksikköjen strategisen aseman parantaminen. Valtion aloittamissa korkeakoulufuusioissa Australiassa, Hollannissa, Suomessa, Belgiassa ja Norjassa tavoitteena on ollut korkeakoulujärjestelmän rakennemuutos (Skodvin 1999, s. 68).

Tavoitteena julkisella sektorilla on ollut kapasiteetin lisäys ja tehokkuus, elinkelvottomien yksiköiden pelastaminen, laajempi pääsy opiskelemaan ja valtion ohjauksen lisääminen (Harman ja Harman 2003, s. 31). Vastaavasti yksityisissä yliopistoissa on ajaututtu fuusioihin taloudellisen pakon edessä. Tällaisissa tilanteissa yliopistofuusion menestystä on mielekästä verrata asetettuihin selkeisiin tavoitteisiin: onko kapasiteetti tai tehokkuus lisääntynyt, onko rakenneuudistus toteutunut, onko uhkaava konkurssi saatu vältettyä, onko uusi yliopisto saatu toimimaan?

Toinen kriteeri on luonteeltaan hyvin yleinen kaikkia sidosryhmiä koskettava arvio laadun kehittymisestä. Tyypillisiä akateemisia tavoitteita yliopistofuusioiden ovat päällekkäisyyksien poistaminen, monitieteisyyden ja uusien kokonaisuuksien edistäminen sekä toisiaan täydentävien osaamisten yhteenliittäminen (Skodvin 1999, s.69). Eri-tyisesti vapaaehtoisissa yliopistofuusioiden on mielekästä kysyä, onko yliopistofuusio johtanut akateemisen laadun paranemiseen. Akateeminen laatu on hankala määritellä, mutta se tulee selvästi esille vertaisarvioinneissa.

OVATKO YLIOPISTO- JA KORKEAKOULUFUUSIOT OLLEET ONNISTUNEITA NÄILLÄ KRITEREILLÄ?

Korkeakoulusektorilla rakenneuudistus ja elinkelvottomien yksiköiden pelastaminen on toiminut hyvin julkisella sektorilla (Harman & Harman 2003, s. 39). Tällöin kyseessä ovat tyypillisesti olleet ammattikorkeakoulut, college ja yhtenä osapuolena mahdollisesti yliopisto. Skodvinin (1999, s. 71-72) mukaan yliopistofuusioiden hallinto on tullut ammattimaisemmaksi, mutta samalla pikemminkin kasvanut kuin vähentynyt, taloudellisesti kustannukset tyypillisesti noussevat ensimmäisinä vuosina ja tuottavuus mahdollisesti paranee pitkällä tähtäimellä. Emme ole löytäneet selkeitä tuloksia, kuinka onnistuneita yliopistofuusioiden ovat keskimäärin olleet yleisen akateemisen laatu-kriteerin 2) toteutumisessa. Kokemukset tässä suhteessa vaikuttavat tapauskohtaisilta.

Yleislaadun arvioinnin sijasta on paljon tuloksia itse yliopistojen fuusioprosessista, sen vaikutuksista henkilöstöön ja tämän prosessin onnistuneesta johtamisesta. Kansainväliset kenttätutkimukset sekä niistä kerätyt tarinat ja yhteenvedot ovat todella hurjaa luettavaa. Ilmiselvästi yliopistofuusio on äärimmäisen radikaali toimenpide, joka vie henkilökunnan helposti kestävykynsä äärirajoille. Vai mitä on sanottava esimerkiksi seuraavasta lainauksesta kansainvälisestä kenttätutkimuksesta: "Tuntuu ei-arvostetulta, emme ole ihmisolentoja enää. Emme varmasti ole akateemisia henkilöitä ja kunnioitettuja ajatus-temme ja ideoidemme vuoksi kuten aiemmin" (Kavanagh ja Ashkanasy 2006, s.95).

Yliopisto on äärimmäinen asiantuntijaorganisaatio, jossa yksilöiden, laitosten ja yliopiston maineella on keskeinen rooli sosiaalisen identiteetin kehittämisessä (Aula ja Tienari 2011, s. 24). Yliopistofuusi-

sioissa murretaan ja uudelleenjärjestellään henkilökunnan sosiaalista identiteettiä, historiaa ja kulttuuria. Tämä käynnistää henkilökunnan keskuudessa syvällisen yliopistofuusion mielekkyyden etsimisen, kilpailevat sankaritarinat (Brown ja Humphreys 2003, s. 135) ja sopeutumisprosessin, joka johtaa helposti ”me-vastaan-he” leireihin.

Yliopistofuusio ei ole pelkästään tuskallinen vaan myös tuskallisen hidas prosessi. Kansainvälisissä yliopistofuusioiden case-tutkimuksissa on havaittu, että jopa neljä vuotta kuluu hallinnollisten ja taloudellisen tehokkuuden kysymyksissä ja 10 vuotta kuluu organisaation normalisoitumiseen (Skodvin 1999, s. 70, 77).

Yliopistokokonaisuudet eri vaiheineen ovat erittäin pitkäikäisiä. Suomessakin on useita yli satavuotiaita yliopistoja, kun kaikki edeltävät muodot otetaan huomioon. Tässä mittakaavassa 10 vuoden sävellyks on vaivan arvoinen, jos akateemisessa laadussa päästään aidosti uudelle tasolle. Onnistuessaan yliopistofuusio tuottaa laadukkaamman, monipuolisemman ja vahvemman yliopiston.

Yliopistofuusion onnistuminen riippuu ratkaisevasti henkilökunnan odotusten, motivaation, luottamuksen ja innostuksen synnyttämisestä ja ylläpitämisestä. Olemme seuraavaan koonneet mielestämme tärkeitä kirjallisuudesta löytyneitä yliopistofuusion onnistumistekijöitä (Harman ja Harman 2003, Skodvin 1999, Kavanagh ja Ashkanasy 2006) ja jakaneet ne kolmeen pääryhmään:

1. Yhteisen identiteetin rakentaminen, johon kuuluvat mm. jaettu visio, luottamus, näkyvä ja vahva johto, joka kykenee luomaan yhteistä identiteettiä sekä kulttuuristen erojen arvostus ja hallinta.
2. Laadukas suunnittelu, johon sisältyvät mm. yliopistofuusion vapaaehtoisuus, johdon kokemus muutosjohtamisesta, top-down prosessien lisäksi myös bottom-up prosesseja ja osallistava strateginen suunnittelu.
3. Määrätietoinen toteutus, jota tukevat mm. muutosvaiheessa saatavissa oleva lisärahoitus ja uusien ihmisten rekrytointi organisaatioon.

Kyseessä näytävät monessa suhteessa olevan samantyyppiset tekijät kuin yrityskauppojen yhteydessä todetut hankkeen onnistumisen tai epäonnistumisen tunnusmerkit.

Tarkastelemme seuraavassa Aalto-yliopiston muodostamista esimerkkinä yliopistofuusiosta ja koetamme suhteuttaa fuusioprosessin edellä esitettyihin havaintoihin yritys- ja yliopistofuusioista.

MIKSI AALTOON LÄHDETTIIN?

Värikästä “huutokauppaa” yliopistojen uudistamisen tarpeesta

Suomen yliopistojen asemaa ja kehittämistä koskeva keskustelu kiihtyi koko 2000 luvun alkuvuosien ajan. Keskusteluun osallistuivat aktiivisesti yliopistojen rehtorit Rehtorien neuvoston suulla, Helsingin Sanomat, Suomen kuvalehti ja alueelliset mediat, Opetusministeriö ja pääministerin johtama Tiede- ja teknologianeuvosto uudistusesityksineen sekä Suomen Akatemia, SITRA ja elinkeinoelämän johto.

Keskustelu kiihtyi uusiin mittoihin kauniin kesän 2005 aikana. Tuntui välillä siltä, kuin Suomen olisi vallannut yhtäkkiä mudanheitto- ja harvennushakkuuinnostus. Kohteina eivät ole olleet auringon paahattamat pellot eivätkä Hämeen tuuheat hongikot, vaan Suomen yliopistot. Teollisuuden edusmiehet, poliitikot, yliopistohallinnon eläköityneet virkamiehet ja kauppakamarien johtajat ampuivat isolla tykillä ja kävivät kilvan lähes huutokauppaa siitä, kellä on räväkimmät kannanotot. Yliopistot ovat huonoja ja niitä on liikaa! Yliopistot painivat mutasarjassa ja varjelevat vain reviiřejään (Mäenpää 2005)! Keskustelu oli kerrankin ilahduttavan suoraa ja harvinaisen värikästä.

Yliopistotko katastrofaalisessa tilassa?

Vaikutusvaltaisen Teknolomiteollisuuden toimitusjohtajan Martti Mäenpään mielestä Suomen yliopistokenttä oli katastrofaalisessa tilassa. Mäenpää väitti, että Suomeen mahtuu vain kolme huippuyliopistoa. Mäenpäästä säästäneet Etelärannan patruunat halusivat nopeita ja radikaaleja uudistuksia, yliopistojen autonomian lisäämistä, ylenpalttisten rajoitusten ja byrokratian karsimista. TT:n entinen toimitusjohtaja Johannes Koroma komppasi Mäenpäästä moittimalla, että “Yliopistoja ohjataan nyt kuin lehmälaumaa” (Koroma 2004).

Yhteistä kannanotoille oli huoli siitä, että suomalainen korkeakoulutus ei pärjännyt kansainvälisessä vertailussa, kärsi vajavaisista resursseista eikä houkutellut kansainvälisiä huippuja opiskelijoiksi, tutkijoiksi tai opettajiksi. Koroman mielestä rahoitus riitti ylläpitämään vain puolta silloisten yliopistojen määrästä (Koroma 2005).

Monista ehdotuksista oli helppo olla samaa mieltä patruunoiden kanssa. Tarvitsimme ehdottomasti kansainvälisesti kilpailukykyisiä yliopistoyksiköitä ja tähän yliopistomme pyrkivät.

Valtion tilivirastoista ei synny kansainvälisiä huippuyliopistoja

Yliopistojen Rehtorien neuvoston agendalla oli ollut pitkään kaksi asiaa: yliopistojen taloudellisen autonomian lisääminen ja irtautuminen opetusministeriön ”lehmälaumaohjauksesta” sekä yliopistojen rahoitusvaje. Yliopistoväki oli noussut harvinaisella tavalla barrikadeille vuonna 2000 osoittamaan mieltä rahapulnan takia.

Rehtorien neuvoston työryhmä oli tehnyt opetusministeriölle hyvin perustellun esityksen yliopistojen taloudellisen autonomian lisäämisestä toukokuussa 2002 (Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto 2002a,b). Esitys sai opetusministeri Maija Raskilta ja ministeriön virkamiehiltä erittäin tylyn vastaanoton. Jotkut katsoivat jopa, että yliopistojen itsenäinen talous olisi perustuslain vastaista ja uhmaisi eduskunnan budjettivaltaa. Yliopistot saivat sen sijaan tukea vaatimuksilleen mm. Suomen Akatemian johdolta (Väyrynen 2004), SITRALta ja Anne Brunilan valtioneuvoston kanslialle laatimasta ”Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi” – raportista (Valtioneuvoston kanslia 2004), Hallbergin ym.pamfletista (2005) sekä Jorma Rantasen (2004) selvityksestä ”Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselvitys” valtion tiede- ja teknologianeuvostolle.

Eri tahojen viesti oli selvä: Yliopistojen pitää, aiempaa paljon joustavammin, voida uudistaa toimintatapojaan ja profiloitua. Autonomian lisääminen, jota yliopistot ovat ajaneet pitkään, on välttämätöntä laadun, tehokkuuden ja tuloksellisuuden kehittämiseksi. Maailman parhaat yliopistot voivat tässäkin olla mallina. Ne ovat pääosin autonomisia, tehokkaita, dynaamisia, innovatiivisia ja joustavia opetuksen ja tutkimuksen ekosysteemejä. Yliopistojen asema valtion tilivirastoina asettaa rajoitteita niiden dynaamiselle toiminnalle, omalajiselle kehitykselle ja strategiselle johtamiselle.

DIAGNOOSI OLI SELVÄ JA ROHDOTKIN TIEDOSSA. MITEN LÖYTYISI LUOVA RATKAISU ONGELMAVYYHTIIN?

Muotoilun, teknologian ja bisneksen luova liitto

Innovaatioyliopiston ajatus nousi julkisuuteen 5.9.2005 rehtori Yrjö Sotamaan pitämästä lukuvuoden avajaispuheesta. Ehdotuksen taustalla oli edellä kuvattu keskustelu, tavoitteet yliopistojen autonomian lisäämisestä, ehdotus erityisen taideyliopiston muodostamisesta ja esitys yliopistojen rakenteellisesta uudistamisesta sekä Suomessa muotoilun kehittämiseen 2000-luvulla tehdyt strategiat ja mittavat taloudelliset panostukset.

Avajaispuheessaan 2005 rehtori Sotamaa sanoi: ”Taideyliopistojen yhteistyön syventäminen on varmasti hyvä asia, joka eteneekin toiminnan sisällön tarpeista, mutta kansakunnan hyvinvoinnin ja sen tulevaisuuden kannalta suurempi hyöty syntyisi uudesta yliopistosta, joka rakentuisi Taideteollisesta korkeakoulusta, Teknillisestä korkeakoulusta ja Helsingin kauppakorkeakoulusta. Kolmen kampuksen ”innovaatioyliopisto” olisi proffililtaan kansainvälisesti ainutlaatuisen ja opiskelijamäärällä mitattuna Suomen toiseksi suurin yliopisto. Jos uuden yliopiston rakentaminen ei lähtisi hallinnollisesta näkökulmasta, vaan aitona pyrkimyksenä olisi uudenlaisen luovuutta korostavan yliopiston luominen, yliopiston autonomian merkittävä lisääminen, uudet yhteistyömuodot elinkeinoelämän kanssa ja rahoituksen tuntuva nostaminen, syntyisi yhtälö, joka loisi edellytykset maailmanluokan osaamisen kehittämiseksi. Tällaiseen korkeaprofiiliseen kehittämistyöhön kannattaisi panostaa”.

Innovaatioyliopiston idea alkoi elää: tavoitteena maailmanluokan yliopisto

Marraskuulle 2005 (28.11.) päivätty kolmen rehtorin muistio kuvaa hyvin Innovaatioyliopiston alkuvaiheen ajatuksia ja tavoitteita. Seuraavat lainaukset vastaavat tärkeään kysymykseen: miksi innovaatioyliopisto, mihin pyrittiin, millä keinoilla? Lainausten on tarkoitus muodostaa vertailukohta sille, miten ajatukset, tavoitteet ja ratkaisut muuttuivat, kun valmisteluun osallistuvien määrä laajeni ja erilaisia intressejä sovitettiin yhteen. Fuusioille on luonnollista, että alkuperäiset ajatukset muokkautuvat ja jalostuvat joiltakin osin matkan varrella. Tavoitteiden hienosäätöön vaikutti myös innovaatioyliopis-

tosuunnitelmasta käyty voimakas ja kärkeväkin julkinen keskustelu. Ajatusten haastaminen on aina hyödyllistä.

Jalostumista ja ajatusten toteutumista arvioidaan kirjoituksen neljännessä kappaleessa.

Samat pelisäännöt kuin kansainvälisillä huippuyliopistoilla

Innovaatioyliopiston haluttiin olevan ratkaisu niihin moniin ongelmiin, joiden ratkaisemista niin yliopistot kuin elinkeinoelämä olivat pitkään toivoneet: “Maailmanluokan tasoon tähtäävällä Innovaatioyliopistolla tulee olla kilpailukykyiset toimintaedellytykset kansainvälisillä yliopistomarkkinoilla. Epäitsenäinen ja varaton kansallinen tilivirasto, jossa on sisäinen hallitus, ei pysty kansainvälisesti kilpailemaan parhaista opettajista, tutkijoista, opiskelijoista tai yhteistyöyrittäjistä. Kansainväliset huippuyliopistot ovat oikeudellisesti itsenäisiä, taloudellisesti vahvoja ja ammattimaisesti johdettuja”.

Säätiöpohjainen omistus ja ulkoinen hallitus

“Innovaatioyliopiston omistus tulee muuttaa tilivirastosta säätiöksi. Säätiö on itsenäinen oikeushenkilö. Säätiön tehtävänä on vastata Innovaatioyliopiston hyvinvoinnista sekä kerätä varallisuutta innovaatioyliopistoa varten. Säätiön hallitus kootaan järkeimmän luokan yhteiskunnan, politiikan, talouden, tieteen ja taiteen kansallisista ja kansainvälisistä vaikuttajista. Säätiön hallitus hyväksyy Innovaatioyliopiston yleisstrategian ja budjettiraamin sekä valitsee yliopiston presidentin. Ulkoinen hallitus varmistaa myös, että yhteiskunnan yliopiston käyttöön luovuttamia varoja käytetään vastuullisesti ja tehokkaasti”.

Koulukeskeinen sisäinen hallinto

“Tekniikan, kaupan, designin ja taiteen itsenäiset koulut muodostavat Innovaatioyliopiston akateemisen ytimen. Kouluilla on omat rehtorit, omat brändit ja omat akateemiset palvelut. Presidentin alaisuudessa on esikunta, jossa hoidetaan yliopiston keskitetyt toiminnot kuten esimerkiksi talous ja tilahallinto”.

Kansainväliset lukukausimaksut ja yritysysteistyö vahvistavat talouden perustaa

“Innovaatioyliopiston taloudellisen perustan pitää olla kilpailukykyinen parhaiden yliopistojen kanssa. Sen taloutta voidaan vahvistaa pitkällä tähtäimellä kansainvälisiltä koulutusmarkkinoilta kerätyillä maksuilla sekä kilpailullisella tutkimusrahoituksella, jossa yritysysteistyöllä on keskeinen osuus. Pitkän tähtäimen kehitystyötä varten kerätään elinkeinoelämältä ja yksityisiltä alumneilta määrätietoisesti verovapaita lahjoituksia säätiölle”.

“Valtion roolina on turvata Innovaatioyliopiston tavoitteiden mukainen riittävä perusrahoitus ja samalla hyvinvointiyhteiskunnan koulutuslupauksen toteutuminen suomalaisille opiskelijoille. Valtion-apu kanavoidaan suomalaisten opiskelijoiden lukukausimaksujen rahoittamiseen sekä yliopiston tutkimusinfrastruktuurin ja tutkimustoiminnan perustan ylläpitämiseen”.

Valtion ja elinkeinoelämän uusi rooli on houkutteleva pilottikokeilu

“Suomen kansainvälisen kilpailukyvyn ytimessä oleva Innovaatioyliopisto sopii hyvin uudentyyppisen hallinto- ja rahoitusmallin pilotiksi. Innovaatioyliopiston osallistuminen kansainvälisille koulutusmarkkinoille vastaa elinkeinoelämän haasteisiin ja lisää yritysrahoitusta. Valtion taloudellisten panostusten lisäksi Innovaatioyliopiston toiminnan kehittämiseen tarvittavaa rahoitusta saadaan kansainvälisiltä koulutusmarkkinoilta ja yrityksiltä”.

HAVAINTOJA AALTO-FUUSION TOTEUTUKSESTA JA ALKUVUOSISTA

Idea ja toteutus suunnitelma

Edellä on kiteytetty kolmen yliopiston rehtorin ideavaiheessa Innovaatioyliopistona tunnetun Aalto-yliopiston luomiselle viisi päätavoitetta: 1) että uusi yliopisto voisi toimia samoilla pelisäännöillä kuin kansainväliset huippuyliopistot, 2) että sillä tulisi olla säätiöpohjainen omistus ja ulkoinen hallitus ja 3) koulukeskeinen sisäinen hallinto, sekä 4) kansainväliset lukukausimaksut ja yritysysteistyö vahvistamassa talouden perustaa tulevaisuudessa, ja että 5) yliopisto samalla olisi

houkutteleva pilottikokeilu valtion ja elinkeinoelämän uudenaikaisesta roolista yliopistotoiminnassa.

Seuraavassa valmisteluvaiheessa valtiosihteeri Raimo Sailaksen johdolla toiminut opetusministeriön asettama työryhmä (Opetusministeriö 2007) hahmotteli vuodenvaihteessa 2006 – 2007 yliopiston ominaispiirteet, jotka saivat ilmauksensa uuden yliopiston missiossa ja vuoden 2020 visiossa. Missio määrittelee yliopiston tehtäväksi vapaan tutkimuksen ja tieteellisen ja taiteellisen sivistyksen edistämisen ja mainitsee yliopiston toimintaperiaatteina tieteen, taiteen ja opetuksen vapauden sekä akateemisesti itsehallinnolliset korkeakoulut. Missio antaa yliopistolle myös kansallisen erityistehtävän Suomen menestymisen tukemiseen kansainvälisessä taloudessa ja suomalaisen yhteiskunnan rakentamiseen. Visiossa puolestaan tavoitteena on maailmanluokan yliopisto, jolla on vahva yhteiskunnallinen vaikuttavuus ja oppimiseen ja uuden etsimiseen kannustava monikulttuurinen ilmapiiri.

Tavoitteiden saavuttamiseksi tarpeellisia toimenpiteitä tarkennettiin työryhmän esittämässä 12-kohtaisessa toimenpideohjelmassa. Esitys pyrki antamaan uudelle yliopistolle kehitysedellytykset kohti omien alojensa kansainvälistä huippua eli mahdollisuuksien mukaan varmistamaan yliopistolle samat toimintaedellytykset kuin kansainvälisesti korkeatasoisilla yliopistoilla yleensä on. Toimenpideohjelma sisältää säätiömuotoisen yliopiston, ulkoisen hallituksen ja uudenlaisen rahoitusmallin, jossa säätiöpääoma kootaan osin yksityisestä ja osin julkisesta rahoituksesta.

Mission, vision ja toimenpideohjelman perusteella voidaan todeta, että Innovaatioyliopiston ideavaiheen keskeiset tavoitteet ovat siirtyneet Sailaksen työryhmän esitykseen. Työryhmän esitys selkiytti Innovaatioyliopiston luonnetta määrittelemällä yliopiston perustavoitteiksi korkeatasoisen tutkimuksen ja opetuksen, joiden avulla sen tulee täyttää myös saamansa kansallinen erityistehtävä. Vaikka missio ja visio eivät mainitse innovaatioita, ne korostavat elinkeinoelämäyhteistyötä, joten myös tämä puoli Innovaatioyliopiston alkuperäisestä ajatuksesta on edelleen mukana.

Toteutuksen suuret linjat

Sailaksen työryhmä totesi keskusteluissaan, että vision mukaisen huipputason saavuttaminen opetuksessa ja tutkimuksessa edellyttää pitkäaikaista kehityshanketta. Esityksessä maailmanluokkaan pääse-

miselle varattu noin 10 vuotta on myös kirjallisuudessa todettu ajaksi, joka vaaditaan ennen kuin yliopistofuusion onnistumista voidaan luotettavasti arvioida (Välimaa 2007, s. 7). Siten uuden yliopiston akateemisesta onnistumisesta ei tällä hetkellä voi esittää lopullista arvioita. Itse fuusioprosessista voimme kuitenkin esittää joitakin havaintoja.

Aalto-yliopiston muodostamisprojekti on edennyt lähes alkuperäisten tavoitteiden mukaisesti. Sailaksen työryhmän esittämä 12-kohtainen toimenpideohjelma on pääpiirteissään toteutunut yliopiston ensimmäisen kolmen toimintavuoden aikana. Perusajatukset säätiöyliopistosta, yksityisen sektorin ja valtion yhdessä sijoittamasta säätiöpääomasta, ulkopuolisesta hallituksesta ja korkeakoulurakenteesta ovat toteutuneet (kts. Opetusministeriö 2007 ss. 10-11). Myös kampusrakenteen tiivistämistä koskeva päätös on tehty. Pieniä poikkeamia alkuperäisistä ajatuksista on luonnollisesti syntynyt tai asioiden kehitys on vielä kesken. Esimerkiksi monitieteiset alustat ovat vasta muodostumassa eikä opettaja-oppilassuhde ole olennaisesti parantunut. Yliopiston hallinto on vahvemmin keskitetty kuin korkeakoulumallia hahmoteltaessa arvioitiin ja valtion vuotuisen lisärahoituksen taso jäi esitettyä alhaisemmaksi.

Edellä hahmoteltiin kansainvälisiin esimerkkitapauksiin perustuen kolme laajempaa yliopistofuusioiden menestystekijää: 1) Yhteisen identiteetin rakentaminen, 2) Laadukas suunnittelu, ja 3) Määrätietoinen toteutus.

Selkeimmin Aalto-fuusio on onnistunut kohdassa 3) eli tehokkaassa toteutuksessa. Alkuvaiheessa on ollut käytettävissä lisärahoitusta koko organisaation uudelleen rakentamiseen ja ulkopuolisten asiantuntijoiden palkkaamiseen. Tehtävän laajuus huomioiden fuusion hallinnollinen puoli on edennyt suhteellisen nopeasti.

Määrätietoista toteutusta on tukenut Sailaksen työryhmän toimenpidelistä ja muu ennakkosuunnittelu, joka käynnistyi jo syksyllä 2007 ennen yliopiston säätiön perustamista. Siten prosessille on ollut ominaista myös laadukas suunnittelu (kohta 2). Erilaisiin työryhmiin osallistui satoja innostuneita yliopistoyhteisön jäseniä. Tällä haluttiin osallistaa ihmisiä ja saada näkyviin uudistukseen liittyviä ideoita ja ajatuksia. Myös strategiakeskustelua käytiin laajasti sekä koko yliopiston strategiasta että erityisesti korkeakoulujen vuoteen 2020 tähtäivistä tiekartoista. Suurelta osin nämä toki ovat olleet top-down-prosesseja, mutta myös aitoa bottom-up-toimintaa on ollut. Ehkä parhaat

esimerkit bottom-up-toiminnasta ovat jo ennen Aallon virallista käynnistymistä toimintansa aloittanut Design Factory sekä opiskelijoiden aktiivisuuden varaan rakentuneet Aalto Entrepreneurship Society ja erilainen yrittäjyyteen liittyvä toiminta.

Tärkeä menestystekijä on ollut myös Aalto-fuusion tietyn asteinen vapaaehtoisuus (tosin rakenneuudistuksen ollessa hengittämässä niskaan) ja siihen liittyvä tavoitteenasettelu yliopistojen sisällä sekä jalostuminen selkeästi uusia mahdollisuuksia avaavaksi yliopistojen kehittämisprojektiksi.

Kohdan 1) eli yhteisen identiteetin rakentamisessa pitkä keskustelu perustajayliopistojen henkilöstön ja sidosryhmien kanssa, mm. Sailaksen raportin kautta, on luonut pohjan yhteiselle visiolle. Hyvästä alusta huolimatta monikulttuurisuuden tekeminen eläväksi ja yhteisen uuden identiteetin rakentaminen ovat vielä alkuvaiheessaan.

Joitakin yhdistymisprosessin haasteita

Kukaan ei ole väittänyt, että yliopistofuusio olisi helppo juttu teorias-
sa tai käytännössä. Työtä riittää myös Aalto-yliopiston fuusioproses-
sissa erityisesti edellä esitetyn menestystekijälistan kohdassa 1) eli yh-
teisen identiteetin rakentamisessa. Keskeisiä tähän ryhmään liittyviä
kysymyksiä ovat yhteisön sisäinen luottamus ja kulttuurierot. Aalto-
yliopiston henkilöstön piirissä tehtyjen kyselyjen mukaan (Lipponen
ja Hakonen) esimerkiksi henkilöstön kokemus oikeudenmukaisuus on
muutosprosessin aikana laskenut. Merkittävä kysymys on myös käy-
tännöllisten tieteiden erikoisluonne, jonka koetaan puhdasta tiedet-
tä korostavassa kehitysprosessissa hämärtyneen. Seuraavassa tarkas-
telemme lähemmin näitä kahta aihepiiriä.

Luottamuksen kehittymiseen on vaikuttanut se, että Aalto-yliopis-
to varsin perustellusti turvautui uusien hallinnollisten palveluiden ja
toimintamallien kehittämisessä yliopistomaailman ulkopuolelta rek-
rytoituun henkilöstöön, jolla ei ollut kokemusta yliopistoista. Koke-
muksen puutteesta syntyi turhia väärinkäsityksiä ja tarpeetonta van-
hojen toimintamallien, aikaisemmin tehdyn työn ja aikaisempien
toimintaprosessien vähättelyä, jonka henkilöstö koki epäoikeuden-
mukaisena ja loukkaavana. Prosessin tuloksena syntyneet uudet pal-
velut on järjestetty matriisiorganisaatioon tavalla joka vahvistaa reh-
torin esikunnan valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia, mikä osaltaan voi
vaikuttaa akateemisen henkilöstön luottamusta vähentävästi. Muutos-
vaiheessa hallinnon eli yhteisten palveluiden henkilömäärän on näh-

ty kasvaneen ja päätöksenteon hidastuneen erityisesti akateemisessa hallintorakenteessa monine työryhmineen ja valmisteluelimineen.

Fuusion alkuvaiheissa osa henkilöstöstä koki luonnollisesti huolta työpaikastaan ja uramahdollisuuksistaan uuden yliopiston palveluksessa. Tämä on erityisen selvästi ollut nähtävissä hallinto henkilöstön piirissä ja korkeakoulujen laajassa tutkijajoukossa, jonka urapolkuihin liittyvät prosessit muuttuivat olennaisesti professorien tenure track –järjestelmän käyttöönoton myötä. Monet keski-ikäiset tutkijat ovat jääneet vanhan ja uuden systeemin väliinputoajiksi, mikä todennäköisesti on vaikuttanut kielteisesti tämän henkilöstöryhmän kokeemukseen fuusiosta. Osasyynä on myös se, että tämän henkilöryhmän aseman selkiyttäminen sai vauhtia vasta urapolkujärjestelmän valmistuttua.

Yliopiston muodostumisvaiheessa kitkaa oli perustajayliopistojen erilaisen toimintakulttuurin vuoksi selvästi havaittavissa ja erityisesti taideteollisen alan opiskelijat olivat huolissaan taiteen asemasta uudessa yliopistossa. Tilanne on tältä osin merkittävästi tasoittunut ja Aalto-yliopiston avaamien mahdollisuuksien hyödyt ymmärretään aikaisempaa paremmin. Opiskelijamaailmassa kitkaa synnytti myös kiista Kauppakorkeakoulun ylioppilaskunnan omaisuudesta, mutta kiista ei haitannut uuden ylioppilaskunnan ja uuden yliopiston varsin läheistä yhteistyötä.

Perustajayliopistojen omien toimintakulttuurien ja traditioiden yhdistämisen ohella yksi koko yhteisössä keskustelua herättävä sisäinen kulttuurikysymys on puhtaan tieteellisen tutkimuksen ja elinkeinoelämäyhteistyön ja sitä palvelevan tutkimuksen suhteista käytävä keskustelu. Aalto-yliopiston perustajayliopistot olivat kaikki käytännöllisten alojen korkeakouluja, joilla oli omat vahvat perinteensä elinkeinoelämäyhteistyössä, elinkeinoelämää palvelevassa tutkimuksessa ja kulttuurielämää palvelevassa taiteen tutkimuksessa. Pääosa Aalto-yliopistoyhteisöstä edustaa sovellettuja tieteitä ja taideteollisuutta ja kokee ainakin osittain, että yliopiston johto aliarvioi elinkeinoelämäyhteistyötä ja siihen liittyvää tutkimusta. Tieteellisen julkaisutoiminnan korostaminen on Aalto-yliopiston nykyisessä kehitysvaiheessa luonnollista, jotta yliopiston tieteellinen työ tulee näkyväksi. Yhtä tärkeää on kuitenkin vaalia ja kehittää pitkät perinteet omaavaa elinkeinoelämäyhteistyötä myös tutkimuksessa. Elävä yhteys elinkeino- ja kulttuurielämään on tarpeen tiedon siirtämiseksi ja koulutuksen ja tutkimuksen ongelmien, suuntaamisen ja kehitystarpeiden havaitse-

miseksi. Vahvaa elinkeinoelämäsuhdetta edellyttää myös Aallolle annettu kansallinen erityistehtävä Suomen menestyksen edistäjänä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Olemme etsineet vastausta kysymykseen yliopistofuusioiden onnistumisen edellytyksistä, hyödyistä ja haasteista tarkastelemalla asiaa kirjallisuuden ja yhden esimerkin valossa. Seuraavassa esitämme omat johtopäätöksemme asiasta.

Onnistumisen edellytykset

Aalto-fuusion ominaispiirteet vahvistavat kirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä onnistumisen edellytyksistä. Oppia voi hakea sekä yritys-kauppoja että yliopistofuusioita koskevista havainnoista. Kaksi seikka voidaan tässä lisätä aiemmin esitettyihin kirjallisuushavaintoihin. Ensimmäinen on Aalto-fuusion vapaaehtoisuus, siis se että fuusion ajatus lähti yliopistoista itsestään ja sitä voitiin hankkeen varmistuttua kehitellä laajassa yhteistyössä yliopistojen, opetusministeriön ja elinkeinoelämän kanssa. Näin yliopistojen johto ja myös yhteisö laajemmin saattoivat vaikuttaa sekä fuusion tavoitteisiin että sen käytännön toteutukseen.

Toinen fuusion onnistumisen edellytyksiä parantava seikka on se, ettei perustajayliopistojen toiminnassa ollut merkittäviä sisällöllisiä päällekkäisyyksiä. Siten pääosa yliopistoyhteisöä voi nähdä fuusion uusia mahdollisuuksia avaavana kehityshankkeena eikä toiminnan saneerauksena ja päällekkäisten yksiköiden alasajona.

Yliopistofuusioiden hyödyistä

Yliopistofuusioiden hyödyistä ammattimainen hallinto ja aikaisempaa vahvempi talous ovat toivottuja lopputuloksia, jotka Aallon tapauksessa ovat toteutuneet. Palvelujen tehokkuutta sen sijaan ei vielä välttämättä pystytä arvioimaan muutosprosessin vaatiman suuren työmäärän ja siirtymävaiheen henkilöstötarpeiden vuoksi. Pitkällä tähtäimellä palvelujen tuottavuuden ja laadun tulisi fuusion seurauksena parantua.

Aalto-yliopisto kykenee tarjoamaan opiskelijoilleen aiempia erilisiä yliopistoja enemmän valinnan mahdollisuuksia ja ajan myötä myös vahvemmin monitieteisen opiskelu- ja tutkimuskulttuurin. Yliopiston kilpailukyky on parantunut sekä lisääntyneiden taloudellisten voimavarojen että kulttuuria muokkaavien urajärjestelmien ja uuden-

laisen autonomisen aseman myötä. Kilpailukykyä parantaa myös yhteiskunnan perustamisvaiheessa tunnustama kansallinen erityistehtävä.

Akateemisia tavoitteita ajatellen voidaan todeta, että Aalto-fuusio on edennyt pääosin perustamisvaiheessa asetettujen suuntaviivojen mukaan ja kehityspolku kohti vuotta 2020 tulostavaksi on määritelty yliopiston hallituksen hyväksymässä strategiassa ja korkeakoulukohtaisissa tiekartoissa. Opetuksen uudistus on käynnistynyt ja yliopisto ohjaa merkittävässä määrin varoja omiin tutkimuksen painopisteisiin tavoitteena luoda samalla synergistä yhteistyötä yliopiston eri tieteenalojen välille. Akateemisten sisältöjen uudistumisesta ja uudenlaisesta innostuksesta on monia lupaavia esimerkkejä. Aalto Entrepreneurship Society (AES) ja Aalto Garage sekä Start up Sauna ovat nostaneet yrittäjyyden kiinnostavuutta opiskelijoiden silmissä. AES ja Design Factory ovat esimerkkejä uudesta oppimiskeskeisestä ja innostavasta opiskelukulttuurista, joka on keskeinen opetuksen uudistamisen tavoite. Yliopistosta on tullut mahdollistaja ja opiskelijoista prosessien omistaja. Roolit ovat muuttuneet, mikä oli uudistuksen tavoitekin. Myös perustajayliopistojen täydennyskoulutusten yhdistäminen on vaikuttanut positiivisesti ja erityisesti MBA-koulutus on vahvistanut kansainvälistä asemaansa fuusion myötä.

Akateemisen työn kannalta myönteiseksi voidaan laskea myös uuden yliopiston herättämä kansainvälinen mielenkiinto ja siitä seuraava kiinnostus yliopiston toimintamalleja ja tutkimusta ja opetusta kohtaan. Aalto-yliopiston kansainvälinen tunnettuus on nousussa, sen mahdollisuudet kansainväliseen yhteistyöhön ovat hyvät ja kiinnostavuus henkilöstön rekrytoinnissa on tunnettuuden ja uuden urapolkujärjestelmän ansiosta korkea.

Vuonna 2020 Aalto-yliopistolla voidaan olettaa olevan vahva oma kulttuuri, kun sen perusopiskelijat ovat käytännössä kaikki aloittaneet opiskelunsa Aalto-yliopiston uudella pääkampuksella ja suurin osa professorikunnasta on tullut töihin Aalto-yliopistoon sen oman akateemisen urapolun (tenure track) kautta. Aallolla on siis hyvät mahdollisuudet onnistua akateemisen laadun nostamisessa, mutta lopputulosta ei vielä voi luotettavasti arvioida.

Yliopistofuusioiden haasteista

Epäonnistumisen riskin ohella yliopistofuusioiden haittoina on kirjallisuudessa todettu mm. fuusion vaatima monen vuoden työ uuden yliopiston ja uuden kulttuurin luomiseksi, mahdollisesti kasvava

hallinto ja henkilöstön kokema identiteettikriisi ja stressi, jonka ohjaaminen myönteisen kehityksen voimavaraksi ei välttämättä kaikkien henkilöstöryhmien kohdalla ole helppoa. Aalto-yliopiston tapauksessa hallinnollinen valmistelu käynnistyi jo pari vuotta ennen uuden yliopiston toiminnan alkamista ja muutos on pääosin saatu toteutettua kolmessa vuodessa siitä kun yliopiston toiminta käynnistyi. Kyseessä on siis todella pitkä ja henkilöstöä koetteleva prosessi. Fuusio vie huomattavasti myös akateemisen henkilöstön aikaa ja voimavaroja, jotka ovat poissa akateemisesta työstä. Identiteettikriisi on ollut Aallonkin perustajayliopistojen muutoksessa nähtävissä eikä yhteisen identiteetin etsintä vielä ole päättynyt.

Muutamia Aalto-fuusion esiin nostamia ongelmallisia yhä ratkaisuaan hakevia kysymyksiä ovat kysymykset kulttuurieroista sekä eri tieteenalojen (tekniikka, taideteollisuus, kauppatieteet) kesken että puhtaasti luonnontieteellisen tiedenäkemysten ja käytännöllisten alojen tieteellisen työn välillä. Syvien yksialaisten tutkimusten ja rajoja rikkovien monialaisten tutkimusten keskinäinen asema urapoluilla ja rahoituksessa vaatii vielä pohtimista. Perustajayliopistojen kulttuurierot tasoittunevat ajan myötä uudeksi yhteiseksi Aalto-kulttuuriksi. Tasapaino löytynee myös tiedettä ja tutkimusta koskevassa kysymyksessä, mutta siirtymävaihe on selvästi tuskallinen.

LOPUKSI

Yliopistofuusio on tiettyjen edellytysten vallitessa mahdollisuus radikaaliin uudistumiseen. Aalto-yliopiston tapauksessa keskeiset onnistumisen edellytykset ovat olleet olemassa ja fuusioprosessista on selviydytty pääosin mallikkaasti. Ainekset keskeisten tavoitteiden eli akateemisen sisällöllisen uudistumisen ja laatuhydyn onnistumiselle ovat siten hyvät.

Yliopistofuusiolla voi olla myös merkittäviä yliopiston ulkopuolisia vaikutuksia. Aalto-yliopiston luomisella oli Suomen historiallisessa tilanteessa suuri merkitys koko yliopistouudistukselle, minkä voi todeta vertaamalla Sailaksen työryhmän raporttia ja samoihin aikoihin julkistettua selvitysmiesraporttia yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen autonomian uudistamisesta (Jääskinen ja Rantanen 2007). Ilman Aalto-yliopiston perustamiseen tähdännyttä Sailaksen työryhmän esitystä olisi tuskin syntynyt säätiöyliopistoja tai laajaa kaikkia yliopistoja koskevaa yksityiselle sektorille suunnattua lahjoittajille verovähennysoikeuden antanutta varainkeräystä ja niihin liittyntä val-

tion vastinrahoitusta. Myös yliopiston ulkopuolisten jäsenten määrä ja asema yliopistojen hallituksissa olisi todennäköisesti jäänyt toteutunutta vähäisemmäksi. Aallon luoma tenure track –järjestelmä on vaikuttanut myös muiden yliopistojen akateemisiin rekrytointikäytäntöihin. Aallon perustaminen siis energisoi koko yliopistokenttää ja synnytti uudenlaista aktiivisuutta muissa yliopistoissa.

Yliopistolain muutos yleensä ja Aalto-fuusio erityisesti ovat avanneet merkittäviä uusia mahdollisuuksia, ja nyt on kiinni yliopistoista itsestään, osataanko uusia rakenteita ja autonomiaa hyödyntää riittävästi rohkeaan uudistumiseen. Ennuserkit ovat hyvät, mutta tiellä on vielä monia haasteita varsinkin yhteishengen luomisessa.

Helsingin salonkien 150 vuotta vanhat ideat käytännöllisten tieteenalojen haasteiden selättämiseksi ovat nyt Aalto-yliopistossa uudelleen visioituna toteutusvaiheessa.

Kirjallisuutta

Viittaukset

Arnold, Glen (2010). Financial Times handbook of corporate finance, FT Prentice Hall, Second edition.

Aula, Hanna-Mari ja Tienari, Janne (2011). Becoming “world-class”? Reputation-building in a university merger. Critical Perspectives on International Business, Vol. 7 No. 1, 2011, pp. 7-29.

Brown, A.D. and Humphreys, M. (2003). Epic and tragic tales. Making sense of change. The Journal of Applied Behavioral Science, Vol. 39 No. 2, pp. 121-44.

DePamphilis, Donald M. (2012). Mergers, Acquisitions, and Other Restructuring Activities, Elsevier, Sixth edition.

Hallberg P., Prihti A., Raivio K. ja Siltala, R. (siht.)(2005). Yliopistot Suomen kansallisen hyvinvoinnin ja kilpailukyvyn rakentajina. Näkökulmia yliopistojen oikeudelliseen ja taloudelliseen asemaan.

Harman, G., Harman, K. (2003). Institutional Mergers in Higher Education: Lessons from International Experience. Tertiary Education and Management, Vol. 9, No 1, Jan 2003.

Jääskinen N. ja Rantanen J. (2007). Yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen autonomian uudistaminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:2.

- Kasanen E., Pursula M., Sotamaa Y. (28.11.2005). Innovaatioyliopisto, keskustelumuistio, versio 1.5, 28.11.2005.
- Kavanagh M.H. ja Ashkanasy N.M. (2006). The impact of leadership and change management strategy on organizational culture and individual acceptance of change during a merger. *British Journal of Management*, Vol. 17, S1, pp. 81-103.
- Koroma J. (2004). Huippuja ei synny ilman huippuyliopistoja. *Talouselämä* 18.2004.
- Koroma J. (2005). Korkeakoulupolitiikka ajalehti. *Talouselämä* 17.2005.
- Lipponen, Jukka ja Hakonen, Marko. Henkilöstön kokemuksia Aalto-yliopiston fuusioprosessista 2009-2011. Raportti Työpsykologian ja johtamisen yksikkö, Aalto-yliopisto.
- Michelsen, Karl-Erik (2001). Vuosisadan Tilinpäätös – Helsingin kauppakorkeakoulu 1911 - 2001. Edita.
- Moeller S. B., Schlingemann F. P. ja Stulz R. M. (2004). Firm size and the gains from acquisitions. *Journal of Financial Economics* 73: 201-228.
- Mäenpää M. (2005). Teknologisten tilanne ja näkymät -lehdistötaloussuhteet 28.7.2005.
- Opetusministeriö (2007). Teknillisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun yhdistyminen uudeksi yliopistoksi. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:16.
- Rantanen, J. (2004). Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselelytys. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:36.
- Skodvin, O.-J. (1999). Mergers in higher education – success or failure? *Tertiary Education and Management*, Vol. 5 No. 1, pp. 63-80.
- Sotamaa Y. (2005). Suomen taideyliopistotako Suomen yliopistolaitoksen pelastus? Avajaispuhe 5.9.2005.
- Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto (2002a). Yliopistojen taloudellinen autonomia. Julkaisuja 3/2002.
- Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto (2002b). Yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen autonomian lisääminen. Suomen yliopistojen rehtorien neuvoston julkaisuja 3/2002.
- Tienari, Janne ja Vaara, Eero (2012). Power and Politics in M&A. In: *The Handbook of Mergers and Acquisitions*, eds. Faulkner D., Teerikangas, S. ja Joseph, R. J., Oxford University Press.

Välimaa, Jussi (2007). Tie huippuyliopistoksi – koulutuspoliittisen keskustelun analyysia. Tieteessä Tapahtuu 5/2007.

Valtioneuvoston kanslia (2004). Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi – Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti. 2004.

Väyrynen, R. (2004). Yliopistouudistus vaatii poliittista rohkeutta. Helsingin Sanomat 14.11.2004.

Weston J. F., Mitchell M.L. ja Mulherin J. H. (2004): Takeovers, Restructuring, and Corporate Governance, Pearson, Fourth edition.

Muuta kirjallisuutta

Aarveaara, T., Dobson, I.R. ja Elander, C. (2009). ”Brave new world: higher education reform in Finland”, Higher Education Management and Policy, Vol 21 No. 2, pp. 1-18.

Cartwright, S., Tytherleigh, M. ja Robertson, S. (2007). Are mergers always stressful? Some evidence from the higher education sector. European Journal of Work and Organizational Psychology, Vol. 16, pp. 456-78.

Koschke P., Lähde M., Arminen I., Lumijärvi I. ja Mätkä T. (2012). Korkeakoulusektorin rakenteellisen kehittämisen kotouttaminen – vertaileva tapaustutkimus. Loppuraportti, Helsingin yliopisto, Korkeakoulu ja innovaatiotutkimuksen verkosto HEINE.

Stähle P. ja Ainamo A. (toim.). Innostava yliopisto. Gaudeamus 2012.

Tomperi, T. (Ed.) (2009). Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta (Academic Question? Criticism on the Universities Act and the Dispute over the New University), Vastapaino, Tampere.

Van Vuuren, M., Beelen, P. ja de Jong, M.D.T. (2010), ”Speaking of dominance, status differences, and identification: making sense of a merger”, Journal of Occupational and Organizational Psychology, Vol. 83 No. 3, pp. 627-43

YLIOPISTOJEN PROFILOINTI - UHKA VAI MAHDOLLISUUS

Kalervo Väänänen

Rehtori, Turun yliopisto

Väänänen toimi vuodesta 2010 lähtien Itä-Suomen yliopiston akateemisena rehtorina ja on vuodesta 2013 alkaen Turun yliopiston rehtori. Hän on hoitanut vuosina 1983 - 1997 muun muassa apulaisprofessorin tehtäviä Oulun yliopistossa. Turun yliopiston solubiologian professorina hän on toiminut vuodesta 1998 alkaen. Väänänen on lisäksi toiminut muun muassa Turun yliopiston biolääketieteen laitoksen johtajana, BioCity Turun tieteellisenä johtajana ja Suomen Akatemian hallituksen jäsenenä. Hän on vierailut tutkijana myös Kansainvälisen yliopistossa ja professorina Uppsalan yliopistossa. Väänäsellä on lukuisia kansallisia ja kansainvälisiä asiantuntija- ja luottamustehtäviä, ja hän on saanut useita tunnustuksia ja tieteellisiä palkintoja. Väänänen on kehittänyt aktiivisesti tutkimusinnovaatioista liiketoimintaa ja ollut käynnistämässä tutkimukseen pohjautuvia yrityksiä.

Harvasta asiasta on Suomessa viimeisen vuosisadan ajan vallinnut niin laaja poliittinen yhteisymmärrys kuin koulutuksen merkityksestä yhteiskunnallisessa kehityksessä. Tämän yksituumaisuuden tuloksena meille syntyi aikanaan koko väestöön ulottuva kansakoulu ja muutama vuosikymmen myöhemmin kunnalliset keskikoulut ja lukiot. Ne ja myöhempi yliopistolaitoksen alueellinen laajentuminen sekä peruskoulun tulo olivat kaikki aikanaan voimakkaasti vaikuttamassa suomalaisen yhteiskunnan kehittymiseen kohti länsimaista, demokraattista ja tasa-arvoista hyvinvointivaltiota.

Mainitusta yksituumaisuudesta huolimatta yliopistolaitoksen kehitys on ollut monessa vaiheessa varsin suurten poliittisten intohimojen kohteena. Erityisen paljon se on aina aiheuttanut porua padan sisällä eli yliopistolaitoksen vakiintuneissa toimijoissa. Esimerkiksi 1960-luvun yliopistolaitoksen alueellinen laajeneminen oli nimenomaan vastoin silloisten yliopistojen mielipidettä. Historia on kuitenkin vääjäämättä osoittanut, että se oli aikansa viisaimpia päätöksiä ja

erinomainen vastaus siihen koulutusvaatimukseen, joka liittyi Suomen muuttumiseen agraariyhteiskunnasta teollistuneeksi valtioksi.

Se, että olemassa olevat yliopistot pääsääntöisesti vastustivat 1960-luvulla yliopistolaitoksen laajenemista, lähti ilmeisesti ajatuksesta, että uusien yliopistojen syntyminen olisi merkinnyt vanhojen yliopistojen toimintamahdollisuuksien kaventumista. Ei uskottu siihen, että yhteiskunnan muutos ja sitä mukaa kasvanut tarve ja kysyntä korkeammalle koulutukselle synnytti riittävän sytykkeen koko yliopistolaitoksen kasvuun.

Yliopistolaitoksen laajentumisen vastustajat eivät ymmärtäneet, että kyse oli laaja-alaisesta, koko kansaa koskevasta koulutustason nostosta, jota varten tarvittiin hajautettu koulutukseen keskittyvä yliopistolaitos.

Se yhteiskunnallinen ja taloudellinen muutos, jonka olemme kokeneet parin viimeisen vuosikymmenen aikana ja ne haasteet, joita muun maailman muutokset ovat meille luoneet, vaatii nyt yliopistoilta uudenlaisia toimintamalleja.

Tänään hyväkään koulutus ei enää yksinään riitä yliopiston tukijalaksi. Uusi tieto ja uuden tiedon soveltaminen ovat tänään yhteiskunnan jokapäiväistä polttoainetta, jota yliopistojen on tuotettava. Tämä tietysti sillä edellytyksellä, että tavoitteenamme on edelleen korkea elämisen taso ja kaikkien kansalaisten tasapuolinen osallisuus yhteiskuntaan.

MITEN UUTTA YLIOPISTOLAKIA TULISI LUKEA?

Uuden yliopistolain valmisteluun liittyi heikkous, joka on kirkastunut, ainakin itselleni, vasta jälkikäteen. Sitä tehtiin liikaa yliopiston hallinto ja rakenteet edellä. Valmistelun aikana ei käynnistynyt juurikaan keskustelua, saatiikka yliopistojen itsetutkiskelua siitä, miten uutta lainsäädäntöä voitaisiin käyttää toimintojen parantamiseen. Hukkasimme vuosikymmenen siihen, että emme rojhenneet myöntää ilmeistä tarvetta kohentaa sekä koulutuksen että tutkimuksen laatua. Ehkäpä luulimme olevamme niin hyviä, että lakkasimme pyrkimästä parempaan.

Mielestäni uuden yliopistolain keskeisin viesti jokaiselle yliopistossa työskentelevälle tulisi olla selkeä tarve parantaa suomalaisen koulutuksen ja tutkimuksen tasoa. Nyt viimeistään on korkea aika yhteisesti pohtia, miten se voidaan rajoitetuilla resursseilla tehdä.

Vuonna 2010 voimaan tulleen yliopistolain suora vaikutus suomalaiseseen yliopistolaitokseen on toistaiseksi ollut aika vähäinen. Ne rakenteelliset muutokset, jotka lain voimaantulon yhteydessä toteutettiin, olivat ilmeisiä ja olisivat tiukentuneessa taloustilanteessa tulleet tarkasteluun joka tapauksessa.

Vähintäänkin yllättävä yliopistolain uudistukseen liittyvä seikka oli muodostetun Aalto yliopiston nostaminen valtiovallan toimesta erityisasemaan suhteessa muihin yliopistoihin. Se lienee rahassa merkittävin yliopistoihin liittyvä aluepoliittinen ratkaisu Suomessa siten Oulun yliopiston perustamisen. Poliittinen päätöksentekijä ei ole edes jälkikäteen selkeästi argumentoinut, miksi kyseiseen ratkaisuun päädyttiin. Miksi sen selittäminen olisi ollut tärkeää? Siksi, että päätös aika pitkälle vei pohjan siltä, että uudistus olisi voitu markkinoida ja sisäistää tasapuolisena ja oikeudenmukaisena, reiluun keskinäiseen kilpailuun perustuvana toimintojen parantamisena.

Yliopistolain vaikutukset ovat suurelta osin vielä näkemättä. Palo on nyt siirtynyt yliopistojen omiin käsiin. Yliopistolaitoksen itsensä pitää nyt pystyä käynnistämään prosessi, jolla ratkaisemme sen, miten Suomi säilyy korkeimman koulutuksen ja tutkimuksen laadullisena mallimaana. Tietysti rahan ja resurssien määrällä on oma tärkeä merkityksensä. Sitä ei kuitenkaan pidä yliarvioida ”hengen voiman” kustannuksella.

MISTÄ PROFILOINNIN VAATIMUS NOUSEE?

Suomalaisen yliopistolaitoksen rekrytointipohja on kokonaisuudessaan pienempi kuin suurten perinteisten yliopistojen. Pienen kielialueen kiroja on lisäksi se, ettemme edes ilmaisella tutkintokoulutuksella ole pystyneet oleellisesti laajentamaan rekrytointipohjaamme.

Rekrytointipohjan kapeus asettaa monia rajoitteita, mutta pääosin ne kompensoituvat erinomaisen peruskoulumme ja lukiokoulutuksemme ansiosta. Rekrytointipohjan kapeudesta huolimatta valtaosaan koulutusohjelmistamme on varsin kohtuullinen hakupaine ja saamme yliopistoihimme erinomaisia opiskelijoita. Tämä on vahvin osoitus siitä, että Suomi on todella korkean koulutuksen maa.

Meidän vahvuutemme ei ole välttämättä suuresta joukosta valikointuneet huippulahjakkaat yksilöt, vaan riittävän laaja hyvien ja ahkerien nuorten opiskelijoiden joukko. Tilanne on vähän sama kuin koko yhteiskunnassa. Yhteiskunnan todellista selkärankaa ei muodosta kapea eliitti vaan vahva keskiluokka.

Yliopistojen profiloinnista puhuttaessa on aluksi hyvä selkiyttää muutamia käsitteitä. Itselleni profilointi ei tarkoita opintojen tai tutkimuksen mahdollisuuksien rajautumista, vaan opiskelijan ja tutkijan mahdollisuutta valita useammasta kansainvälistä kärkeä olevasta koulutus- ja tutkimusympäristöstä.

Tähän saakka jokainen suomalainen yliopisto on hyvin ansainnut paikkansa kansainvälisessä koulutusympäristössä. Ne, jotka eivät osaa tehdä vertailuja muihin kuin muutamaan maailman huippuyliopistoon unohtavat, että maailmassa on tuhansia varteenotettavia ja hyviä yliopistoja.

Kaikilla mittareilla mitattuna suomalaiset yliopistot pärjäävät suhteellisen hyvin maailman tuhansien yliopistojen joukossa. Tämä ei kuitenkaan tee tyhjäksi sitä tosiasiaa, että jo entisen aseman säilyttäminen vaatii meiltä merkittävää ja nopeaa kykyä parantaa niin koulutuksen kuin tutkimuksen laadullisia suoritteita.

Elinkeinoelämän ja valtiovallan taholta tuleva yliopistojen profiloinnin vaatimus on päällisin puolin varsin ristiriitainen. Samaan aikaan, kun vaaditaan profilointia, jotta saataisiin riittävästi ”syvä tietoa” spesifisiltä aloilta, vaaditaan laaja-alaisempaa koulutusta ja korostetaan laaja-alaisen osaamisen merkitystä.

Miten nämä ristiriitaiset, mutta ymmärrettävät, vaatimukset voidaan edes osittain täyttää lähtien tämän päivän tosiasioista? Vastaus on huomattavasti intensiivisempi ja joustavampi yliopistojen välinen yhteistyö, joka vaatii meiltä kaikilta selkeää asenteiden muutosta.

UUDET YHTEISTYÖN MUODOT TARPEEN

Suomalaiselle yliopistolaitokselle on tunnusomaista vähäinen sisäinen liikkuvuus. Tämä pätee sekä opiskelijoihin että henkilökuntaan. Erityisen vahingollista korkeatasoisen koulutuksen kehittämiseksi on meillä lähes sananvapauteen verrattavissa oleva oikeus saada koulutus kokonaisuudessaan yhdessä ja samassa paikassa.

Se, että opiskelunaikainen liikkuvuus yliopistojen välillä on tehty tabuksi estää erittäin tehokkaasti yhteisten koulutusohjelmien suunnittelun. Samalla se estää opetuksen laadun kohentamisen rajoittamalla tehokkaasti kunkin alan parhaiden opettajavoimien käyttöä.

Tulevaisuuden haasteita varten tarvitsemme selvästi joustavamman koulutusrakenteen. Jos pystyisimme järkevään ja synergistiseen voimavarojen yhteiskäyttöön voisimme nykyisillä voimavaroilla tarjota kaikille opiskelijoillemme huomattavasti nykyistä laadukkaampaa

koulutusta. Tämä ei välttämättä merkitsisi yliopistojen fuusioita eikä edes laitostokojen kasvattamista nykyisestäään. Kyseessä olisi paremmin uusien toimintatapojen opetteleminen ja hieman laaja-alaisempi ajattelutapa.

Olen lähes 40-vuotisen yliopistourani aikana saanut mahdollisuuden työskennellä pitemmän ajanjakson kolmessa suomalaisessa yliopistossa. Hämmästyttävintä on ollut se, miten samanlaiset toimintatavat niissä kaikissa on. Ehkä huvittavinta on ollut havaita, miten omintakeisiksi jokainen yhteisö kuitenkin kokee omat toimintatapaansa. Tämä tulee erityisen voimakkaasti esiin silloin, kun aletaan keskustella yhteistyöstä.

Tutkimushankkeiden ja yksittäisten tutkijoiden osalta yhteistyö on yleensä mutkatonta ja ennakoluulotonta. Vaikeudet alkavat heti, kun ryhdytään puhumaan asioista, jotka edellyttävät yliopistojen hallintojen osallistumista.

Hajautettu yliopistolaitos on nykymuodossaan erittäin suurien vaikeuksien edessä. Tämä ei johdu poliittisista päätöksistä eikä edes rahan puutteesta. Haasteet nousevat tutkimuksen ja opetuksen sisäisistä vaatimuksista.

Näiden ongelmien ratkaisemiseksi tarvitsemme huomattavasti tiiviimmän toiminnallisen yhteistyön yliopistojen välille. Sitä kautta voimme rakentaa tähän maahan muutaman laadultaan maailmanluokkaa olevan toiminnallisen yliopistokokonaisuuden. Sillä tavoin voimme profiloida koko suomalaisen yliopistolaitoksen säilyttäen riittävän alueellisen edustavuuden.

Yliopiston rehtoreiden yhteistyöelin Unifi ry toteutti 2011 hankkeen, jossa neljän eri työryhmän toimesta etsittiin mahdollisuuksia rationalisoida koulutustarjontaa ja löytää yhdessä uusia mahdollisuuksia erityisesti koulutuksen parantamiseen.

Työryhmät epäonnistuivat tehtävässään. Suurin syy oli ennakoluuloisuus ja kunkin yliopiston voimakas sen hetkisiin omiin toimintoihin kiinnittyminen. Ei osattu nähdä mahdollisuuksia yhdistää voimavaroja esimerkiksi yhteisten koulutusohjelmien taakse. Tulevaisuutta ajatellen suomalaisten yliopistojen on välttämätöntä löytää uudet tavat toiminnallisen (lue todellisen) yhteistyön järjestämiseen. Se vaatii sekä ennakoluulottomuutta että uudenlaista rohkeutta yliopistojen johdoilta.

***”Hajautettu
yliopistolaitos on
nykymuodossaan
erittäin suurien
vaikeuksien
edessä.”***

TAVOITTEEKSI TOIMINNALLISEN YHTEISTYÖN PARANTAMINEN

Olisi välttämätöntä ja kiireellistä aloittaa keskustelu niistä toimintatavoista, joita noudattamalla toiminnallinen yhteistyö helpottuisi. Meillä on olemassa tutkijakoulutoiminnan järjestäminen suoraan yliopistojen kesken, ilman Suomen Akatemian tai ministeriön ohjausta, on konkretisoitunut taas kerran miten vaikeaksi yliopistojen välinen yhteistyö koetaan.

Uskon, että jo muutaman yleisen elämänohjeen noudattaminen olisi hyvä alku. Meidän kaikkien, jotka työskentelemme yliopistojen hallinnoissa, pitäisi kunnioittaa enemmän toistemme työtä ja arvostaa myös erilaisia toimintatapoja. Toiseksi, yhteistyön kulut ja siitä koituvat tulot pitää pystyä jakamaan oikeudenmukaisesti toteuttajien kesken.

Kolmanneksi koulutuksen profiloinnin kannalta on välttämätöntä sopeutua ajatukseen myös opiskelijoiden aikaisempaa paremmasta liikkuvuudesta. Tämä vaatii toteutuakseen selkeää asennemuutosta opiskelijoiden keskuudessa. Se vaatii myös selkeästi paremmin toimivat opiskelijoiden asuntomarkkinat ja nykyistä joustavammat opiskelukäytännöt.

Opettajien osalta vaaditaan samoin suurempaa liikkuvuutta ja huomattavasti parempia mahdollisuuksia erilaisten etäopetusmenetelmien käyttämiseen.

Suomessa on suuri määrä koulutusohjelmia, joita toteutetaan aivan liian pienin opettajavoimin. Meillä olisi mahdollisuus merkittävästi koulutuksen laadun parantamiseen ja samanaikaiseen resurssien käytön optimointiin eli henkilökohtaisen opetusmäärän vähentämiseen järjeistämällä koulutusohjelmien toteuttamiseen liittyvää yhteistyötä.

Tämän voisi hyvin tehdä esimerkiksi niin, että kaksi yliopistoa toteuttaisi yhdessä koulutusohjelman molemmissa yliopistoissa. Edes matkustamisen määrän ei tarvitsisi paljoa lisääntyä jos käytettäisiin hyväksi etäopetuksen suomia teknisiä mahdollisuuksia. Tällä tavoin saataisiin laajempi asiantuntijajoukko koulutusohjelman taakse, päästäisiin vertailemaan sisältöjä, saataisiin rationalisoitua tenttien suorittamista jne. Ainakin vanhemmalla opettajakunnalla tuntuu olevan taipumus tiedon puutteesta johtuvaan vähättelyyn puhuttaessa etäopetuksen käytöstä.

Nyt olisi aika jokaisen suomalaisen yliopiston käynnistää ainakin yhden kumppanin kanssa kokeilu, jossa jokin molemmissa yliopistoissa meneillään oleva koulutusohjelma toteutettaisiin yhteistyössä niin, että molempien koulutusohjelmien koko opettajakunta osallistuisi toteutukseen molemmissa mukana olevissa yliopistoissa. Laboratoriotyöskentelyä vaativissa koulutusohjelmissa toteuttaminen olisi tietysti vaikeampaa, mutta valtaosassa koulutusohjelmia ei niitä kuitenkaan ole.

PROFILOINNIN EDUT

Kannattaa huomata, että meidän on mahdollista joko profiloida yliopistolaitostamme yhtenä kokonaisuutena tai pyrkiä luomaan yksittäisille yliopistoille kapeita ja riittävän teräviä profileja. Jälkimmäinen vaihtoehto on se, joka ensimmäisenä tulee mieleen ja jollaisena profilointia yleensä ajattelemme. Se on myös helpompi vaihtoehto, mutta johtaa ymmärtääkseni varsin lyhyessä ajassa maamme pienimpien yliopistojen katoamiseen.

Ensimmäinen vaihtoehto, yliopistolaitoksen profilointi kokonaisuutena, on huomattavasti kunnianhimoisempi ja käytännössä vaikeampi tavoite. Mielestäni meidän tulisi kuitenkin valita tämä tie.

Sen avulla olisi mahdollista pitää yliopistokoulutus jokseenkin samassa mitassa hajautettuna kuin se tällä hetkellä on. Koulutuksen ja tutkimuksen laadun paraneminen olisi kuitenkin mahdollista saavuttaa kustannuksia oleellisesti lisäämättä. Se olisi myös malli, jolla Suomi voisi nousta esimerkiksi monille muille valtioille. Onnistuessaan syntyisi ”uusi Pisa”, jota tultaisiin katsomaan maailman eri kulmilta.

Se edellyttää yliopistoilta selkeästi nykyistä parempaa todellista yhteistyötä. Ennen kaikkea se edellyttää voimakasta asennemuutosta yliopistojen johdossa, hallinnossa ja professorikunnassa. Uskon, että yliopistojen ulkopuolelta tulleet hallitusten jäsenet voivat olla avainasemassa tässä muutoksessa.

Kokemukseni Itä-Suomen yliopistojen akateemisena rehtorina Kuopion ja Joensuun yliopistojen yhdistyessä opetti minulle konkreettisesti asian vaikeuden, mutta myös sen, että se on mahdollista. Vieläpä niin, että suhteellisesti pienemmillä kustannuksilla voidaan päästä selvästi parempiin tuloksiin.

Voimavarojen, erityisesti laajemman opettajavoiman kokoamisella yksittäisen koulutusohjelman taakse saavutettaisiin laadun paraneminen. Yhteisesti toteutettu koulutusohjelma toisi yhteen suuremman

kriittinen massan niin opiskelijoita kuin opettajia. Tällä tavoin päästäisiin resurssien tehokkaampaan käyttöön laadun samalla parantuesssa.

Monilukuisempi opettajajoukko pystyisi tarjoamaan paremman asiantuntemuksen laajemmalle opiskelijajoukolle ja samalla myös yksittäiselle opiskelijalle.

Opettajien kanssakäymisen merkittävä lisääntyminen loisi varmuudella paremmat edellytykset tutkimuksen terävöitymiselle ja tarjoaisi luontevia alkuja yhteisille tutkimushankkeille. Tämän seurauksena myös tutkimukseen tulisi uusia virikkeitä ja tutkimuksen määrä ja laatu kohentuisivat.

Parempi toiminnallinen yhteistyö on ymmärtääkseni aivan elinehto pääkaupunkiseudun ulkopuolisille yliopistoille. Koko maan etua ajatellen olisi tietysti hyvä jos myös pääkaupunkiseudun yliopistot olisivat valmiita syventämään yhteistyötään muiden yliopistojen kanssa.

PROFILOINNIN UHKAT

Voimakas yksikkökohtainen profiloituminen harvalle valitulle alueelle on Suomen kaltaisessa pienessä maassa jokaiselle yliopistolle varsin riskialtis ratkaisu. Väärät tai liian yksipuoliset valinnat johtaisivat supistumisen kierteeseen. Se puolestaan johtaisi yliopistokaupunkien elinkeinorakenteen kapeutumiseen ja nopeasti myös opiskelijapulaan ja opetuksen laadun heikkenemiseen. Realiteetti on myös se, että monet alat ovat edelleen voimakkaasti sukupuolittuneita. Tämän uhkan vähentämiseksi yliopistojen tulisi pystyä merkittävästi lisäämään ulkomaalaisten tutkinto-opiskelijoiden määrää. Tämä taas edellyttäisi lainsäädännön muuttamista EU:n ulkopuolelta tulevien opiskelijoiden lukukausimaksujen osalta.

Suurin kansallinen riski voimakkaan yliopistokohtaisen profiloinnin osalta liittyy siihen, että huomaamatta voidaan joutua tilanteeseen, jossa koko kansallinen koulutusprofiili kapeutuu ja vääristyy. Nokian ja ICT-alan kriisi osoitti kouriintuntuvasti sen, miten nopeita vaihteluita myös pitkälle koulutetun työvoiman kysynnässä voi tapahtua.

Parhaassa tapauksessa Euroopan Unioni voisi tarjota mahdollisuuden ja keskustelufoorumien pienten maiden maakohtaiselle koulutuksen profiloinnille. Käytännössä olemme kuitenkin vielä varsin kaukana siitä, että EU:n sisällä voidaan aidosti pohtia valtiollisten osaamispuhjen laajuutta. Pienen maan, kuten Suomen, on oltava

erityisen valppaana sen suhteen, etteivät yksittäisten ylikansallisten suuryritysten toiveet liiaksi sanele koulutuspoliittisia ratkaisuja.

Kansallinen etumme vaatii jatkossakin, että koulutustarjontamme kattaa riittävän laajasti monia eri koulutuksen aloja. Tutkimuksen puolella tilanne on pitkälle sama. Tämän vuoksi sekä koulutuksen että tutkimuksen alueilla meidän on välttämättä ja kiireesti kyettävä luomaan uusia kansallisia tai ainakin useamman yliopiston yhdesä muodostamia infrastruktuureja. Muistetaan, että muutos on uhka vain niille, jotka eivät löydä sen tarjoamaa mahdollisuutta

Mikäli jokainen yliopisto yksin profiloi toimintansa, päädyimme helposti tilanteeseen, jossa tuhoamme merkittävän osan osaamis pohjaamme ja teemme itsemme kilpailukyvyttömäksi seuraavaa elinkeinorakenteen murrosta ajatellen. Ei liene mitään syytä uskoa, että nyt käsillä oleva olisi lajissaan viimeinen.

PÄÄTELMÄT

Suomalaisen yliopistokoulutuksen ja tutkimuksen laadun parantamiseksi meidän on välttämättömästi profiloida yliopistojemme toimintoja. Se on mahdollista tehdä periaatteessa kahdella eri tavalla. Helppo tapa on keskittää toiminnot suurempiin yksiköihin ja lakkauttaa joukko pienimpiä yliopistoja. Parempi, mutta vaikeampi, tapa on profiloida koko yliopistolaitostamme yhtenä kokonaisuutena.

Tämä vaihtoehto edellyttää yliopistojen keskinäisen toiminnallisen yhteistyön merkittävää parantumista. Muutos olisi ennen kaikkea asenteellinen ja vaatii näkemyksellistä johtajuutta sekä varsin perusteellisia yhteistyöneuvotteluja yliopistojen kesken. Niiden tavoitteena tulisi olla riittävän laajojen koulutus- ja tutkimuskokonaisuuksien luominen ja päällekkäisyyksien purkaminen. Hallinnolliset rakenteet eri yliopistoissa tulisi mukauttaa siihen, että yliopisto voisi toimia osana kansallista yliopistokeskittymää. Tutkijakoulutus ja koulutusvienti voisivat olla hyviä kokeilualustoja toiminnallisen yhteistyön kehittämiseksi. Onnistuessamme voisimme parantaa yliopistojen toimintojen laatua sekä säilyttää riittävän alueellisen kattavuuden ilman merkittävää kustannusten kasvua. Tällaisesta suomalaisesta yliopistosta voisi tulla meille ”uusi Pisa”, jota tulisiin katsomaan kauempaakin.

MITEN TALOUS TURVATAAN YLIOPISTOUUDISTUKSESSA?

Tapio Reponen

Vararehtori, Turun yliopisto

Kirjoittaja on toiminut vuodesta 2010 alkaen Turun yliopiston vararehtorina, vastuualueena tällä hetkellä yhteiskunnallinen vuorovaikutus ja kansainvälistyminen. Hän on sitä ennen toiminut Turun kauppakorkeakoulun rehtorina vuosina 1996 - 2009 ja vararehtorina vuosina 1983 - 1995. Hän on Turun kauppakorkeakoulun tietojärjestelmätieteen professori, tutkimusalueina tieohallinnon strategiat, tieohallinnon

johtaminen ja ulkoistaminen. Hän on väitellyt Turun kauppakorkeakoulussa vuonna 1977, oltuaan European Institute for Advanced Studies in Managementin tohtoriohjelmassa vuosina 1973 - 1976.

LAKIUUDISTUKSEN VAIKUTUS TALOUDEN HALLINTAAN

Yliopistolain keskeisenä tavoitteena oli lisätä yliopistojen päätösvaltaa ja vastuuta sekä toiminnastaan että taloudestaan. Ensimmäisten toimintavuosien havainnot vahvistavat, että näin on myös tapahtunut. Uudistuksen myötä ymmärrys taloudesta ja sen realiteeteista on lisääntynyt kaikilla organisaatiotasolla. Toteutuksen alkuvaiheessa on kuitenkin käyty myös runsaasti keskustelua rahoituksen riittävydestä, talousjärjestelmien toimivuudesta, raportoinnin tasosta ja uuden ajattelumallin periaatteista.

Aikaisemmin yliopistot olivat osa valtion konsernia ja saivat toimintaansa vuosittaisen budjettimäärärahan. Taloudenpidossa kiinnitettiin erityistä huomiota tämän budjettirahoituksen käyttöön ja sen seurantaan. Mikäli kaikkea rahoitusta ei käytetty, niin syntyi siirtomäärärahaa. Vuosikausia käytiin keskusteluja, että saadaanko siirtomäärärahat käyttää seuraavan vuoden toimintaan, vai peritäänkö ne takaisin. Onneksi säästöt saatiin käyttää ja taloutta voitiin suunnitella vuotta pidemmällä aikavälillä. Valtion budjettirahoituksen rinnalla seurattiin tietenkin myös ulkoisen rahoituksen hankkeita, mutta kiinnostuksen pääpaino oli valtion rahoituksen hallinnassa.

Lakiuudistuksessa yliopistoille tuli vastuu omasta taloudestaan. Talousjärjestelmissä lähestyttiin samalla yritysmaailman toimintamalleja, ehkä liiankin suoraviivaisesti. Yliopistot saavat nyt valtion rahoituksen avustuksena. Yliopistoilla on yritysmaailmaa muistuttavalla tavalla tuloslaskelma ja tase, joilla hallitaan taloutta. Yliopisto tekevät vuosittain tilinpäätöksen, jossa aikaisemmat siirtomäärärahat ovat nyt yliopiston tulosta, joka liitetään pääomaan.

Yliopistot pääomitettiin lakiuudistuksen yhteydessä niin, että niiden taseisiin siirrettiin kiinteistöyhtiöiden osakkeita sekä kertyneet siirtomäärärahat, ja myönnettiin käyttöpääomaa alkuvaiheen toimintaan. Lisäksi annettiin erittäin poikkeuksellinen mahdollisuus kerätä lahjoituksia, uutta korvamerkitysmätöntä yksityistä rahoitusta. Valtiolta antoi kerätylle rahoitukselle 2,5 -kertaisen vastinrahan.

Yliopistojen taseet ovat näiden toimenpiteiden seurauksena kohutuullisen vahvoja. Yliopiston pääoma antaa mahdollisuuksia tehdä investointeja ja turvaa toimintaa taloudellisesti heikkoina aikoina. On kuitenkin huomattava, että uudistuksen yhteydessä perustettujen säätiöpohjaisten yliopistojen (Aalto-yliopisto ja Tampereen teknillinen yliopisto) pääomitus on aivan eri luokkaa kuin julkisoikeudellisten yliopistojen. Pääomaerot luonnollisesti vaikuttavat merkittävästi yliopistojen toimintaedellytyksiin.

Yliopiston varojen hallinta ja talouden seuranta ovat yliopistojen hallitusten erityisinä tehtävinä. Hallituksen tulee huolehtia siitä, että yliopistojen varallisuus säilytetään ja tilinpäätökset eivät ole tappiollisia. Mahdollisen tappiollisen tilinpäätöksen seurauksena on välittömästi tehtävä suunnitelma tuloksen palauttamiseksi positiiviseksi.

Talouden hallinnan kannalta yliopistouudistus vaikuttaa hyvinkin onnistuneelta, ja tämän uuden mallin mukaan toimien vastuu taloudesta on huomattavasti konkreettisempi kuin aikaisemmin. Taloudellinen vastuu myös selvästi ohjaa päätöksentekoa. Lakiuudistuksen toimeenpanon alkuvaiheessa oli kuitenkin eräitä sellaisia piirteitä, jotka hämäsivät tilannetta ja aiheuttivat jopa tarpeetonta polemiikkia ja tyytymättömyyttä. Seuraavassa esitetään näistä muutama kokemusperäinen kommentti.

ALKUVAIHEEN ONGELMIA

Yliopistouudistuksessa on lähestytty yritysten taloushallinnon periaatteita. Eräiltä osin toteutus oli kuitenkin liian yksinkertaistavaa, eikä yliopiston toiminnan perusluonnetta riittävästi otettu huomi-

oon. Sekaannusta on aiheuttanut mm. sellainen ajattelu, että ”kaikki yliopiston tulot ovat samanarvoisia ja niitä voidaan käsitellä yhtenä kokonaisuuksena”. Tehdään vain tuloslaskelma kaikkien tuottojen ja kustannusten perusteella, jonka perusteella sitten arvioidaan toiminnan taloutta. Käytännön toiminnassa on kuitenkin havaittu, että valtion avustus ja ulkoinen rahoitus on edelleen pystyttävä raportoimaan erillisinä.

Samanaikaisesti yliopistouudistuksen kanssa tehtiin erittäin suuri taloushallinnon järjestelmien uudistaminen. Esimerkiksi Certia -palvelukeskuksessa otettiin käyttöön SAP -järjestelmä, johon rakennettiin

”Yliopistouudistuksen kahden ensimmäisen vuoden ajan talouden raportointi oli aivan liian karkeaa toimijoiden tarpeisiin.”

uuden yliopistolaitoksen tarvitsema talouden hallinta. Sen suunnittelussa olivat mukana yliopistojen taloushallinnon ammattilaiset, joten osaamista sinänsä oli käytettävissä.

Järjestelmä suunniteltiin kuitenkin yliopistojen yleisen johtamisen ja taloushallinnon tarpeiden mukaisesti, jolloin alkuvaiheessa sen avulla ei saatu tarpeeksi informaatiota toimintayksikköjen raportointitarpeisiin. Järjestelmä ei riittävästi erotellut valtion avustuksen ja ulkoisen ra-

hoituksen käyttöä, eikä siitä saatu tukea projektihallintaan. Yliopistouudistuksen kahden ensimmäisen vuoden ajan talouden raportointi oli siten aivan liian karkeaa toimijoiden tarpeisiin. Tilanne on koko ajan parantunut, mutta aiheutti alkuvaiheessa valtavan määrän kritiikkiä, keskustelua ja turhautumista.

Yksikköjen johtajat joutuivat tekemään päätöksiä ilman riittäviä raportointitietoja, jolloin hyvin yleinen periaate oli ylivarovaisuus. Sen seurauksena yliopistot tekivät hyvää taloudellista tulosta myös valtion avustusten käytössä. Yritysmallmassa tuloksen tekeminen on tavoite ja hyvä asia. Yliopistoissa positiivinen tulos tarkoittaa sitä, että kaikkia toimintaan tarkoitettuja rahoja ei ole käytetty. Toiminta ei silloin ole ollut niin tehokasta kuin se olisi voinut olla.

Alkuvaiheen voitolliset tulokset tuntuivat tietenkin mukavilta, koska yleinen taloustilanne oli kiristymässä ja yliopistoissakin jouduttiin tekemään säästötoimenpiteitä. Pelot talouden kestävydestä olivat aitoja. Positiivinen tulos syntyi sekä ylivarovaisuudesta rahojen käytössä että säästötoimenpiteistä. Tulos ei siten kuvannut yliopiston toi-

mintaedellytysten paranemista, vaan lähinnä toiminnan supistamista. Alkuvaiheessa säästöt kohdistuivat myös ensisijaisesti opetukseen ja tutkimukseen, ei niinkään rakenteisiin. Karsintaa suoritettiin sieltä, missä se oli helpointa, kuten tuntiopetuksen vähentäminen ja määräraikaisten työsuhteiden karsiminen. Tästä on tosin vähitellen edetty rakenteiden aitoon pohtimiseen ja niiden kehittämiseen.

Talouden raportointi on jatkuvasti parantunut, mutta useissa yliopistoissa tehdään edelleen kehittämistyötä. Yliopistojen toimivuuden kannalta on erittäin tärkeää, että valtion avustusten ja ulkoisen rahoituksen raportointi saadaan toimimaan selkeästi ja tehokkaasti. Nykyisessäkin järjestelmässä on tärkeää pystyä seuraamaan erilaisia rahoituslähteitä omina kokonaisuuksinaan. Valtion avustuksella toteutetaan koulutus, suuri osa perustutkimuksesta ja hallintopalvelut. Ulkoisella rahoituksella tehdään tieteellistä tutkimusta ja selvityksiä tilaajaorganisaatioille sekä annetaan täydennyskoulutusta. Nämä ovat luonteeltaan hyvinkin erilaista toimintaa ja niitä on pystyttävä seuraamaan omina kokonaisuuksinaan.

Talousjärjestelmästä on saatava selkeät raportit valtion rahoituksen käytöstä ja ulkoisen rahoituksen projektinhallinnasta. Tiedekuntien on osattava järjestää koulutuksensa ja perustoimintansa niihin tarkoitettulla rahoituksella. On esimerkkejä siitä, että tiedekunnan opetusta on rahoitettu myös ulkoisen rahoituksen avulla, mutta se ei missään nimessä voi olla pysyvä ratkaisu. Tällaisessakin tapauksessa on luonnollisesti tiedettävä, miltä osin ulkoista rahoitusta on siirretty perustoimintaan.

Raportointia on siis jatkuvasti kehitetty ja vaikuttaa siltä, että vähitellen yliopistoyhteisön tarpeiden mukainen malli on valmistumassa. Talousjärjestelmän kehittäminen on kuitenkin yliopistouudistuksen alkuvaiheessa aiheuttanut valtavan määrän keskustelua, jossa lain toteuttaminen ja uusien toimintamallien hakeminen ovat iloisesti menneet sekaisin.

VALTION RAHOITUKSEN TASON TURVAAMINEN

Lakiuudistuksen yhteydessä Opetus- ja kulttuuriministeriön selkeä viesti oli, että valtio on jatkossakin yliopistojen merkittävä rahoittaja. Yliopistojärjestelmä on tarkoitus säilyttää luonteeltaan samanlaisena kuin ennenkin niin, että se tarjoaa kaikille tasapuoliset mahdollisuudet opiskeluun. Tarkoituksena on, että valtion rahoitus säilyy ainakin

aikaisemmalla tasolla, vaikka samalla yliopistoja kannustetaan hankkimaan ulkopuolista rahoitusta.

Yliopistolakiin säädettiin yliopistoindeksi turvaamaan kustannusten nousujen aiheuttamaa rahoitustarvetta. Yliopistoindeksi muodostuu yleisestä ansiotasoindeksistä, kuluttajahintaindeksistä sekä tukkuhintaindeksistä. Yksittäisen yliopiston kannalta indeksin turvaavuus riippuu siitä, miten sen kustannukset ovat nousseet suhteessa valtakunnalliseen kehitykseen.

Indeksin toimivuudesta on vaikeata esittää arviota, koska valtiontaloudellisista syistä se ensin puolitettiin yhdeksi vuodeksi ja poistettiin kokonaan toiseksi vuodeksi. Indeksin puolittaminen ja poistaminen ovat aiheuttaneet valtavan määrän keskustelua siitä, miten yliopistojen rahoitus todella turvataan jatkossa. Jälleen tämä keskustelu on ollut sellaista, että se ei varsinaisesti liity lakiuudistukseen vaan taas sen toteuttamistapaan. On siten toivottavaa, että mahdollisimman nopeasti palataan suunniteltuun toimintamalliin ja indeksin toimivuus voidaan käytännössä todeta.

Yhteiskuntamme kustannusrakenne on muuttumassa siten, että aikaisempia toimintoja ei pystytä sellaisenaan ylläpitämään. Merkittävää tehostamisen tarvetta näyttäisi olevan lähes kaikilla sektoreilla. Esimerkiksi puolustusvoimat ja poliisi ovat jo tehneet huomattavia rakenteen kehittämisiä, ja jatkoa on ilmeisesti tulossa. Tällöin herää aiheellinen huoli siitä, pystytäänkö kaikki tarpeelliset tehtävät hoitamaan uudistetulla organisaatiolla.

***”Indeksin puolittaminen
ja poistaminen ovat
aiheuttaneet valtavan
määrän keskustelua
siitä, miten yliopistojen
rahoitus todella
turvataan jatkossa.”***

Yliopistojen tilanne on indeksihyvityksestä huolimatta samantapainen. Yliopistoissa on kaksi erittäin suurta kuluerää, henkilöstö ja kiinteistöt. Kun vuokrat aikoinaan otettiin yliopistokiinteistöissä käyttöön, niin tavoitteena oli, että ne olisivat toimistorakennusten alakvartaalisia, mikä tavoite toteutui melkoisen hyvin. Tässä vaiheessa alkoi myös mittava uudisrakentaminen, jolla pyrittiin korvaamaan

yliopistolaitoksen laajentumisessa jälkeen jääneet tilat. Uudisrakentamisen vuokrat olivat pääsääntöisesti markkinoiden keskihintoja, eivät siis mitenkään erityisen korkeita. Tiloja lisää rakentamalla kiinteistö-kustannusten osuus kuitenkin koko budjetista kasvoi.

Uuden lain toteuttamisvaiheessa perustettiin kolme kiinteistöyh-tötä huolehtimaan valtion aiemmin omistamista yliopistokiinteistöis-tä. Pelisäännöt myös muuttuivat niin, että kaikki peruskorjaaminen on nyt vuokravaikutteista. Eräiden esimerkkien mukaan vaikuttaa sil-tä, että kunnollinen peruskorjaaminen on lähes samanhintaista kuin uuden rakentaminen. Molempien vuokrat vaikuttaisivat olevan noin kaksinkertaiset vanhaan rakennuskantaan verrattuna.

Yliopistoissa muhii siis melkoinen kiinteistöjen ylläpitopommi. Kun kaikki osat on peruskorjattu, niin vuokrat saattavat olla kaksin-kertaiset. Monet yliopistot ovat siksi aloittaneet tilaohjelmat, joilla ti-lojen käyttöä pyritään järkeistämään ja tarpeettomista tiloista luopu-maan. Yksinomaan karsimalla tiloja kiinteistökustannusten nousua ei kuitenkaan pystytäkään kattamaan, vaan on pyrittävä aivan uudenlaisiin monitoimisiin tilaratkaisuihin. Näihin henkilökunnan asenne on kui-tenkin erittäin varauksellinen, joten eräs merkittävä johtamiskysymys tulee lähivuosina olemaan uudenlaisten tilaratkaisujen toteuttaminen työskentelymotivaatio säilyttäen.

Yliopistojen talouden näkökulmasta on siis välttämätöntä ha-kea aivan uudenlaisia tilaratkaisuja, joissa mobiiliteknologiaa hyväk-si käyttäen toimintatapoja oleellisesti muutetaan. Monikäyttöisyys, joustavuus ja tehokkuus ovat tilaratkaisujen avainsanoja. Yliopistoin-deksin rakenne on sellainen, että se ei suoraan kompensoi kiinteistö-kustannusten nousua. Yliopistojen on siten omilla toimillaan hallit-tava tilaratkaisujaan niin, että ne eivät kuluta toimintaan tarkoitettua rahoitusta kohtuuttomasti. Yksikkövuokrat kuitenkin nousevat sekä nykyisten tilojen indeksisidonnaisuuden että peruskorjausten ja uusi-en tilojen tuomista kustannusnoueista.

Yliopistojen ylivoimaisesti suurin kustannuserä ovat palkkakus-tannukset. Niiden tasoon vaikuttavat sekä sovitut yleiskorotukset et-tä yliopiston oma palkkapolitiikka. Uuden lain myötä yliopistoilla on mahdollisuus päättää entistä itsenäisemmin palkoistaan. Esimerkik-si Professoriliiton keräämien tilastojen mukaan professorien palkoissa on melkoisia yliopistokohtaisia eroja. On ilmeistä, että palkkakilpai-lua hyvistä henkilöistä käydään jo nyt, mikä suoraan vaikuttaa rahoitustilanteeseen. Yliopistoindeksi korvaa yleisen ansiotason nousun mukaisesti palkkakustannuksia, mutta ei ota huomioon yliopistokoh-taisia palkkaratkaisuja.

Yliopistolain hengen mukaisesti palkkauspolitiikka on siis entis-tä selkeämmin yliopiston omalla vastuulla. Eräänä keskeisenä lain

tavoitteena oli parantaa suomalaisten yliopistojen kansainvälistä kilpailukykyä. Tämä edellyttää korkeatasoista ja maailmalla näkyvää tutkimustoimintaa. Tutkimuksen merkitys siten korostuu varmaan-kin kaikkien yliopistojen sisäisessä rahanjaossa. Esimerkiksi Turun yliopiston tulosohjauksen mallissa tutkimuksen painoa on lisätty valtakunnalliseen rahanjakomalliin verrattuna niin, että tutkimuksella ja koulutuksella on sama painotus.

Tutkimuksen korostuminen tulee varmaan vaikuttamaan henkilöstörakenteeseen niin, että rekrytoidaan vahvoja tutkimuksen ja tutkimuksen tukipalvelujen henkilöitä. Hyvät tutkimustulokset parantavat mahdollisuuksia menestyä sekä OKM:n tulomallissa että ulkoisen rahoituksen hankinnassa. Henkilöstön kehittämistä suunnitellaan siten tutkimuksellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Yliopistoissa tullaan varmaan käymään hyvinkin tarkasti läpi nykyiset henkilöstörakenteet, toimintamallit, niiden tarkoituksenmukaisuus ja mahdollisuudet uudenlaiseen rakenteeseen.

Yliopistolaki tulee siis välillisesti nopeuttamaan henkilöstörakenteen kehitystä. On kuitenkin tärkeätä, että tutkimuspainotteisuuden rinnalla pidetään koulutuksen tasosta huolta. Yliopistolaitoksen merkittävä tehtävä on kuitenkin kouluttaa ammattilaisia työelämän eri sektoreille. Uudistuksen ei pitäisi missään nimessä vaarantaa tätä koulutuksen laadukkuutta.

Yhteenvetona yliopistoindeksistä voisi todeta, että on erittäin hyvä, että kustannustason nousu otetaan huomioon. Muuten koko yliopistojärjestelmä ajautuu supistusten kierteeseen, jossa kustannusnousut olisi aina kompensoitava uusilla säästöillä. Tällöin yliopistojen toiminta vähitellen surkastuisi. Mielenkiintoista on kuitenkin nähdä, kuinka hyvin käyttöön otettu indeksi toimii yksittäisten yliopistojen osalta. Olisikin tärkeää tehdä indeksin toimivuudesta analyysiä, esimerkiksi muutaman luonteeltaan erilaisen yliopiston osalta.

Yliopistot päättävät itse omasta toiminnastaan ja nämä päätökset sitten ratkaisevat yliopiston toimintamenot. Kustannusnousut eivät välttämättä nopeasti ja täysimääräisesti korvau- du indeksikorotuksilla, joten yliopistoilla on siten talouden tasapainottamisen kanssa jatkuvasti pohdittavaa.

ULKOISEN RAHOITUKSEN SEURANTA

Ulkoinen rahoitus on erittäin merkittävä osa yliopistojen kokonaisrahoitusta, keskimäärin noin 40 %. On käyty keskustelua siitä, kuin-

ka suuri tämä osuus voisi olla ilman että rahoittajat ohjaavat liikaa yliopistojen toimintaa. Keskustelu on sinänsä perusteltua ja on varmaankin tarkoituksenmukaista, että valtion rahoitus on yli puolet yliopistojen kokonaisrahoituksesta. Lakiuudistuksen yhteydessä todettiin, että valtio on jatkossakin merkittävä yliopistojen rahoittaja, mutta haluttiin parantaa yliopistojen mahdollisuuksia hankkia myös ulkoista rahoitusta.

Ulkoisella rahoituksella hoidetaan lähinnä tutkimus- ja täydennyskoulutushankkeita. Tällöin olisi erittäin tärkeää, että ulkoinen rahoitus myös kattaisi kaikki hankkeiden aiheuttamat kustannukset. Liiketoiminnan osalta tämä vaatimus onkin ehdoton, mutta yhteisrahoitteiset hankkeet ovat sitten ongelmallisempia.

Useat rahoittajat ovat viime aikoina ottaneet käyttöön kokonaiskustannusmallin, joka ottaa huomioon yleiskustannukset kattavasti. Kokonaiskustannusmallin soveltaminen on osaltaan selkeyttänyt ja samankaltaistanut toimintamalleja, mutta sen käyttöönottoon liittyy myös paljon työtä. Useimpien yliopistojen oli ensinnäkin selvitetävä kokonaiskustannustensa taso, joka ei välttämättä käytössä olleista kustannuslaskennan malleista suoraan selvinnyt. Samoin oli tehtävä päätökset ja mallit yleiskustannusten jakamisesta eri toimijoiden kesken (yliopisto, tiedekunta, laitos, projekti).

Yliopistoilla on ollut erilaisia tapoja laskea hankkeiden yleiskustannusveloituksia. Aikoinaan veloitukset ovat olleet erittäin pieniä, ja esimerkiksi tiloja on annettu hankkeiden käyttöön ilmaiseksi. Vuosien myötä kustannustietoisuus on lisääntynyt ja yleiskustannusveloitukset ovat lähestyneet todellisia kustannuksia. Kokonaiskustannusmallin velvoittamana on jo päästy kohtuullisen hyvään kustannuslaskentaan.

Yliopistoissa on myös keskusteltu paljon hallintopalvelujen oikean tasoista yleiskustannuksista. Hallintopalvelut ovat hoitaneet sekä perustoimintojen että ulkoisen rahoituksen hankkeita. Hankkeiden määrä on vähitellen kasvanut ja niihin on tarvittu yhä enemmän hallintopalvelujen työpanosta. Kustannuslaskennan ongelmallisuutta on aiheuttanut määrittely, mitä hallintopalveluja tulisi vyöryttää hankkeille. Jaetaanko esimerkiksi opintopalvelujen kustannuksia tutkimushankkeille? Lisäksi on käyty keskustelua siitä, että tulisiko hankkeiden osalta käyttää marginaalikustannusajattelua. Tämä tarkoittaa sitä, että yliopisto tarvitsee joka tapauksessa tietyt hallintopalvelut ja hankkeille tulisi vyöryttää vain ne kustannukset, jotka aiheutuvat lisänä hankkeiden käsittelystä.

Omakustannusosuus on myös kokonaiskustannusmallin yhteydessä hieman ongelmallinen käsite. Tähän kustannusosuuteen voidaan käyttää perusrahoituksella palkattujen henkilöiden työpanosta. Yksikköjen mahdollisuudet käyttää työpanosta vaihtelevat kuitenkin erittäin paljon. Esimerkiksi erillisissä laitoksissa on yleensä hyvin vähän peruspalkkaisia henkilöitä, pääosin tutkijat saavat palkkansa ulkoisesta rahoituksesta. Näin omakustannusosuutta ei kerry työpanoksena, vaan se on maksettava rahana. Hankkeet ovat kuitenkin harvoin niin kannattavia, että niiden tuotolla voitaisiin kerätä 20%:n omarahoitusosuuksia. Lisäksi on valmisteltava tutkimussuunnitelmia, tarjouksia ja tehtävä hakemuksia. Näihin kaikkiin tarvitaan työpanosta, josta korvauksen saa vasta, kun hanke on hyväksytty.

Toiminnallisesti ja talouden kannalta saattaisi siten olla selkeämpi vaihtoehto sellainen, että ulkoisen rahoituksen hankkeisiin liittyisi yleiskustannuslisä (ns. flat rate), ilman omakustannusvelvoitetta. On tietenkin ymmärrettävää ajattelu, että jos hanke on yliopiston kannalta merkittävä, niin yliopiston itsensä tulisi myös siihen panostaa. Yliopistolain tavoitteena on kannustaa ulkoisen rahoituksen lisäämiseen yliopistoissa, jolloin mahdollisimman selkeät ja yksinkertaiset ratkaisut hankkeiden hallintaan olisivat kuitenkin toivottavia.

Ulkoiseen rahoitukseen liittyy kaksi mielenkiintoista kokonaisuutta: koulutusvienti ja innovaatiotoiminta. Koulutusvientiin kohdistuu erittäin suuria odotuksia, ja potentiaali suomalaisissa yliopistoissa on kiistatta olemassa. Viennin kehittämistä on eri yliopistoissa tehty nyt muutaman vuoden ajan. Tähän mennessä saatujen kokemusten perusteella vaikuttaa siltä, että erityisen kiinnostavia ovat tutkintoon johtavat koulutustuotteet. Vaikuttaa siltä, että koulutusviennin volyymi tulee ratkeamaan hyvin paljon tutkintokoulutuksen myynnin kautta.

Suomella on ollut erittäin varovainen linja tutkinnoista perittäviin maksuihin. Menossa on kokeilu, jossa on mahdollista periä EU:n ulkopuolisille opiskelijaryhmille järjestetyistä opinnoista lukukausimaksuja. Maksajan pitäisi kuitenkin olla muu kuin opiskelija itse. Tämä on ydinkysymys koulutuksen viennin osalta. Olisi löydettävä sellainen malli, jossa suomalaiseen maksuttomaan koulutukseen voitaisiin yhdistää maksullinen tutkintojen vientikoulutus. Koulutusviennissä on voitava periä lukukausimaksuja myös opiskelijoilta sen lisäksi, että valtiot tai muut organisaatiot voivat tilata ryhmille koulutusta.

Yliopistojen tutkimustoiminnasta syntyy myös jatkuvasti sellaisia ideoita, joita voitaisiin jalostaa tuotteiksi. Yliopistot ovat organisoineet innovaatiotoimintansa hyvinkin erilaisilla tavoilla, ja jossakin määrin yliopistot ovat jo saaneet lisenssi- ja patenttituloja.

Tähän mennessä kertyneiden kokemusten perusteella innovaatiotoiminnasta on saatu vain vähäistä lisärahoitusta yliopistojen toimintaan.

Menestystarinat maailmalta ovat usein perustuneet yksittäisten keksintöjen varaan niin, että laajastakin hankesalkusta vain muutammat tuotteet ovat tuottaneet hyvin. Tietty realismi on siten hyvä säilyttää suomalaisten yliopistojenkin odotuksissa. Innovaatiotoiminta on ilman muuta tarpeellinen ja merkittävä osa nykyaikaista yliopistotoimintaa. Ideoiden välittäminen hyötykäyttöön on jokaisen yliopiston velvollisuus ja sitä tulisi tehostaa. Taloudelliset odotukset kannattaa kuitenkin pitää maltillisina. Hyvä tavoite on, että kehittämiseen ja jalostamiseen käytetyt kustannukset saataisiin ulkoisella rahoituksella katettua. Tuloksen tekeminen on sitten jo bonusta.

YHTEENVETOA LAIN TALOUSVAIKUTUKSISTA

Yliopistolain uudistuksen myötä yliopistojen talouden hallinta on selkiytynyt ja taloudellinen vastuu on selvästi hajautunut organisaatioon. Ymmärrys talouden reunaehdoista on selvästi parantunut. Ensimmäisten vuosien kehitystä on haitannut alkuvaiheen tapailu talouden hallinnan toteutuksessa, mutta kun alkuvaikeuksista päästään yli, niin uusi järjestelmä on varmasti toimintaa oikeaan suuntaan ohjaava.

Hyvin toimivat talousjärjestelmät antavat edellytykset suunnitella toimintaa tarkoituksenmukaisesti. Otsikon kysymyksen mukainen talouden turvaaminen puolestaan tarkoittaa sitä, että tavoitteet ja resurssit ovat tasapainossa. Realistinen näkemys lähivuosille lienee, että suurin piirtein nykyisellä rahoitustasolla suunnitellaan toiminnot niin, että kaikki, mitä tehdään, voidaan toteuttaa laadukkaasti. Tämä varmasti tarkoittaa valintoja, erikoistumista, yhteistyön lisäämistä yliopistojen välillä sekä tehokkuuden ja yksinkertaisten toimintamallien hakemista. Lain hengen toteutumista tukisivat mm. koulutusviennin markkinaperusteisen hinnoittelun mahdollistaminen ja yliopistojen yhteistyön kannustaminen tulosohtausmallissa.

SUOMI TARVITSEE OIKEUDENMUKAISEN JA TASA-ARVOA VAHVISTAVAN OPINTOJEN RAHOITUSJÄRJESTELMÄN¹

Vesa Kanninen, Professori

Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto

Kirjoittaja on opiskellut London School of Economicsissa 1972-73 ja väitellyt Helsingin yliopistossa 1976. Hän on opettanut makrotalous-teoriaa vierailevana apulaisprofessorina Brown Universityssä ja Washington State Universityssa USA:ssa 1977-79. Hän on myös toiminut vierailevana opettajana Uppsalan, Münchenin ja Hampurin yliopistoissa opettaen reaaliop-tioiden teoriaa. Helsingin yliopistossa hän on

vaikuttanut pisimpään. Hänen tutkimusalueitaan ovat olleet makrota-lousteoria, julkinen talous, yrittäjäys sekä etiikka ja talous, jota hän on opettanut 12 vuotta. Hänelle myönnettiin vuonna 2001 JOKO:n tiedon jano –palkinto. Hän on toiminut usein vastaväittäjänä Uppsalan ja Tukholman yliopistoissa. Hän on Münchenin yliopiston tutkijayhteisön CESifo:n jäsen. Kirjoittaja on julkaissut huomattavan määrän myös yleistajuisia taloustieteellisiä kirjoituksia.

YLIOPISTOT JA KORKEAKOULUT KOULUTUKSEN TALOUSTIETEEN VALOSSA

Tässä kirjoituksessa päädytään siihen, että Australian ja Englannin korkeakoulujen rahoitusmallit ovat kiinnostava vaihtoehto nykyiselle Suomen mallille. Ne ovat oikeudenmukaisempia ja tasa-arvoa lisääviä, ne vahvistavat korkeakoulujen resursointia ja mahdollistavat korkeakoulujen laadun kehittämisen. Australian ja Englannin järjestelmissä opiskelijoilta ei opiskeluaikana kerätä maksuja. He päinvas-toin saavat opintotukea, joka mahdollistaa täysipäiväisen opiskelun. Valtion opintolainalla rahoitetaan täysimääräisesti tutkinnon hin-taan suhteutetut lukukausimaksut korkeakouluille. Valtio siis rahoit-

¹⁾ Kirjoitustani ovat kommentoineet Jukka Ala-Peijari, Panu Pelkonen ja Roope Uusitalo, mistä heille kiitokset.

taa kunkin opiskelijan opiskelun vanhempien taustasta riippumatta; rahoitus ei ole esteenä kenenkään opiskelulle.² Keskitulon ylittävät tutkinnon suorittaneet, siis hyvätuloiset, maksavat tuloverotuksen yhteydessä valmistumisensa jälkeen yhteiskunnalle takaisin osan veronmaksajien heihin tekemästä sijoituksesta. Pienituloisiksi jäävät opiskelijat vapautetaan lainan takaisinmaksusta kokonaan.

Miten Australian ja Englannin mallit eroavat maksuttoman opiskeluoikeuden mallista? Ne eroavat sen suhteen, kuka maksaa. Ilmaista opiskelua ei missään järjestelmässä ole olemassa. Opintasuorituksen tuottaminen aina maksaa; kustannus on Suomessa keskimäärin 40 000 euroa korkeakoulututkintoa kohden. Tämä kattaa opettajien palkat, hallintokulut ja kiinteistökulut. Jonkin verran kustannukset riippuvat oppiaineesta. Maksuttoman opiskelun järjestelmässä maksajia ovat muut kuin edunsaajat. Australian ja Englannin järjestelmissä rahoitus perustuu tulosisäntöihin maksuihin valmistumisen jälkeen. Näin kukin koulutettu siirtää osan tulevista työtuloistaan rahoittamaan elinkaarensa aikaisemmassa vaiheessa hankittavaa henkistä pääomaansa. Eläkejärjestelmään säästäessään hän niin ikään siirtää osan työtuloistaan käytettäväksi oman eläketurvansa vahvistamiseen myöhemmin elinkaarensa aikana. Koska matalan tulotason ansioihin ylittävät vapautetaan kokonaan maksuista, järjestelmään on sisään rakennettu vahva vakuutuselementti sitä riskiä vastaan, että opiskelija ei pääsisi keskitason ylittävälle ansioille.³

Yliopistojen ja opiskelijoiden rahoituskysymykseen ei ole mahdollista ottaa perusteltua kantaa ennen kuin on muodostettu käsitys siitä, miksi yliopistoja ylipäättään on olemassa ja mitä niiden tehtäviin yhteiskunnassa kuuluu. Näihin kysymyksiin pyrkii vastaamaan koulutuksen taloustiede. Yliopistoille ja korkeakouluille voidaan sen mukaan nähdä kaksi toisiinsa kytkeytyvää perustehtävää: (i) opiskelijoiden kouluttaminen ja tutkintojen tarjoaminen, sekä (ii) tieteellisen perustutkimuksen harjoittaminen ja kehittäminen ja siihen nojautuva opiskelijoiden perustutkinnon jälkeinen tutkijakoulutus.

²) Halutessaan opiskelijan vanhemmat voivat maksaa korkeakoulujen lukukausimaksut, jolloin ko. opiskelija ei ota lainaa yhteiskunnalta.

³) Australian ja Englannin malli on myös otettu käyttöön Uudessa Seelannissa ja Unkarissa.

KOULUTUKSEN YHTEYS TYÖMARKKINOIHIN?

Missä määrin työmarkkinoiden tarpeet saavat säädellä korkeamman koulutuksen järjestämistä? Voisivatko markkinat huolehtia korkeammasta koulutuksesta ja tutkimuksesta? Vastaus on ei. Mutta on syytä tietää, miksi yhteiskunnan apua tarvitaan ja millä tavalla? Näiden perustavaa laatua olevien kysymysten esittäminen eittämättä on tarpeellista oikean näkökulman löytämiseksi.

Perustutkintoja tuotetaan korkeakouluissa luonnollisesti usealla eri alalla, koska työtehtäviä ja opiskelun jälkeistä elämää yhteiskunnassa on monenlaista. Osa tutkinnoista on suunnattu läheisesti työmarkkinoiden tarpeita silmälläpitäen (lääkärit, insinöörit, juristit jne.). Osa taas on yleistutkintoja, joiden suoritus antaa valmiuksia hyvin monella alalla esim. yrityksissä, valtion hallinnossa, järjestöissä jne.

Tutkintojen ja työmarkkinoiden välistä kytkentää voidaan arvioida yksinkertaistetulla taloustieteellisellä mallilla.⁴ Ajateltakoon, että yliopisto kouluttaisi ja tuottaisi tutkintoja esim. kahdella alalla, lääketieteessä ja yhteiskuntatieteissä. Kummallakin osaamisella on työmarkkinoilla kysyntää. Valmistuneiden lukumäärä luo ko. osaamisen markkinatarjonnan. Palkkatason voisi ajatella määräytyvän tässä kuvitteellisessa maailmassa työmarkkinoilla siten, että kysyntä ja tarjonta vastaavat toisiaan. Markkinatalous pystyisi tuottamaan yhteiskunnan tarvitsemat koulutuspalvelut. Julkisella sektorilla ei olisi välttämättä loogista korkeakoulupoliittista roolia. Koulutusinvestointeja havittelevat opiskelijat olisivat päämiehen asemassa. He ostaisivat tutkinnot yliopistoilta lukukausimaksuillaan. Yliopistojen johto ja opettajat toimisivat opiskelevan nuorison agenttina, niin kuin lääkäri toimii potilaan agenttina, juristi asiakkaansa ja liikkeenjohto osakkeenomistajien agenttina.⁵ Jos korkeakouluja voisi vapaasti perustaa, niitä olisi useita ja ne kilpailisivat tutkintojen laadulla. Opiskelijat pyrkisivät hakeutumaan parhaimpiin korkeakouluihin, samoin alan professorit. Heille myös maksettaisiin parempaa palkkaa kuin heikkomman suoritustason professoreille. Opiskelijat olisivat aidosti asiakkaita.

⁴) Sitä on sopivaa kutsua ”Micky Mouse” malliksi. Tämä malli ei ole tarkoitettu vaihtoehdoksi julkiselle korkeakoulujärjestelmälle, vaan sen selvittämiseksi, miksi julkisen sektorin rooli korkeimman opetuksen ja tutkimuksen organisoimisessa ja rahoittamisessa on veronmaksajien kannalta perusteltu ja niin tarpeellinen.

⁵) Käsitteet ”päämies” ja ”agentti” tulevat taloustieteestä.

Yliopistojen johdon ja professoreiden palkat määräytyisivät sen perusteella, kuinka laadukas on heidän suoritustasonsa opiskelijoiden kouluttamisessa työmarkkinoilla tarjolla oleviin tehtäviin. Ns. sivistysyliopistoille ei olisi erityistä tarvetta. Yleissivistyksen kukin hankkisi vapaa-aikanaan.

Jos yliopiston johto lukisi oikein työmarkkinoiden signaaleja koulutustarpeesta, ei esiintyisi esim. lääkäreiden liikakysyntää eikä yhteiskuntatieteilijöiden liikatarjontaa. Jos lääkäriliitto rajoitaisi koulutettavien lääkäreiden määrää, lääkäreiden palkkataso olisi tasapainopalkkatasoa korkeampi. Samalla osa lääkärikoulutukseen haluavista joutuisi vaihtamaan koulutusohjelmansa yhteiskuntatieteelliseksi. Näiden kahden alan suhteelliset palkat mukautuisivat työmarkkinoiden kysyntään ja korkeakoulujen tuottamaan tutkintojen tarjontaan. Jos lääkäreiden kouluttaminen olisi kallista esim. laitteistosta johtuen, alan opiskelijoilta kerättäisiin korkeammat lukukausimaksut kuin yhteiskuntatieteilijöiltä, koska jälkimmäisten kouluttautuminen olisi halvempaa. Yhteiskuntatieteissä laiteinvestoinnit ovat vaatimattomammat.

Edellä rakennettu teoreettinen mallin prototyyppi on ilmeisen hyödyllinen yliopistokeskustelun taustaksi. Sen hyödyllisyyttä ei vähennä se, että reaali maailmassa korkeakoulujärjestelmä ei ole kuvattun lainen lukuun ottamatta USA:ta, jonka yksityiset yliopistot sitä monessa suhteessa muistuttavat.⁶ Esim. työmarkkinat eivät todellisuudessa toimi niin joustavasti kuin olen edellä kuvannut, yhteiskunta puuttuu korkeakoulujen toimintaan, opiskelijat lobbaavat opintotuen korotuksien puolesta jne. Palataan näihin kysymyksiin alempana.

⁶) USA:ssa monet huippuyliopistot ovat yksityisiä. Niiden rahoitus perustuu niiden maineeseen: maine houkuttelee maksukykyisiä opiskelijoita, jotka valmistuttuaan alumni-toiminnan kautta edelleen lisärahoittavat omaa korkeakouluun.

TIETEELLISEN PERUSTUTKIMUKSEN ERITYISYYS

Yliopistojen ensisijainen, primaarinen tehtävä on kuitenkin tuottaa uutta tutkimustietoa. Se on nimittäin samalla korkeamman opetuksen edellytys. Tutkimuksen tulos, uusi tieto, on kuitenkin luonteeltaan ns. julkishyödyke.⁷

Markkinatalous ei voi ratkaista kysymystä julkishyödykkeiden tuottamisesta. Niin kauan kuin tieto on julkista, sen tuottamisesta ei nimittäin voi rahastaa. Uusi tieto on kuitenkin tärkein voimavara yhteiskuntaa kehitettäessä. Siksi yhteiskunnan intressissä on tieteellisen perustutkimuksen rahoittaminen. Ei siis ole muita vaihtoehtoja kuin rahoittaa tieteellinen perustutkimus veronmaksajain rahoilla. Tässä tulee ilmi julkisen sektorin rooli, korkeakoulupolitiikka.

Korkeakoulututkimojen tuottamisessa ei siis välttämättä tarvittaisi julkista sektoria, jos tutkinnon suorittamiseen liittyy työmarkkinahyötyjä. Opiskelijoilla olisi luontainen kannustin maksaa tutkintoja tarjoaville korkeakouluille lukukausimaksuja, koska he pystyisivät rahastamaan tämän investoinnin kustannukset tuonnempaan työmarkkinoille siirryttyään. Toisin on laita tieteellisen perustutkimuksen osalta. Fermatin lauseen todistus matematiikassa, sukulaisuuden merkitys altruistisen käyttäytymisen selityksenä evoluutiobiologiassa tai tuoton ekvivalenssiteoreema taloustieteen huutokauppateoriassa ovat tieteellisiä tuloksia, joille niiden häikäisevyydestä huolimatta ei löydy rahoittajaa markkinoilta.

⁷⁾ *Myös julkishyödyke on taloustieteellinen termi. Tavanomaisten hyödykkeiden kulutus sulkee pois sen, että joku toinen voisi samaan aikaan ko. samaa hyödykettä kuluttaa. Esim. minun syömää leipäpalaa ei samaan aikaan kukaan toinen voi tietenkään syödä. Tavallisilla hyödykkeillä on markkinahinta, jos niille on kysyntää. Kun hinta on positiivinen, niille löytyy myös tuottajia. Julkishyödykkeiden tapauksessa poissulkevuus ei ole mahdollista. Jos puolustusvoimat turvaavat minun turvallisuuteni, ne samalla turvaavat automaattisesti myös minun naapurini turvallisuuden. Haluaisimme siksi kumpikin, että joku toinen maksaisi julkishyödykkeiden tuottamisen aiheuttamat kustannukset, koska saisimme niistä hyödyn, vaikka emme osallistuisi niiden rahoittamiseen. Jos kukaan ei suostu rahoittajaksi, ne jäävät tuottamatta. Puolustusta, poliisia, oikeuslaitosta, tietoa jne. kuitenkin tarvitaan ja siksi ne rahoitetaan veroilla. Jokaisen on silloin pakko osallistua rahoittamiseen. Tieto (muu kuin patenteilla suojattu) on samalla tavalla julkishyödyke kuin yllä mainitut muut. Jos tunnen taloustieteen tai evoluutiobiologian viimeisimmät tutkimustulokset, ne ovat kaikkien muidenkin käytettävissä.*

Tutkimusta tehdään tietenkin myös yliopistojen ulkopuolella. Sil-
lä on kuitenkin pääasiassa kaupalliset tavoitteet. Lääketeollisuus ha-
luu rahastaa uusia lääkkeitä kehittäessään. Ei se muutoin voisi-
kaan kehityshankkeita rahoittaa. Elektroniikkateollisuus haluaa rahastaa
uusien kännykkämallien tuottamisella. Ei sekään ilmaiseksi niitä voi
tehdä. Yhteisesti rahoitettuun perustutkimukseen perustuva sovelta-
va (kaupallinen) tutkimus toteutetaan luontevasti yliopistojen ulko-
puolella, yrityksissä. Patenttisuojan avulla ne kykenevät rahastamaan
tutkimustoimintaansa sijoittamat investoinnit.⁸ Esim. Nokia on tuot-
tanut tietoa, mutta kaupallisiin tarkoituksiin, ei tieteelliseen keskus-
teluun, joka olisi kaikille avoin. Sen patenttisalkku on todettu varsin
arvokkaaksi.

MIKSI TUTKINTOJEN TUOTTAMISTA JA OPISKELUA KUITENKIN SUBVENTOIDAAN?

Koulutus on yksityishyödyke, ei julkishyödyke. Taloustieteen mukaan
opiskelijat ovat korkeakouluissa investoimassa itseensä, omaan hen-
kiseen pääomaansa ja siksi heidän tulisi opiskelunsa myös rahoittaa.
Se maksakoon, joka hyötyy. Yhteiskunta kuitenkin subventoi opiske-
lijoita. Suomessa opiskelu on opiskelijoille – mutta ei veronmaksajille
- maksuton. Lukukausimaksuja ei kerätä. Monessa Euroopan maassa
niitä kerätään ainakin jossain määrin.⁹

Maksutonta opiskelua on perusteltu ajatuksella, että opiskelu in-
vestointina on riskillinen: kaikki yliopistoihin sisään päässeet eivät
valmistu. Toisaalta on ajateltu, että osa opiskelijoista on pienituloisten
vanhempien lapsia eikä kykene maksamaan lukukausimaksuja. On
ajateltu, että yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuus ja tasavertaisuus-
den vaatimus puoltavat maksutonta opiskelua. Kolmanneksi, on aja-
teltu, että korkeakoulututkintoihin liittyy ulkoisvaikutuksia, joista ko-
ko muu yhteiskunta hyötyy.

Mitä sanovat alan tutkimukset näistä perusteluista maksuttomalle
opetukselle? On myös hyvä kysyä, onko maksuton opiskelu ainoa ta-
pa vastata esitettyihin haasteisiin, mitä ratkaisuja muualla maailmassa
on kehitetty ja miten niitä on perusteltu.

⁸⁾ *Erottelu perustutkimukseen ja kaupalliseen sisältyy klassiseen Dasguptan ja Davidin
(1985) erittelyyn uuden tiedon tuottamisen taloustieteestä.*

⁹⁾ *CESifo (2005).*

SUOMEN KORKEAKOULUJÄRJESTELMÄ YLLÄPITÄÄ ERIARVOISUUTTA

Suomessa on vahvaa näyttöä sen puolesta, että korkeakoulukoulutus on yhteiskunnallista eriarvoisuutta ylläpitävä instituutio. Akateemisesti koulutettujen vanhempien lapset hakeutuvat ja pääsevät opiskelemaan merkittävästi suuremmalla todennäköisyydellä kuin varattomien vanhempien lapset. Toiseksi, korkeakoulutettujen kansalaisten tulotaso on keskimäärin selvästi suurempi kuin ei-koulutettujen. Kolmanneksi, samasta syystä heidän eläketulonsa on myös korkeampi. Tutkijat ovat osoittaneet, että Suomessa koulutus periytyy (Hämäläinen ja Uusitalo (2003), Raivio (2007), Uusitalo (2012), Viren (2011), (2013)). Kalevi Sorsa -säätiön raportti ”Valinnanvapaus, vastuu ja tasa-arvo” (Hentunen, 2008) oli Suomessa ensimmäisiä, joka huomautti siitä, että maksuton korkeakoulutus on tulonsiirto koulutettujen – siis hyvätuloisten – lapsille.

Engelman voi kuvata näinkin: kun kolme naapurin poikaa pyrkii korkeakouluun ja vain yksi pääsee, muut naapurit maksavat tämän opiskelun. Tutkimusten mukaan keskimääräistä rikkaampien vanhempien lapset opiskelevat ja keskitasoa köyhempi kansa maksaa. Alan tutkijat ovat selvittäneet, että veronmaksajien lahja, ylemmän korkeakoulututkinnon laskennallinen hinta on noin 40 000 euroa.¹⁰ Korkeakoulututkinnon suorittaneiden elinikäiset ansiot ovat 490 000 euroa suuremmat kuin keskiasteen koulutuksen saaneiden; päälle tulevat vielä noin 360 000 euroa suuremmat eläketulot.

Miksi alemmista tuloluokista kouluttaudutaan vähemmän. Akerlof (1977) on kehittänyt teoriaa sosiaalisista luokista ja todennut luokkien sisäisten ulkoisvaikutusten vahvistavan luokkarakenteen säilyvyyttä. Ilmeisesti lahjakkuus myös jonkin verran periytyy geneettisesti. Ylemmissä tuloluokissa pidetään selvänä, että lapset menevät korkeakouluun. Alemmissä tuloluokissa on vaikea nousta sosiaalisesti siksi, että ympäristötekijät rajoittavat tätä mahdollisuutta. On ilmeistä, että myös maksullisista preppauskurseista johtuen varakkaiden lapsilla on Suomessa parempi mahdollisuus saada opiskelupaikka kuin

¹⁰⁾ Tämän päälle tulee opintotuki, joka kullakin opiskelijalla on keskimäärin 19 000 euroa. Ks. edellä todetut viittaukset suomalaisiin tutkimuksiin.

varattomien lapsilla.¹¹ Suomen aineistossa lasten vanhempien koulutustausta merkittävästi vaikuttaa lasten oppimistuloksiin jo yläasteella (Kirjavainen ja Loikkanen (1999)).¹² Voi siis olla, että tasa-arvon toteutuminen edellyttää erityisponnistuksia eriarvoistavan koulutuksen vähentämiseksi. Suomessa täytyy siis tehdä muutakin kuin vain hoitaa tasapuolinen opintojen rahoitus. Tarvitaan informaatiota ja tarvitaan muuta tukea kaikkien lahjakkuuksien saamiseksi hyötykäyttöön.

Poutvaara ja Kanninen (2000) tutkivat kyvykkyyserojen vaikutuksia koulutuksen kysyntään. He totesivat koulutettujen vapaan liikkuvuuden matalan verotuksen maihin raunioittavan yhteiskuntasopimusta sen osalta, kuinka paljon lahjakkaita kannattaisi tukea. Sitten Poutvaara (2004, 2008) on esittänyt, että EU:n jäsenmailla tulisi olla oikeus periä jälkikäteisen tutkinnon suorittaneelta, mutta maasta poismuuttaneelta maisteriveroa, jos opiskelu on rahoitettu verovaroin.

KOHDEN TASA-ARVOISTA OPINTOTUKEA: AUSTRALIAN MALLI

Maksuttoman opetuksen maine tasa-arvoa tavoittelevan korkeakoulupolitiikan välineenä on alkanut horjua. Australiassa työväenpuolueen hallitus toteutti v. 1989 ns. HECS-järjestelmän. Opiskelijoille määrättiin AUS\$ 1.800 lukukausimaksu (nykykurssilla € 1 278), jota kuitenkin ei peritty opiskeluaikana vaan se siirtyi opiskelijan velaksi yhteiskunnalle. Liittovaltio maksoi loput koulutuksen kustannuksista. Kun valmistuneen opiskelijan tulot ylittivät tietyn tason, hän alkoi verotuksessaan kuolettaa velkaansa yhteiskunnalle. Vuonna 1996 järjestelmän kehittämisessä otettiin seuraava askel. Lukukausimaksut mitoitettiin tutkintojen arvon mukaan, ts. ne olivat korkeammat niistä tutkinnoista (mm. lääketiede, oikeustiede), joihin liittyi korkeampi ansaintapotentiaali kuin tutkinnoista (hoitoala, taiteet), joissa odotettu tuloprofiili oli matalampi. Vuodesta 2007 lähtien opinto-oikeus myös rajattiin 7 vuoteen. Opintolainaksi muunnettu opiskelijan velka maksettiin suoraan korkeakoululle. Järjestelyn nimi muuttui HECS-

¹¹⁾ Butler (2013) on tutkinut eriarvoisuuden säilyvyyttä kokeellisessa tutkimuksessa.

Tulosten mukaan jopa ihmisten usko siihen, että he olisivat kyvykkyydeltään heikompia kuin ihmiset vertailuryhmässä tuotti eriarvoisuutta.

¹²⁾ Eräs koulutusjärjestelmään liittyvä lisätekijä merkittävästi edelleen vahvistaa yhteiskuntaluokkien segregaatiota: avioliittomarkkinat ovat myös segregoituneet.

HELP järjestelmäksi. Siihen sisältyi myös erilaisia alennus- tai vapautusjärjestelyjä.

Eri alojen opiskelijoiden vuosittainen maksuvelvoite yhteiskunnalle on esitetty taulukossa 1, vakioituna opintopisteiden mukaan. Esimerkiksi matematiikan opiskelijoille maksu on enimmillään AUS\$ 4.429 ja lääketieteen opiskelijoille lähes kaksi kertaa suurempi, AUS\$ 8.677.

Australian opintolainat on indeksoitu kuluttajahintaindeksiin, jotta niiden reaaliarvo voisi säilyä. Koska ne kuitenkin eivät ole korollisia, niihin siis sisältyy nykyiselläänkin yhteiskunnan subventiota. Australian opintolainajärjestely ei kata opiskelijoiden elinkustannuksia. Valtio kuitenkin maksaa subventiota elinkustannuksia varten, jos opiskelija esimerkiksi asuu kodin ulkopuolella.

Taulukossa 2 on kirjattu Australian opintolainan takaisinmaksuohjelman periaatteet. Takaisinmaksuprosentti vuosituloista vaihtelee tuloista riippuen 4 ja 8 %:n välillä. Alle AUS\$ 44.912 vuositulojen jäävien opiskelijoiden ei tarvitse osallistua opintolainan takaisinmaksuun. He saavat lainan anteeksi. Summa vastaa Suomen keskipalkkaa. Vain sen ylittävät tutkinnon suorittaneet joutuvat maksamaan. Lainan takaisinmaksu loppuu, kun laina on kokonaan maksettu.

Taulukko 1. Opiskelijoilta perittävät vuosimaksut koulutusalun mukaan Australiassa vuonna 2010 (osa saa alennusta tai vapautuksen vuosimaksusta).

MAKSULUOKKA	KOULUTUSALA	MAKSU/ LUKUVUOSI
"Kansallinen prioriteetti"	Matematiikka, luonnontieteet, tilastotiede	0 - 4.429 \$
Maksuluokka 1	Humaniora, käyttäytymis-, hoito-, kasvat- ja sosiaalitieteet, taiteet	0 - 5.310 \$
Maksuluokka 2	Tietojenkäsittely-, terveys- ja insinööritieteet, maatalous	0 - 7.567 \$
Maksuluokka 3	Hammas-, eläin- ja lääketiede, oikeustiede, kaupalliset tieteet	0 - 8.859 \$

Taulukko 2. Yliopistotutkinnon suorittaneiden vuosittainen takaisinmaksuvelvoite (% vuosituloista) Australiassa.

VIOSITULOT	TAKAISINMAKSUSUUS
Alle 44.912 \$	Ei maksua
44.912 – 50.028 \$	4 %
50.029 – 55.143 \$	4.5 %
55.144 – 58.041 \$	5 %
58.042 – 62.390 \$	5.5 %
62.391 – 67.570 \$	6 %
67.571 – 71.126 \$	6.5 %
71.127 – 78.273 \$	7 %
78.274 – 83.407 \$	7.5 %
Yli 83.407 \$	8 %

ENGLANTILAINEN MALLI

Englannissa työväenpuolueen hallitus toteutti vuodesta 2006 lähtien vastaavan uudistuksen pettyneenä maan korkeakoulujen nuorisoa eriarvoistavaan vaikutukseen. Hallituksen talousneuvonantaja Nicholas Barr (2012) argumentoi vahvasti sen puolesta, että tulosisidonnainen opintolainan takaisinmaksujärjestelmä on oikea. Englannin järjestelmä on perinteisesti suosinut ylempien tuloluokkien lapsia. Barr (2012) näkee Blairin 2006-reformin täyttävän korkeakoulujen osalta seuraavat tavoitteet: 1) laadun vahvistuminen, 2) laajapohjaisempi sisäänpääsy korkeakouluihin ja 3) korkeakoulusektorin laajeneminen. Vaikka vuoden 2012 uudistus sisältää parannuksia, siihen sisältyy myös virheitä. Barr (2012,2013) kritisoi mm. järjestelmään sisältyvää korkotukea.

Barrin mukaan on oikea periaate, että opiskelusta pitäisi maksaa, mutta ei opiskeluaikana vaan valmistumisen jälkeen. Tähän tulosisidonnaiset opintolainat (income-contingent loans) ovat siis oikea instrumentti. Englanti seurasi tässä suhteessa Australiaa noin 10 vuoden viipeellä. Vuonna 1998 toteutettiin lukukausimaksut, £ 1.000 (nykykurssilla € 1 164) kutakin opiskeluvuotta kohden, ja niihin liittyi opintolaina tulosisidonnaisine takaisinmaksuineen. Barr argumentoi vahvasti sen puolesta, että julkisella sektorilla tulee olla rooli korkea-

koulujen rahoituksessa: korkeakoulupolitiikkaa tarvitaan. Argumenttia voi perustella koulutuksen ulkoisvaikutuksilla. Voi kuitenkin olla oikeaa ja voi olla väärää korkeakoulupolitiikkaa.

Vuoden 2006 reformissa Englannissa lukukausimaksujen ylärajaksi määriteltiin £ 3.000 mutta niin, että ne katettiin täysimääräises-

***”Oikea periaate on,
että opiskelusta
pitää maksaa,
mutta ei
opiskeluaikana
vaan valmistumisen
jälkeen.”***

ti opintolainalla Australian mallin mukaisesti. Opintolainojen takaisinmaksuvelvoitteen vuositulojen alaraja nostettiin £ 15.000 tasolle. Vuoden 2012 reformissa lukukausimaksujen yläaraja kolminkertaistettiin £ 9.000 saakka (€ 10 475). Samalla poistettiin yhteiskunnan tuki humaanisten ja yhteiskuntatieteellisten aineiden opetukselta! Myös muita leikkauksia tehtiin. Toisin kuin Australian opintolainajärjestelmä, Englannissa lainan tulisi Barrin mukaan kattaa myös opintojen aikaiset elinkustannukset. Australiasa ne hoidetaan suoralla tuella, johon ei liity ta-

kaisinmaksuvelvoitetta. Opiskelijat myös ovat mukana työelämässä. Barr kuitenkin kritisoi opintolainoihin liittyvää korkosubventiota. Se ei auta opiskelijoita, vaan hyödyttää suurituloisia valmistuneita. Lainan anteeksianto 25 vuoden jälkeen saa hänen hyväksymisensä.

Käsitystä maksuttoman opiskeluoikeuden kyvystä vahvistaa korkeakouluopetusta eri yhteiskuntaluokissa Barr pitää ”tuoppitaloustieteenä” (pub economics). Osallistuminen korkeimpaan opiskeluun ei ole kiinni lukukausimaksuista. Se riippuu viiteryhmästä, johon nuori kuuluu sekä luottorajoitteista. Esim. vuonna 2002 81 % korkealle koulutettujen lapsista osallistui yliopistokoulutukseen, alemmissa työntekijäammateissa toimineiden vanhempien lapsista vain 15 %. Tämä ongelma vaatii siis erityistä huomiota korkeakoulupolitiikan ohella.

Oikein rakennettu opintolainajärjestelmä puolestaan on vastaus rahoitusongelmaan, ts. siihen, että markkinoilta ei voi saada rahoitusta tulevaa henkistä pääomaa vastaan. Valtio tarvitaan takaajaksi. Barr kiistää, että yhteiskunnallisesti heikoimmassa olevien lasten pääsy yliopistoihin johtuisi velan karttamisesta. Oikea syy on syrjäytyminen ja informaation puute korkeakoulujen tarjoamista mahdollisuuksista. Näihin tulee tarttua osana korkeakoulupolitiikkaa. Englannin Sure-Start ja AimHigher järjestelmät ovat tähänneet juuri tähän.

Lordi Brownen raportti (2010) totesi Englannin korkeakoulujärjestelmässä uudistusten tuoneen mukanaan tasa-arvon vahvistumi-

sen. Ne myös vahvistivat korkeimpaan koulutukseen osallistumista. Eniten syrjäytyneissä ryhmissä todennäköisyys osallistua korkeimpaan koulutukseen kasvoi 30 %. Tämä tulkinta on saanut vahvistusta tuoreesta tutkimuksesta, jonka ovat laatineet Institute of Fiscal Studies tutkimuslaitoksen tutkijat Chowdry, Dearden, Goodman ja Jin (2012). He simuloivat Englannin 2012 uudistuksen vaikutuksia valmistuvien opiskelijoiden elinikäisiin tuloihin seuraavin johtopäätöksin:

- 1) Vaikka toteutetut reformit merkittävästi nostavat lukukausimaksuja, myös opiskelijat hyötyvät vahvasti opintorahan korotuksesta johtuen.
- 2) Keskimäärin opiskelija menettää tuloissa yli elinkaaren. Sosiaalisesta liikkuvuudesta uudistuksilla on vahva myönteinen vaikutus. Uudistusten johdosta köyhimmistä valmistuneista 29 %:lla taloudellinen asema vahvistuu. Rikkaimman 15 %:n osuuden rasite kasvaa: he maksavat yhteiskunnalle takaisin enemmän kuin he ottavat lainan muodossa rahoitusta. Kaikki muut opiskelijaryhmät saavat nettosubvention. Yhteiskunnallisen tasa-arvon vahvistaminen edellyttää sitä, että köyhimmistä oloista kotoisin olevia opiskelijoita informoidaan riittävästi tarjolla olevista kouluttautumismahdollisuuksista.¹³

Näiden tasa-arvoa vahvistavien vaikutusten ohella lukukausimaksut tuovat korkeakouluille runsaasti resursseja.

KOKEMUKSET: OPISKELIJAT TYYTYVÄISIÄ AUSTRALIAN OPINTOLAINAJÄRJESTELMÄÄN

Hyvän opintorahoitusjärjestelmän ominaisuus on, että opiskeluaikana opiskelijoita tuetaan eikä heiltä peritä esim. lukukausimaksuja. Sen sijaan valmistumisen jälkeen tilanne on toinen. Suomessa Tilastokeskuksen köyhyysmittareilla ”köyhiksi” luettellut opiskelijat nousevat valmistuttuaan ansiokehityksen kärkeen. Osasta tulee miljonäärejä. Australiassa pitkään käytössä ollut järjestelmä onkin monen tutkijan

¹³) Ks. myös Pelkonen (2012), joka toteaa Britannian lukukausimaksujen kolminkertaistumisen noin 3000 punnasta noin 9000 puntaan vuonna 2012 parantaneen köyhimmistä kodeista tulevien mahdollisuuksia hyötyä korkeakoulutuksesta.

suosikki.¹⁴ Vain hyvätuloiset joutuvat maksumiehiksi, pienituloiset eivät.

Erityisen kiintoisa on kysymys, miten opiskelijat kokevat maansa opintolainajärjestelmän. Minulla oli vastikään mahdollisuus haastatella viittä australialaista opiskelijaa heidän kokemuksistaan koskien maansa opintolainajärjestelmää. Kaikki he totesivat olevan luontevaa ja hyväksyttävää, että he maksavat takaisin yhteiskunnan heihin tekemän investoinnin. Huomion arvoinen on myös toinen seikka: he kokivat maansa opintojen rahoitusjärjestelmän yhteiskunnallisesti oikeudenmukaisena. Se takaa jokaiselle samat kouluttautumisen mahdollisuudet taustasta ja vanhempien tulotasosta riippumatta.¹⁵

”Maksuton opetus” ei todellisuudessa ole maksutonta. Joku on aina maksaja. Australian ja Englannin opintolainajärjestelmät ovat vatsauksia polttaviin korkeakoulupoliittisiin ongelmiin. Niiden hyviä ominaisuuksia ovat:

- 1) Opiskelijat kokevat järjestelmän tasa-arvoiseksi. Vanhempien taustasta ja tulostasosta riippumatta kaikilla on sama mahdollisuus.
- 2) Opiskelijat eivät opiskeluaikanaan joudu maksamaan lukukausimaksuja. Maksut kerätään vasta valmistumisen jälkeen niiltä, joista on tullut hyvätulaisia.
- 3) Pienituloiset vapautetaan maksusta kokonaan. Paremmin ansaitsevat kuolettavat velkaa sitä nopeammassa tahdissa, mitä korkeammat ovat heidän tulonsa.
- 4) Opintojen kesto on kohtuullinen.
- 5) Järjestelmä toteuttaa periaatetta, että hyötyjä maksaa.
- 6) Korkeakoulujen rahoitustilanne helpottuu oleellisesti. Ne ovat pitkään menettäneet rahoituspohjaansa. Oikeaa korkeakoulupoliittikkaa korkeakoulujen rahoittamiseksi on tulosidonnaisten opintolainojen ja yhteiskunnan verosubvention kombinaatio.
- 7) Valtiontalouden tulokertymä vahvistuu.

Apurahaksi katsottavan opintotuen osuus vuotuisesta opintolainasta riippuu osittain vanhempien tulotasosta Englannin 2012-2013

¹⁴ Esim. Van der Ploeg pitää Australian mallia oikeana ratkaisuna.

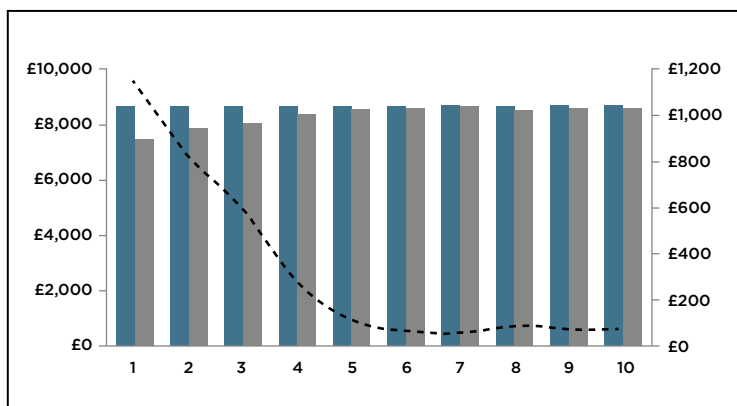
¹⁵ Kysyin myös, kuinka merkittävä poliittinen voima heidän maansa opiskelijajärjestöillä on eli kuinka vahvasti ne lobbaavat. He totesivat, että järjestöt eivät ole valtakunnallisia eikä niillä ole ollut juuri roolia opintolainajärjestelmän linjauksissa.

uudistuksessa. Köyhimmistä perheistä (alle £ 25.000 vuosituloisista) lähtöisin olevat opiskelijat saavat £ 670-£880 enemmän opintotukea uudessa järjestelmässä kuin aikaisemmin. Sen sijaan suurituloisten vanhempien lapset saavat aikaisempaa vähemmän tukea yhteiskunnalta. Heille apurahojen saannin yläraja pudotettiin £ 50.695 vuositulon tasolta £ 42.600 vuositulon tasolle.

Yliopistojen keräämä lukukausimaksu (student fee) voidaan ilmaista bruttona tai nettona. Jälkimmäisessä on otettu huomioon kaikki alennukset. Keskimäärin bruttolukukausimaksu 2012-2013 on £ 8.660 ja nettolukukausimaksu £ 8.330 vuotta kohden. Kuitenkin 64 % opiskelijoista maksaa £ 9.000 lukukausimaksuna.

Huojennukset lukukausimaksuihin on lähinnä kohdistettu alemmista vanhempien tuloluokista tuleville oppilaille. Kuvion 1 luvut heijastavat tätä korkeakoulupoliittista tavoitetta. Kuvion katkoviiva kertoo, kuinka huojennukset jakautuvat.

Kuvio 1. Vanhempien tulojen (vasen asteikko) vaikutus lukukausimaksuihin liittyviin huojennuksiin 2012-2013 uudistuksen jälkeen Englannissa. Tummat pylväät: bruttomaksut, vaaleat pylväät: nettomaksut. Katkoviiva: erotus eli maksuhuojennus (oikea asteikko). Lähde: Chowdry et al.

Vanhempien tuloluokka

Kuinka paljon opiskelijalla on velkaa veronmaksajille Englannin järjestelmässä? Taulukon 3 mukaan suurin velka on 6. tulodesiilissä, £ 43.585. Köyhimpien perheiden lasten velka on pienin, £ 37.713. Keskimäärin velka on £ 40.302.

Opiskelijan valmistuttua jokainen luonnollisesti sijoittuu johonkin tuloluokkaan. Chowdry ym. laskivat, kuinka suuri osuus eri tuloluokissa opintotuesta tulee takaisin maksuun yli elinkaaren. Osoitetaan, että alempiin tuloluokkiin sijoittuneet (valmistuneista 10 %) maksavat takaisin ainoastaan 10 % siitä, mitä ylempiin tuloluokkiin yltävät maksavat. Tämä johtuu siitä, että alempien tuloluokkien velka pyyhitään pois 30 vuoden jälkeen. Ylempiin tuloluokkiin yltävät opiskelijat maksavat takaisin jonkin verran enemmän, kuin mitä ovat saaneet. Tämä johtuu korkotekijästä. Järjestelmä suosii naisopiskelijoita: he maksavat takaisin vähän yli puolet siitä, mitä ovat saaneet. Tämä tulos johtuu siitä, että naisopiskelijoilla on keskimäärin pienemmät elinkaaritulot kuin miesopiskelijoilla.

Kaiken kaikkiaan tulokset osoittavat, että Englannin uudistukset parantavat köyhimmistä yhteiskuntaluokista lähtöisin olevien asemaa merkittävästi. Heidän takaisinmaksuosuutensa pienenee. Korkeamille tulotasolle yltävien vastuu kasvaa.

Taulukko 3. Opiskelijan velka veronmaksajille valmistumisen jälkeen tuloluokittain Englannissa (2012-2013). Lähde: Chowdry ym.

VANHEMPIEN TULOLUOKKA	OPINTOVELKA VALMISTUESSA
1 (alin)	37.713 £
2	38.239 £
3	38.739 £
4	39.910 £
5	42.400 £
6	43.585 £
7	42.573 £
8	40.121 £
9	39.865 £
10 (ylin)	39.880 £
Keskimäärin	40.302 £

Englannin malli voi olla jopa liian lempeä.¹⁶ Alustavasti uskotaan, että kolmasosa velasta yhteiskunnalle ei tule maksuun, koska valmistuneista osalle tulot jäävät liian pieniksi. Voi kysyä, eikö yksi maksujen funktio tulisi olla opiskelijoiden ohjaaminen aloille, joilla on todennäköisemmin tuottoa? Onko oikein, että tuottavien alojen opiskelijat subventoivat tuottamattomia aloja? On ymmärrettävää, että koulutus on riski-investointi, ja että valtio voi pehmentää riskiä, mutta riskiä on erilaisia. On omien kykyjen löytämiseen liittyvä riski (selviääkö opinnoista vai ei). Tätä valtio voi pehmentää. On kuitenkin koulutusohjelmia, jotka tiedetään huonosti tuottaviksi. Halutaanko niiden opiskelua subventoida ja miksi? Ajatellaanko, että eri koulutusalojen arvo tulevaisuudessa on tuntematon teknisen muutoksen takia? Voi olla, että Englannin mallin taustalla (Brownen raportti) on jotain ajattelua tähän suuntaan. Ääriesimerkkinä voisi ajatella vaikkapa naista, joka on päättänyt siirtyä kotiäidiksi koko elämänsä ajaksi - koulutus on hänelle ilmaista nykyjärjestelmässä.

OPISKELUN TEHOTTOMUUS SUOMESSA

Yksi totuus ihmisestä on, että hän ei osaa arvostaa ilmaishyödykettä. Tasa-arvonäkökohdista riippumatta kokonaan erillinen onkin kysymys opintojen tehottomuudesta Suomessa. Olen yhdessä emerituskansleri Kari Raivion kanssa tarkastellut tähän liittyviä ongelmia toisaalla.¹⁷ Hyvät ja motivoituneet opiskelijat ovat Suomessa yhtä hyviä kuin missä tahansa huippuyliopistossa maailmalla. Valitettava tosiasia silti on, että opiskeluoikeuden saaneista opiskelijoita vain kolmannes osallistuu luento-opetukseen. Useimmat ovat nettiopiskelijoita. Myös opintosuoritukset ovat keskimäärin luvattoman kehoja. Tutkinnot viivästyvät. On ehkä ajateltavissa, että opiskelijoiden kannusteet opiskella nykyistä tehokkaammin vahvistuisivat, kun he tietäisivät opiskelevansa omalla velalla. Jos he eivät tälle kuitenkaan pane painoa, opintotuen ajallista rajoittamista voi käyttää kannusteiden luomiseen, kuten Australiassa on tapahtunut.

Kun USA:n huippuyliopistossa opiskelijat maksavat tuntuvaan summan kustakin kurssista, he opiskelevat tosissaan. Kun Suomessa ”patjalle tuodaan” 600 euroa kuussa, jälki on sen mukaista.

¹⁶) Olen kiitollinen Panu Pelkoselle näistä huomioista, jotka hän on minulle Englannista kommunikoinut.

¹⁷) Raivio ja Kanninen (2012).

POTENTIAALISTA KRITIIKKIÄ: VEROTUKSEN PROGRESSIO

Yksi vasta-argumentti Australian ja Englannin järjestelmälle voisi rakentua sille ajatukselle, että tuloveron progressiosta johtuen korkea-kouluista valmistuneet opiskelijat itse asiassa jo maksaisivat oman opiskelunsa kustannukset yhteiskunnalle. Tämä argumentti ei kestä lähempää tarkastelua.

Progressiivista tuloverotusta tarvitaan julkishyödykkeiden tuotannon rahoitukseen, terveydenhuollon rahoitukseen, ja tulonsiirtoihin. Nämä julkishyödykkeet tarvitaan riippumatta siitä, miten korkeakoulupolitiikka rakennetaan. Näiden menojen rahoittamiseen osallistuminen on kaikkien velvollisuus. Hyvätuloisilla tämä velvollisuus on nähty muita suuremmaksi. Vasta näiden julkisten menojen ylittävän osuuden progression tuottamasta verotulosta voi ajatella kanavoituvan opintokustannusten rahoitukseen. Jos progressiivista veroa maksavien osuus väestöstä on suurempi kuin on opiskelijoiden määrä, kunkin opiskelijan progression kautta maksama oma osuus opintokustannuksensa kuoletuksesta jää alimitoitetuksi. Jos taas progressiota ei lainkaan ole eli jos verotus toimii kaikki sen osatekijät huomioon ottaen likimain kuin tasavero, kukaan opiskelija ei osallistu oman opiskelukustannuksensa maksamiseen enemmän kuin ne kansalaiset, jotka ei ole opiskelleet.

Tulosidonnaisten opintolainojen mallissa tutkintonsa suorittaneiden marginaaliveroaste ei myöskään kasva. Tämä selittyy sillä, että ne (keski- ja suurituloiset), jotka maksavat lainansa takaisin, maksavat lopulta saman summan riippumatta siitä, mitkä ovat heidän tulonsa. Marginaaliveroasteeseen lainan takaisinmaksu ei siis vaikuta.

Pienet tulot vain lykkäävät maksuaikataulua. Sen sijaan ne, jotka lopulta saavat osan lainastaan anteeksi, saavat anteeksi sitä enemmän, mitä vähemmän tienaa. Lainan anteeksi saaneiden ns. efektiivinen marginaaliveroaste on siis itse asiassa on korkeampi kuin muilla.

ULKOMAALAISTEN OPISKELIJOIDEN MAKSUT

On vaikeata hyväksyä sitä, että Suomen veronmaksajat on velvoitettu kustantamaan ulkomaisten opiskelijoiden opinnot Suomessa. Miksi he tulevat Suomeen? Onko selityksenä maksuttomuus? Jos kehitysapua ajatellaan, sille on olemassa toiset kanavat. Jos ulkomaalainen opiskelija vie suomalaiselta opiskelupaikan, onko tämä yliopiston ulkopuolelle jäänyttä suomalaista opiskelijaa kohtaan oikeudenmu-

kaista? Yhden lisäopiskelijan aiheuttama rajakustannus näyttää ensi ajattelulla matalalta: luentosalissa on aina tilaa yhdelle. On kustakin opiskelijasta silti kustannuksia, kun otetaan huomioon opettajien aikabudjetti: tenttien valmistelu, niiden korjaaminen, opintojen ohjaus jne. Vastustavatko suomalaiset opiskelijat ulkomaalaisilta perittäviä lukukausimaksuja taktisista syistä? Jos taas ulkomaalaisten opiskelijoiden tapauksessa opintojen maksuttomuudesta luovutaan, heiltä maksua ei voida periä jälkikäteen: he eivät jää Suomeen. Maksu on perittävä opiskelun kestäessä.

LOPUKSI

En kannata amerikkalaistyyppisiä lukukausimaksuja opintojen aikana edes valtion takaamin opintolainoin. Niihin liittyisi liian voimakas kannuste ajaa opiskelijoita tavoittelemaan suurituloisia ammatteja. Mm. humanistit, taidealojen opiskelijat ja yhteiskuntatieteilijät joutuisivat liian tiukoille. On parempi, että opintojen omarahoitusosuus toteutetaan vasta valmistuneiden siirryttyä työmarkkinoille.

Australian ja Englannin opintorahoitusjärjestelmät toteuttavat yhteiskunnallisen tasa-arvon vaatimuksen opiskelijoiden kesken. Niissä veronmaksajat osallistuvat opiskeluriskin kantamiseen, koska pienituloisiksi jäävät tyystin vapautetaan opintolainan takaisinmaksusta. Kohtuuttomasta kuukausimaksusta ei silti ole kysymys edes keskituloisella. Suomessa keskipalkka on 37 332,00 € eli 3 111,00 €/kk. Kun keskituloisten veroaste (tulovero, eläkemaksu ja työttömyysvakuutusmaksu) on 35.45 %, nettopalkaksi jää 24 097,81 eli 2 008,15 €/kk. Jos opintolaina olisi 40.000 € ja valmistuttuaan työelämään siirtynyt lyhentäisi sitä 4 %:n vuosivauhtia, hän maksaisi kuukausittain 133 €. Sitä paitsi maisteritutkinnon suorittaneiden keskipalkka vuonna 2011 oli selvästi korkeampi, 4 328 €/kk. Maistereilla alin desiilikin oli 2 720 €/kk. Kuukausimaksu 133 € on niin kohtuullinen, että se ei edes luo kannustinta muuttaa veroa pakoon ulkomaille. Sitäpaitsi opintolainaan olisi liitettävissä ehto, että ulkomaille muutto ei vapauta opintolainan takaisinmaksusta.

Kirjallisuus

- Akerlof, G. (1977) "Social Distance and Social Decisions", *Econometrica*, 65, 5, 1997, 1005-1027.
- Barr, N. (2012) "The Higher Education White Paper: the Good, the Bad, the Unspeakable – and the Next White Paper", *Social Policy & Administration*, 46, 5, 2012, 483-508.
- Barr, N. (2013) "Financing higher education for quality and access: Pub economics and policy choices", A seminar organized by TUTKAS, Parliament of Finland, Helsinki May 21.
- Butler, J.V. (2013) "Inequality and Relative Ability Beliefs", EIEF Working Paper 05/13, March 2013.
- Chowdry, H., Deardean, L., Goodman, A., Jin, W. (2012) "The Distributional Impact of the 2012-13 Higher Education Funding Reforms in England", *Fiscal Studies*, 33, 211-236.
- Dasgupta, P. ja David, P. (1985) "Information Disclosure in the Economics of Science and Technology", CEPR discussion papers 1985, No. 73.
- Hentunen, A. (2008) Valinnanvapaus, vastuu ja tasa-arvo – Koulutuksen kustannusten jakaminen, Kalevi Sorsan Säätiön julkaisu 3/2008.
- Higher Education Funding Council for England (HEFCE) (2010) Trends in young participation in higher education: core results for England.
- Hämäläinen, U. ja Uusitalo, R. (2003) "Koulutus kannattaa – laski sitä miten päin vain", *Talous ja Yhteiskunta* 4, 2003, 2-6.
- Kirjavainen, T. ja Loikkanen, H.A. (1998) "Efficiency Differences of Finnish senior Secondary Schools: An Application of DEA and Tobit Analysis", *Economics of Education Review* 17, 4, 1998, 377-394.
- Myrskylä, P. "Koulutus periytyy edelleen", *Hyvinvointikatsaus* 1/2009.
- Opiskeluaikeinainen työssäkäynti ja sen vaikutukset (2012). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 26/2012.
- Pelkonen, P. (2012) "Britannian kokemukset puoltavat lukukausimaksuja", *Helsingin Sanomat* 13.7.2012.
- Poutvaara, P. ja Kanninen, V. "Why Invest in Your Neighbor? Social Contract on Educational Investment", *International Tax and Public Finance* 7, 2000, 547-562.

Poutvaara, P. (2004) "Educating Europe: Should Public Education be Financed with Graduate Taxes or Income-contingent Loans?", CESifo Economic Studies, 50, 4/2004, 663-684.

Poutvaara, P. (2008) "Public and Private Education in an Integrated Europe: Studying to Migrate and Teaching to Stay", The Scandinavian Journal of Economics, 110(3), 591-608.

Raivio, K. (2007). Suomen yliopistojen kestävä rahoituspohja, EVA 14.5.2007.

Raivio, K. ja Kanninen, V. (2012) "Maisterivero" tuo omavastuusuuden korkeakoulutukseen, Kanava 5/2012.

Securing a Sustainable Future for Higher Education, An Independent Review of Higher Education Funding & Student Finance, (Browne Report)), October 12, 2010.

Tertiary education fees in Australia. Wikipedia.

Tuition Fees in Europe, CESifo Dice Report 2/2005, 55-57.

Uusitalo, R. (2012) "Lukukausimaksut korkeakouluihin", Akateeminen talousblogi 23.8.2012.

Van Der Ploeg, R. (2012) "Making the Grade: How Do European Higher-Education Systems Score Internationally", CESifo Forum 3/1012, 21-28.

Viren, M. (2011) "Kuka maksaa 'ilmaisen' yliopisto-opetuksen", Yhteiskuntapolitiikka 76, 2011:3.

Viren, M. (2013) "Johdatus lukukausimaksujen talouteen", Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/2013, 101-105.

MITÄ ANU BRADFORD ON OPPINUT YHDYS- VALTOJEN YLIOPISTOJÄRJESTELMÄSTÄ

Suvi Uusitalo

Anu Bradford on oikeustieteen professori Columbian yliopistossa Yhdysvalloissa. Ennen siirtymistään Columbiaan, Bradford toimi apulaisprofessorina Chicagon yliopistossa. Bradfordin erikoisala on kansainvälinen talousoikeus ja EU-oikeus. Hän on valmistunut Harvardin yliopistosta (Doctor of Judicial Science (2007); LL.M. (2002)) sekä Helsingin yliopistosta (oikeustieteen kandidaatti (2000); oikeustieteen lisensiaatti (2001).

Kirjoittaja työskentelee toimittajana kokoomuksen äänenkannattajissa Nykypäivässä ja Verkkouutisissa. Hän valmistui 26-vuotiaana valtiotieteiden maisteriksi vuonna 2012, pääaineenaan poliittinen historia. Uusitalo on opiskellut myös viestintää Paasikivi-Opistossa.

Suomalaisissa yliopistoissa opiskelu on passiivista tiedon vastaanottamista, opiskelijat heikosti opintoihinsa sitoutuneita, tutkimukset kapealaisia, ja kriittinen ja luova ajattelu varsin vähäistä. (HS 24.5.2009)

Toukokuussa 2009 silloinen Chicagon yliopiston apulaisprofessori Anu Bradford antoi vasta valittuna Sitran hallituksen jäsenenä haastattelun Helsingin Sanomille. Toimittaja aloitti jutun räväkästi.

Anu Bradford sanoo nyt ihmetelleensä jutusta noussutta haloota. Viesti keskustelun tarpeesta sai tyrmäyksen ja palaute aiheutti sen, että Bradford oli pitkään haluton osallistumaan kotimaiseen ajatusvaihtoon. Häntä syytettiin muun muassa elitismistä ja kotimaan arjesta vieraantumisesta. Rikasta privaattiyliopistoa ja sen opiskelijakulttuuria ei arvostelijoiden mukaan voinut verrata valtion budjetista rahoitettavaan julkiseen yliopistoon.

– Keskustelu lähtee aina siitä, ettei suomalaista ja amerikkalaista korkeakoulumaailmaa voi verrata, sillä Yhdysvalloissa opiskelu on niin kallista ja yliopistoilla on käytössään eri resurssit. On sääli lähteä siitä. Esimerkiksi hyvä opetus ei riipu tutkimusresursseista, tai siitä kuinka paljon rahaa alumnit antavat yliopistoille. Sama koskee opiskelijoiden sitoutumista opintoihinsa, Bradford sanoo.

– Meidän pitää päästä sen ajattelun ohi, että kaikki on kiinni rahasta. Toivoisin, että reaktio keskustelun aloitukseen olisi se, että kyllä me Suomessakin pystymme.

Helsingin yliopiston 38-vuotiaalla kasvatilla on ollut viime vuoden kesästä asti pysyvä oikeustieteen professuuri arvostetussa Columbian yliopistossa New Yorkissa. Juuri sellaisessa, jotka ovat kärkisijoilla kansainvälisissä listauksissa.

Monen kulmakarvat kohoavat, kun pöytään ladataan Yhdysvalloista mielipiteitä kuten ”täällä ei valita sitä ohuinta tenttikirjaa”, ”meillä opiskelijat ovat hurjan sitoutuneita” tai ”opiskelijat eivät kaipaa akateemista vapautta”. Johtuisikohan ikävä tunne siitä, että väitteissä on totuuden siemen? Pitäisikö Suomessa pystyä tarkastelemaan kriittisesti mitä korkeakoulut ja opiskelijat voisivat rapakon takaa oppia?

”TAJUNNAN RÄJÄYTTÄVÄ KOKEMUS”

Anu Bradford luki itsensä Helsingin yliopistosta oikeustieteen lisensiaatiksi ja lähti Fulbright-stipendillä Harvardiin.

– Se oli tajunnan räjäyttävä kokemus kaikella lailla. Opiskelu oli haastavaa ja antoisaa. Sain testata kykyjeni rajoja ja nautin siitä, hän sanoo.

Huippuyliopiston opiskelukulttuuri ja akateemisuus isivät. Bradford koki, että Yhdysvalloissa tähdättiin paljon Suomea itsenäisempään kriittiseen ajatteluun, ja haastettiin olemassa olevia totuuksia.

– Minun kokemukseni kymmenen vuoden takaa Suomesta on se, että saimme paljon tietoa, mutta oma osuutemme tiedon prosessoimisessa oli todella passiivinen: Kuuntelimme luentoja ja teimme muistiinpanoja, Bradford kuvaa.

Hän kertoo suunnitelleensa väitöskirjaopintoja jo Suomessa, ja haki väitöskirjaohjelmaan Harvardiin. Aloittaminen lykkääntyi kahdella vuodella kun Bradford päätti koukata Brysseliin hankkimaan työkokemusta amerikkalaisesta EU-oikeuteen erikoistuneesta asianajotoimistosta. Euroopan-keikan jälkeen hän palasi Harvardiin. Väitöskir-

jan valmistuttua Bradford siirtyi apulaisprofessoriksi Chicagoon ja vuosi sitten Columbian yliopistoon New Yorkiin.

Kosketus entiseen kotimaahan säilyy muun muassa perheen, ystävien, kesäisten vierailujen ja lasten suomalaisten au-pairien myötä.

”TULLAAN JA OLLAAN TÖISSÄ, JOSKUS VALMISTUTAAN, JOSKUS EI”

Bradford korostaa, että hänen kokemuksensa akateemisesta maailmasta painottuvat oikeustieteelliseen eikä hän halua yleistää tai liioitella niitä. Suomestakin löytyy innostuneita huippuopettajia sekä kunnianhimoisia ja sitoutuneita opiskelijoita. Kyse on lähinnä siitä, kuinka Suomen parhaista saadaan ”valtavirtaa”.

Professorin innostuksen amerikkalaista systeemiä kohtaan kuitenkin kuulee puhelinlankoja pitkin. Innostuneita ovat Bradfordin kokemuksen mukaan myös opiskelijat.

– Opiskelijat opiskelevat Yhdysvalloissa täyspäiväisesti. Heillä on tiukka valmistumisaikataulu. Kolme vuotta kestävä oikeustieteen tutkinto suoritetaan neljän vuoden college-opintojen jälkeen. Opiskelijat tulevat oikeustieteelliseen tiedekuntaan ja kolmen vuoden päästä he valmistuvat. Suomessa tullaan ja ollaan töissä, joskus valmistutaan, joskus ei. Joillakin menee kolme vuotta, joillakin kolmetoista, Bradford kuvailee.

Työ- ja elinkeinoministeriön vuonna 2012 tekemän selvityksen mukaan kotimaisista korkeakouluopiskelijoista keskimäärin noin puolet käy työssä lukukausien aikana. Tilastokeskuksen tuoreimpien lukujen mukaan yliopistokoulutuksen suorittaa viiden ja puolen vuoden tavoiteajassa vain hieman vajaa puolet opiskelijoista.

Amerikkalaisessa huippuyliopistossa sekä opettajat että opiskelijat ovat erittäin sitoutuneita. Bradford korostaa, että vastuu opinnoista tunnetaan joka tasolla. Näin olettaisi olevan myös Suomessa nykyistä laajemmin.

Bradford kertoo valmistelleensa uransa alussa jokaista luentoa keskimäärin 12 tuntia. Nykyäänkin valmistelu vie useita tunteja. Opiskelijat saavat opetusmateriaalit luettavakseen etukäteen, jolloin tunteilla voidaan keskittyä aiheen syventämiseen sekä kriittisen ajattelun kehittämiseen.

– Luennoilla pitää käydä. Arvioisin, että opiskelija valmistelee jokaista tuntia keskimäärin 3-4 tuntia. Keskustelu lähtee aivan eri tasolta, kun kaikki ovat tutustuneet aineistoon etukäteen. Minun teh-

tävänäni on opettajana rakentaa sen päälle aivan eri tasolla kulkeva keskustelu. Käymme läpi haastavia asioita, jotka testaavat heidän ajattelunsa, analyttisyytensä ja innovatiivisuutensa rajoja, Bradford kuvailee.

Yhdysvaltalaisen huippuyliopiston opiskelija ei Bradfordin mukaan valitse ohuinta tenttikirjaa, vaan sen, joka antaa mielekkäimmän opiskelukokemuksen. Auts, osuiko?

Bradfordin mukaan Columbian yliopistossa opiskelijoiden mahdollisuus työnteekoon lukukausien aikana on tarkkaan rajattu. Opiskeluaikanaan opiskelijat saattavat toimia esimerkiksi professorien tutkimusavustajina. Harjoittelut suoritetaan kesäisin.

Opiskelijat ovat vaativia – isoille lukukausimaksuille halutaan vastinetta. Professorin mukaan opiskelu on tavoitteellista, määrätietoista ja tuloshakuista.

– Meillä ei ole varaa proffien kanssa mennä tunnille ilman, että sitä on valmisteltu. Opiskelijat ovat tiedonjanoisia ja odottavat meiltä paljon, mikä on aivan oikein. He tekevät hirveästi töitä ja kysyvät paljon kysymyksiä, Bradford kuvaa.

– Siinä lyhyessä ajassa, jonka he täällä ovat, he haluavat saada kaiken mahdollisen koulutuksesta irti. Tavoitteellisuus on läsnä ja se on ehkä korkeammalle asetettu kuin halu maksimoida akateeminen vapaus.

KUNNIANHIMOA

Suomalaisia opiskelijoita ei Columbiassa juuri näy. Muista Pohjoismaista opiskelijoita tulee enemmän. Jotkut ovat arvioineet syyn liittyvän rahoitukseen. Tosin apurahoja on saatavilla Suomestakin.

Bradford itse rahoitti Harvardin opintonsa lähes kokonaan suomalaisten säätiöiden apurahoilla, mistä hän sanoo olevansa edelleen kiittollinen. Suomalaisopiskelijoiden vähyydessä on Bradfordin mukaan kyse myös asenteista, joiden korjaamiseen ei tarvita rahaa.

– Kun tulin aikanaan Suomessa yliopistoon, viesti vanhemmilta opiskelijoilta oli se, että kunhan pääsette läpi tenteistä, se riittää. Arvosanoilla ei ollut heidän mukaansa väliä.

Columbian tasoiseen yliopistoon tyydyttävillä arvosanoilla ei marssita. Bradford toivoisikin, että Suomessa nuorille opiskelijoille viestitettäisiin kunnianhimoa.

– En ole yhtään sitä mieltä, etteivät suomalaiset professorit olisi kyvykkäitä, tai opiskelijat eivät olisi älykkäitä. Kollektiivinen kulttuu-

ri tulisi vain nostaa tasolle, jossa kaikki olisivat tavoitteellisia ja äärimmäisen ylpeitä siitä, mitä tekevät, Bradford sanoo.

Bradford kehuu Columbian vuosikurssien yhteishenkeä. Kun valmistumisaikataulu on tiukka eikä töissä juuri käydä, porukasta tulee tiivis.

– Tänä vuonna valmistuneet ovat ”Columbia Class of 2013”. He ovat kovin tietoisia siitä. Siitä tulee ihan erilainen henki kuin jos käväiset yliopistolla silloin tällöin.

Opiskelijat eivät voi myöskään jäädä ajalehtimaan. Heidän tulee kerätä tietty määrä opintoviikkoja keväällä ja syksyllä. Jos opiskelijaa ei ole näkynyt luennolla, professori ottaa yhteyttä opetusdekaanin. Hän on korkea-arvoinen opiskelija-asioista vastaava hallintohenkilö. Opiskelija kutsutaan kuultavaksi ja asia selvitetään. Opetusdekaanin toimistossa on lisäksi opintoneuvoja, jotka esimerkiksi auttavat kursivalinnoissa.

Tiivis vuorovaikutus opiskelijoiden kanssa antaa myös opettajalle. Laadukas opetus ja tutkimus tukevat toisiaan.

– Opiskelijat haastavat minua ja minä haastan heitä. En ole sellainen auktoriteetti, joka luennoi heille valmista tietoa, vaan keskustelu on todella interaktiivista ja olemassa olevia totuuksia kyseenalaistavaa, Bradford sanoo.

– Luennot ovat todella hyvä tapa strukturoida omaa ajatusmaailmaa. Siitä saa itse paljon irti. Kollegani ovat ylpeitä siitä, että he ovat hyviä opettajia.

Myös läpinäkyvyys kannustaa suoriutumaan hyvin. Kaikilla professoreilla on muun muassa pääsy kollegojensa opetusarviointeihin.

Tutkimuskaan ei jää sivuraiteille. Bradford sanoo, etteivät esimerkiksi kesät kulu lomaillen, vaan tutkimuksen pariin.

LAATU EDELLÄ

Bradford pitää tärkeänä, että Suomessa käydään keskustelua yliopistomaailman kehittämisestä jatkossakin siltä pohjalta, että kaikilla on esimerkiksi varallisuudesta riippumatta mahdollisuus hankkia kykensä mukainen korkein mahdollinen koulutus.

– Toivoisin, että keskustelu ei lähtisi siitä, että kaikkein tärkeintä on maksuttomuus, Bradford sanoo.

Tässä kohdin monen niskakarvat nousevat pystyyn. Bradford painottaa, että kotimaisen korkeakoulutuksen kehittämisen lähtökohtana tulisi olla hyvä laatu.

– Mahdollisimman laadukkaan opetuksen luulisi olevan se, min-
kä puolesta esimerkiksi opiskelijat taistelisivat kynsin ja hampain, hän
huomauttaa.

– Suomalaisen pienen yhteiskunnan innovatiivisuus ja kyky tuot-
taa uusia ideoita ja luoda työpaikkoja lähtee siitä, että meillä on kou-
lutettuja ihmisiä.

Mitä siis voisimme oppia Yhdysvalloista? Bradford tiukentaisi val-
mistumisaikoja. Hän sitouttaisi opiskelijat opiskelemaan täyspäiväi-
sesti ja rajoittaisi työntekoa lukukausien aikana. Opintotukijärjestel-
mästä hän tekisi kannustavamman.

Amerikkalaisesta vinkkelistä esimerkiksi suomalaisopiskelijoiden
haluttomuus ottaa opintolainaa näyttää oudolta.

– On jotenkin hassua, että Suomessa ajatellaan, että pitää tehdä
töitä, ettei tule velkaa. Eihän Suomessa ole edes lukukausimaksuja.

Niin, ne lukukausimaksut. Columbia on yksityinen yliopisto, jossa
maksut ovat vuodessa noin 42 000 euroa. Yksityisen yliopiston rahoit-
usmalli on luonnollisesti täysin erilainen kuin Suomessa. Iso osa ra-
havirrasta tulee lahjoituksina valmistuneilta eli alumneilta.

– Totta kai meillä käytössä olevat resurssit ovat mittavat, Bradford
toteaa.

Kun tarkastelun kärkeen otetaan laadukas kotimainen korkeakou-
lutus, tarvitsee se taakseen uudenlaisen rahoitusmallin. Bradford sa-
noo, ettei kannata Suomeen Yhdysvaltojen kaltaisia lukukausimaksu-
ja.

Hän pohtisi kuitenkin edelleen esimerkiksi takautuvien maksu-
jen mahdollisuutta. Tämä siirtäisi vastuuta koulutuksen rahoituksesta
veronmaksajilta niille, jotka itse ovat päässeet nauttimaan korkeasta
koulutuksesta ja sen mukaisesta tulotasosta. Takautuvat lukukausi-
maksut olisivat täten progressiivinen muutos eikä suinkaan varakkai-
ta suosiva uudistus.

Syytökset varakkaita suosivasta järjestelmästä voitaisiin välttää
myös erilaisin kannustimin ja stipendein.

– Kun valmistunut saisi työpaikan, palkasta pidätettäisiin osa lu-
kukausimaksuihin. Jos esimerkiksi saa korkeita arvosanoja ja valmis-
tuu nopeasti, ei tarvitsisi maksaa, Bradford visioi.

Columbiassa vain pieni osa opiskelijoista maksaa täyden lukukau-
simaksun. Suuri osa alumnien lahjoituksista kanavoidaan Bradfordin
mukaan niin lahjakkaiden kuin vähävaraisten opiskelijoiden stipen-
deihin.

Hänen mielestään haastavassa taloustilanteessa ja maailman muuttuessa mikään ei saisi olla keskustelussa tabu. Lukukausimaksut eivät ole kyllä tai ei -keskustelu.

– Lähtökohta pitäisi olla se, että koulutus on hyvälaatuista. Sitten pitäisi pohtia, tarvitseeko hyvä laatu tuekseen enemmän resursseja ja jos tarvitsee, tuleeko osa resursseista saada lukukusimaksuista. Sitten tulee miettiä, miten maksut voidaan strukturoida niin, että jokaisella kykenevällä on mahdollisuus hankkia koulutus.

Vaikka puhe usein kääntyy rahaan, resurssit eivät ole avainasemassa.

– Kun puhutaan esimerkiksi intohimosta opettamiseen ja oppimiseen, ei se ole rahasta kiinni, Bradford sanoo.

”Vaihto-opiskelu Yhdysvalloissa mullisti tapani opiskella”

Kansanedustajan avustajana toimiva valtiotieteen maisteri Anna-Maria Nykänen lähti keväällä 2010 viiden kuukauden eli yhden lukukauden vaihto-opiskeluun Minnesotan yliopistoon Yhdysvaltoihin.

”Kokemus oli mahtava, täysin erilainen kuin olin ajatellut. Koko yliopistossa ei ollut muita suomalaisia, tai ainakaan en tavannut heitä.

Yliopisto oli julkinen, mutta paikalliset maksoivat lukukausimaksuja. Näin sen 10 000 euron laskun, joka minulle olisi kevästä tullut.

Lähes kaikki opiskelijat olivat töissä: Esimerkiksi kämppikselläni oli kolme työpaikkaa. Ne tosin olivat toimistotöitä, joiden aikana pystyi lukemaan. Vapaa-aikaa työssäkäyvillä ei sitten juuri ollutkaan.

Suomen kaltaista akateemista vapautta ei ollut. Kaikki tiesivät, että valmistuvat esimerkiksi kahden tai kolmen vuoden päästä.

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, jossa opiskelin, oli arvostettu. Olin yllytynyt siitä, että opiskelin jatko-opiskelijoiden kanssa. Yhdysvalloissa suurin osa lopettaa yliopisto-opiskelun kolmen vuoden jälkeen kandidaattivaiheeseen. Koska olin jo suorittanut Suomessa kandidaatin tutkinnon, olin niin sanottu postgraduate-opiskelija. Jos haluaa oikeasti opiskella, suosittelem suomalaisille vaihto-opiskelua vasta kandidaattina.

Olin innostunut opiskelusta Suomessakin, mutta Yhdysvalloissa se oli hyvin erilaista. Yliopisto ei ollut biletyspaikka, vaan opin siellä oikeasti opiskelemaan ja innostuin opiskelusta aivan uudella tavalla. Jokaiselle oppitunnille luettiin materiaali, josta sitten keskusteltiin yhdessä. Teimme myös paljon esseitä ja esitelmää. Kaiken tämän toisin Suomeenkin. Jos tekstejä ei olisi lukenut, en olisi kehdannut mennä tunnille. Postgraduate -kursseilla opetus tapahtui 10–12 hengen ryhmissä.

Suomessa kotilaitoksellani oli paljon kirjatenttejä, joita luettiin yksin. Minnesotassakin lukemista kertyi paljon, mutta jos kävi tunneilla ja valmistautui luentoihin, saattoi olla varma siitä, että saa tentistä hyvän arvosanan. Opiskelu tapahtui koko kurssin aikana, eikä kahtena viimeisenä iltana, kuten Suomessa.

Professorit olivat todella innostuneita ja osaavia. Yksi heistä sai minutkin innostumaan opettamastaan aiheesta niin, että tein siitä Suomessa graduni.

Kannatan Suomen maksutonta opiskelua ja vastustan isoja rakenteellisia muutoksia. Yhdysvalloissa huomasi sen, että kaikilla ei ole mahdollisuuksia yliopisto-opiskeluun. Stipendit eivät riitä kaikille.

Ymmärrän kyllä suomalaisen muutosvastarinnan, kun puhutaan yliopistojen uudistamisesta. En kuitenkaan käsitä, miksei esimerkiksi opiskelumuuotoja voitaisi kehittää ja tehostaa. Sen luulisi olevan kaikkien etu, eikä se ole resurssiongelmia.

Olemme niin pieni kansa, että täällä pitää saada kaikki henkiset voimavarat käyttöön. Meillä ei ole 300 miljoonaa ihmistä, joista ammentaa huiput.”

Anna-Maria Nykänen on Varsinais-Suomesta pääkaupunkiseudulle muuttanut 26-vuotias valtiotieteiden maisteri. Hän valmistui Turun yliopistosta poliittisen historian oppiaineesta keuhällä 2012. Tällä hetkellä hän työskentelee eduskunnassa kansanedustajan avustajana.

YLIOPISTOSTA TYÖELÄMÄÄN VAI TYÖLLISENÄ OPISKELEMASSA?

Heikki Räisänen

Dosentti, tutkimusjohtaja, työ- ja elinkeinoministeriö (TEM)

Kirjoittaja toimii työ- ja elinkeinoministeriön tutkimusjohtajana. Tampereen yliopistossa Räisänen toimii työvoimapolitiikan dosenttina. Hän kuuluu Suomen Toivo –ajatuspajan tieteelliseen neuvottelukuntaan. Räisänen on työskennellyt kokoomusyhteisössä v. 1985–1993 puolueen tiedotussihteerinä, Nykypäivän poliittisena toimittajana, Kansallisen Sivistysliiton projektipäällikkönä ja Suomen Kansalliskirjan artikkelitoimittajana. Hän on osallistunut Kokoomuksen ohjelmatyöhön mm. ohjelmatoimikunnan sihteerinä. Koulutukseltaan hän on valtiotieteiden tohtori.

Monista muista maista poiketen suomalaisesta yliopistosta valmistuva liki keski-ikäinen henkilö (vai miten 28-vuotiaana valmistuvaa pitäisi kutsua?) ei välttämättä lähde työnhakuun, koska hänellä todennäköisesti on jo työsuhde. Ja mikäli työsuhdetta ei ole näköpiirissäkään, ei hän välttämättä haluakaan valmistua. Opiskelun talouden ja työmarkkinoiden kannustimet toimivat meillä melko omaperäisesti.

Tässä artikkelissa tarkastellaan yliopistosta työelämään siirtymistä ja sen kääntöpuolta, työttömyyttä, samalla suhteuttaen korkeasti koulutettujen tilannetta koko työmarkkinoihin.

VALMISTUMINEN JA SIIJOITTUMINEN

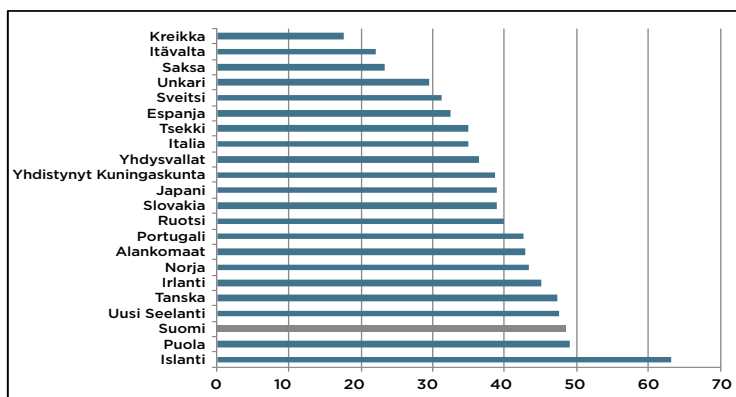
Suomessa kolmannen asteen koulutuksesta valmistumisaste on kansainvälisesti korkea suhteessa vastaavanikäiseen väestöön (kuvio 1). Sisäänottoaste vuonna 2007 oli vastaavanikäisestä väestöstä jopa yli 70 %, joten kun tiedämme, että 20–24-vuotias ja 25–29-vuotias väestö olivat käytännössä samansuuruiset, on väestön koulutusaste noussemassa. Tämä arvio pätee, vaikka koulutuksen läpäisy laskisikin, joskin vaikutuksen ilmeneminen koko työvoimassa on erinomaisen hidasta. Voidaan joka tapauksessa sanoa, että Suomessa edelleen luotetaan korkeaan koulutukseen kansainvälisesti paljon.

Mikäli opinnot on käytännössä suoritettu loppuun, mutta työpaikkaa ei ole tiedossa, ei papereita haluta ottaa ulos, koska se näyttäisi pahalta cv:ssä. Työttömäksi ei haluta valmistua. Sen sijaan voidaan jatkaa opintoja, mikä on monilla aloilla mahdollista.

Siirtymä yliopistosta työelämään on jo määritelmällisesti aika mutkikas juttu. Kun yli puolella yliopisto-opiskelijoista on jo työsuhte opiskellessaan ja monet jatkavat valmistuttuaan saman työnantajan palveluksessa, milloin valmistuva henkilö siis siirtyy työelämään? Aho et.al. (2012) ovat tutkineet opiskelijoiden työsuhteita ja havainneet useiden työskentelevän varsin vaativissakin tehtävissä, kuten asiantuntijoina ja jopa esimiehinä.

Kokonaisuutena opiskelijoiden työpanos onkin kansantaloudessa merkittävä ja ilman sitä monissa yrityksissä ajaututtaisiin suuriin vaikeuksiin työvoiman saatavuudessa. Opiskelijoiden työssäkäynti

Kuvio 1. Kolmannen asteen koulutuksesta valmistumisaste tyypillisen valmistumisiän väestöosuutena v. 2007, % (Lähde: OECD Education: Key tables from OECD -2010)

on tietysti yhteydessä paitsi tarpeellisen työkokemuksen hankkimiseen myös opintojen rahoitukseen. Opintorahapainotteisessa mallissa halutaan välttää opintolainaa ja mennään mieluummin töihin täydentämään opiskeluaajan rahoitusta.

Monenkohan uuden ylioppilaan opiskelupaikan valmistumista panttaavat ja töitä katsastelevat käytännössä valmiit maisterit vievät? Opintojen rahoituksen ja työmarkkinoiden toiminnan välimaastos-

sa eivät kannusteet ole aivan kohdallaan. Pidän tässä kriittisenä kysymyksenä nimenomaan opiskelupaikkojen tehokasta käyttöä. Sen sijaan opiskelijoiden työssäkäynti ei ”vie” kenenkään muun työpaikkaa, vaan opiskelijoiden työvoiman tarjonta päinvastoin luo edellytykset korkeammalle työllisyydelle kuin ilman sitä olisi tilanne. Työpaikkojen määrä taloudessa ei ole vakio, vaan korkea työvoiman tarjonta auttaa työllisyyden kasvattamisessa ja on sen keskeisiä osatekijöitä. Sen sijaan opiskelupaikkojen määrä perustuu hallinnollisiin päätöksiin ja sitä säätelevät monet resurssirajoitteet. Siksi opiskelupaikkojen tehokas käyttö on tärkeää, koska resurssirajoitteet lasketaan enemmän kirjoilla olojen kuin opetustilanteissa läsnä olevien tai tenteissä käyvien määrien perusteella. Vaikka joillakin aloilla voitaisiin opetuksen järjestämisen kannalta lisätä opiskelijamääriä – etenkin jos tämä olisi työmarkkinoiden tulevaisuusodotusten kannalta motivoitua – ei näin kuitenkaan tehtäisi, jos kirjoilla olisi paljon valmistumattomia, jotka eivät kuitenkaan käytännössä käytä opetusresursseja.

Taulukko 1. Tutkinnon suorittaneiden pääasiallinen toiminta vuoden kuluttua valmistumisesta vuoden 2011 lopussa

KOULUTUSASTE	TUTKINNON SUORITTA-NEITA 2010 YHTEENSÄ		TYÖLLISIÄ YHTEENSÄ		
		%		%	
Yhteensä	131 514	100,0	92 043	70,0	
Ylioppilastutkinto	29 764	100,0	13 401	45,0	
Toisen asteen ammatillinen tutkinto	57 956	100,0	41 410	71,5	
Opistoasteen tutkinto	108	100,0	107	99,1	
Ammattikorkeakoulututkinto	19 878	100,0	17 292	87,0	
Alempi korkeakoulututkinto	6 800	100,0	4 668	68,6	
Ylempi ammattikorkeakoulututkinto	1 234	100,0	1 193	96,7	
Ylempi korkeakoulututkinto	13 754	100,0	12 157	88,4	
Lääkärien erikoistumiskoulutus	448	100,0	437	97,5	
Lisensiaatintutkinto	209	100,0	184	88,0	
Tohtorintutkinto	1 363	100,0	1 194	87,6	

Lähde: Koulutustilastot 2013. Tilastokeskus

Taulukossa 1 on esitetty Tilastokeskuksen ns. sijoittumistilaston perusteella eri koulutusasteilta valmistuneiden työmarkkinatilanne vuoden päästä koulutuksen suorittamisesta vuoden 2011 lopun tilanteessa. Tällainen tarkastelu on ns. diskreetti eli epäjatkuva virtatarkastelu, jossa kiinnitetään huomiota ainoastaan kahteen pisteeseen: koulutuksesta valmistumisvaiheeseen ja noin vuoden päästä tapahtuvaan sijoittumisseurantaan. Tilasto ei siis sisällä mitään tietoa siitä, mitä näiden kahden havaintohetken välillä on tapahtunut. Koulutuksesta valmistunut on voinut olla esimerkiksi lähes vuoden työttömänä, mutta työllistynyt juuri ennen seurantahetkeä, jolloin hän näkyy seurannassa työllisenä. Vastaavasti toisin päin henkilö voisi näkyä työttömänä, vaikka olisi ollut lähes koko ajan työssä. Todellisuus on siis huomattavan paljon monimuotoisempi ja –mutkaisempi kuin sijoittumistilaston perusteella voitaisiin päätellä.

Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista sekä lisensiaatin ja tohtorintutkinnon suorittaneista on vuoden päästä tutkinnosta kaikissa ryhmissä liki yhdeksän kymmenestä työssä. Korkea-asteen kou-

TYÖLLISISTÄ TYÖN OHESSA OPISKELEVIA			PÄÄTOIMISIA OPISKELIJOITA		TYÖTTÖMIÄ		MUITA	
		%		%		%		%
	21 805	16,6	18 690	14,2	9 722	7,4	11 059	8,4
	7 751	26,0	11 280	37,9	796	2,7	4 287	14,4
	5 847	10,1	4 233	7,3	7 009	12,1	5 304	9,2
	24	22,2	-	-	1	0,9	-	-
	1 651	8,3	745	3,7	1 153	5,8	688	3,5
	3 999	58,8	1 992	29,3	66	1,0	74	1,1
	90	7,3	10	0,8	15	1,2	16	1,3
	2 161	15,7	394	2,9	629	4,6	574	4,2
	77	17,2	7	1,6	-	-	4	0,9
	97	46,4	11	5,3	5	2,4	9	4,3
	108	7,9	18	1,3	48	3,5	103	7,6

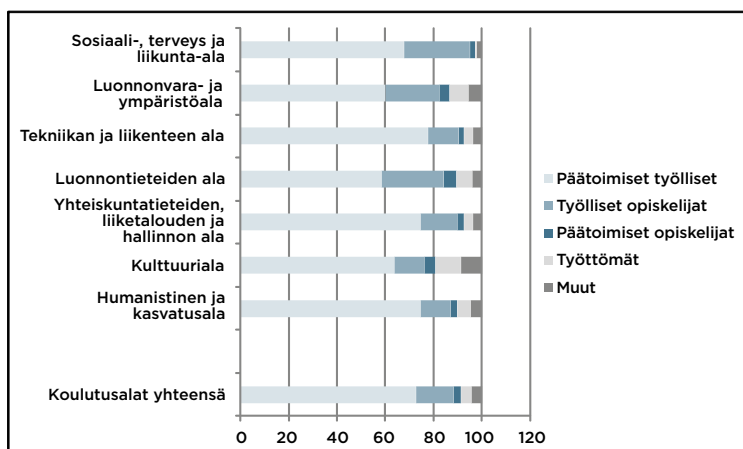
lutuksista vain ylempi ammattikorkeakoulututkinto ja lääkärien erikoistumiskoulutus näyttävät liittyvän vielä korkeampaan tutkinnon jälkeiseen työllisyyteen.

Huomiota kannattaa kiinnittää maisteriopintojen kannalta tärkeään vaiheeseen: alemman korkeakoulututkinnon suorittaneisiin. Heistä lähes seitsemällä kymmenestä on työsuhte ja liki kuusi kymmenestä opiskelee työn ohessa. Päätoimisia opiskelijoita on alle kolmannes kaikista.

Asia lieneekin juuri kuten Saari ym. (2013) huomauttavat: opiskelu ja työssäkäynti eivät ole elämäntulussa peräkkäisiä, vaan lomittaisia toimintoja. Aho ym. (2012) havaitsivat opiskeluaikaisen työssäkäynnin hyödylliseksi ammattitaidon ja osaamisen kannalta, ja se myös näyttää sujuvoittavan oman alan työmarkkinoille kiinnittymistä valmistumisen jälkeen. Karhunen ym. (2012) havaitsivat rekisteriaineistoon perustuvassa analyysissään nimenomaan työn kytkeytymisen opiskeltavaan alaan olevan olennaista myöhemmän työuran kannalta.

Opiskelujen loppuvaiheessa tehdyn työn laadulla ja sen kytkeytymisellä opiskeltavaan alaan näyttää olevan varsin iso merkitys työmarkkinamenestyksen kannalta. Saari ym. (emt.) havaitsivatkin opiskelijoiden eriytyvän jo opiskelujen aikana erilaisille työllistymispoluille.

Kuvio 2. Ylemmän korkeakoulututkinnon jälkeinen työmarkkina-asema koulutusaloittain v. 2011 (Lähde: Tilastokeskus, sijoittumistilasto)

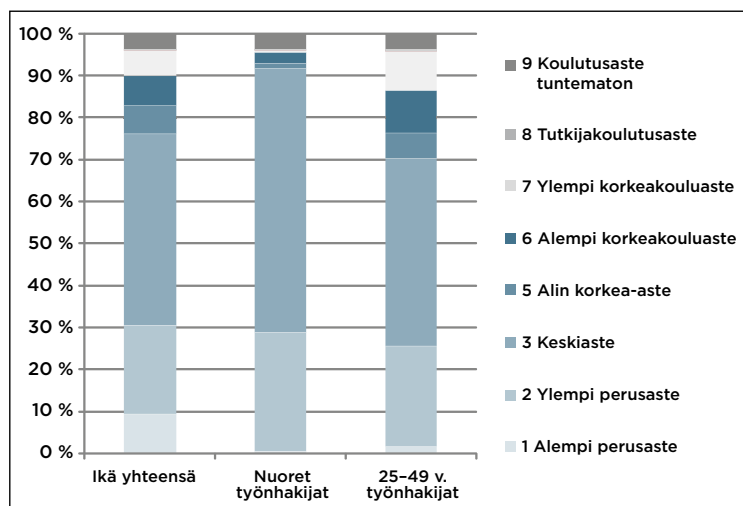

Vaikka kuviossa 2 on esitetty vain yhden vuoden tarkastelu, mihin saattaa aina sisältyä jonkinasteista satunnaisuutta, on kuitenkin vuoden 2011 tilanteessa ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden työllisyys yleisesti ottaen hyvä. Työllisiä on 73 % ja työllisiä opiskelijoita 16 %. Sen sijaan päätoimisia opiskelijoita on enää 3 %, työttömiä ei ole kuin 5 % ja muita 4 % valmistuneista. Heikoimmat sijoittumiset näyttävät olevan luonnontieteissä, luonnonvara- ja ympäristöalalla sekä kulttuurialalla. Sosiaali-, terveys- ja liikunta-alan maistereiden vahva työmarkkinatilanne näkyy siinä, ettei työttömiä ole kuin yksi sadasta, sen sijaan työllisiä opiskelijoita on melko paljon. Kulttuuri-alan valmistuneilla työttömyys on hieman muita yleisempää.

KOULUTETTUJEN TYÖTTÖMYYS

Toisenlainen näkökulma työttömyyteen saadaan tarkastelemalla työttömiä työnhakijoita. He edustavat tietyn ajankohdan tilannetta ilman viiveitä koulutuksen jälkeen, eli voidaan tarkastella vesimerkiksi eri koulutusasteen tutkinnon suorittaneiden työttömyyttä ylipäätään tai heidän siirtymäänsä työttömyyteen tai siitä pois. TEM:n työnvälitystilasto antaa monipuoliset mahdollisuudet työttömyyden tarkastelemiseen myös pienissä osaryhmissä, esimerkik-

Kuvio 3. Eri työttömien työnhakijoiden osuudet koulutusasteen mukaan v. 2012 eräissä ikäryhmissä, %, N kaikki = 367 674, N nuoret (alle 25-vuotiaat) = 75 154, N 25-49-vuotiaat = 179 566 (Lähde: TEM työnvälitystilastot).

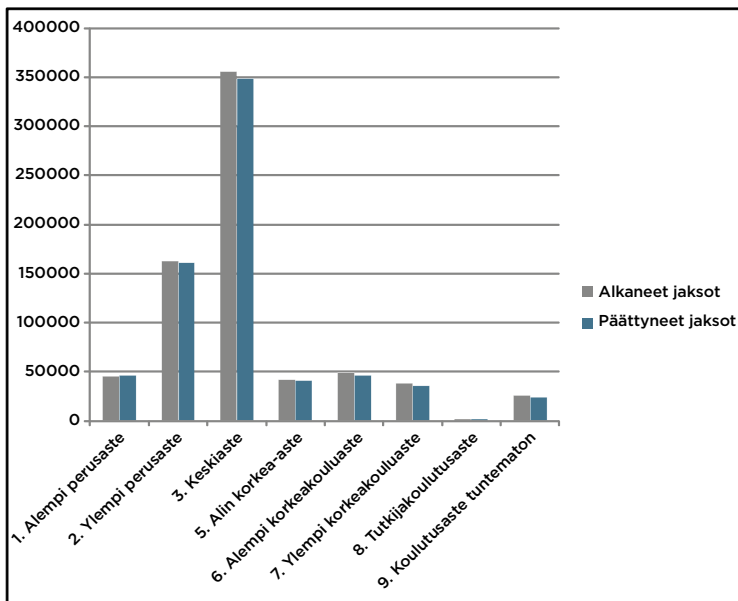

si yhden tietyn koulutuksen suorittaneiden tai tietyn paikkakunnan, kohortin tai erillisammatin tarkkuudella. Tämä johtuu siitä, että työnvälitystilasto on kattava kokonaisaineisto.

Kokonaisuuksena yliopistotutkinnon suorittaneiden työttömyysongelma ei ole määrällisesti kovin merkittävä osuus kokonaistyöttömyydestä. Alle 25-vuotiaana vain harvat ovat vielä ennättäneet tutkintoa suorittaa, joten tuossa ikäryhmässä työttömiä löytyy lähinnä ammatikorkeakoulututkinnon suorittaneista, ei yliopistoista valmistuneista. Akateeminen työttömyys painottuu 25-49-vuotiaiden ryhmään. Kaikista ikäryhmistä vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus työttömistä oli v. 2012 runsaat 6 %.

Ainakin ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla alkoi v. 2012 noin 40 000 työttömyysjaksoa ja niitä päättyi noin 38 000. Alkaneista jaksoista tämän ryhmän osuus oli runsaat 5 % kaikista jaksoista. Koska osuus työttömistä oli noin prosenttiyksikön verran suurempi kuin osuus jaksoista, merkitsee tämä akateemisten hieman keskimääräistä pidempää työttömyyden kestoa, vaikka tällaisen työt-

Kuvio 4. Alkaneiden ja päättyneiden työttömyysjaksojen lukumäärä eri koulutusasteilla v. 2012 (Lähde: TEM työnvälitystilastot).

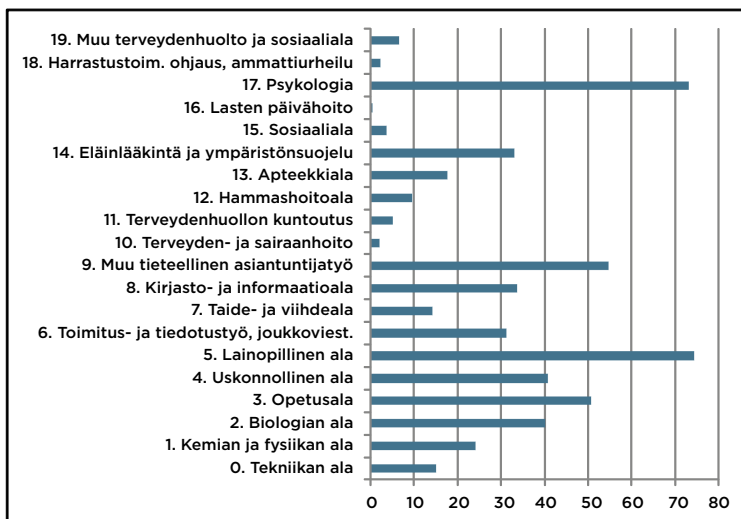

tömyyden esiintyvyys ylipäätään on suhteellisen vähäistä. Koulutus on kuitenkin edelleen erittäin hyvä suoja työttömyysriskiä vastaan.

Suoraan koulutuksesta tuli työttömäksi työnhakijaksi vuoden 2012 aikana alle tuhannesta aina yli 5000:een henkilöön 20-34-vuotiaiden 1-vuotisikäryhmissä. Työttömäksi joutuneiden määrät laskevat 20-vuotiaiden kohortista vanhempia kohortteja kohti. Valtaosa heti koulutuksesta työttömäksi tulleista on valmistunut ammatillisesta opilaitoksesta, ja yleissivistävästä koulutuksesta kuten yliopistosta on vain muutamia satoja kussakin kohortissa 22-vuotiaista alkaen. Yleissivistävästikin koulutuksesta valmistuneita tulee työttömäksi lähes systemaattisesti vähemmän mentäessä vanhempia kohortteja kohti 20-34-vuotiaiden ikäryhmissä. (Ks. liitetaulukko).

Korkeasti koulutettujen työttömyys tulee jatkossa kasvamaan määrällisesti, vaikka kokonaistyöttömyys laskisikin. Tämä johtuu työvoiman koulutusrakenteen muuttumisesta: yhä useammalla on korkeasteen tutkinto, joten korkeakoulutettuja työttömiäkin tulee olemaan aiempaa enemmän. Tällaiseen työttömyyden kuvan vähittäiseen muutokseen emme ole todennäköisesti kovin hyvin varautuneet Suomessa.

Kuvio 5. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden työttömien osuus kaikista työttömistä teknisen, tieteellisen ym. toiminnan sekä terveydenhuolto- ja sosiaalialan 2-numerotason ammattiryhmissä v. 2012 (Lähde: TEM työnvälitystilastot).

Korkeasti koulutettujen järjestön AKAVAn työttömyyskatsauksessa todetaan korkeasti koulutettujen työttömien määrän kasvun jatkuneen kiihtyvään tahtiin ja vastavalmistuneiden työttömien määrän kasvaneen jo puolen vuoden ajan v. 2013 kevään tilanteessa (Akavan työttömyyskatsaus 2013).

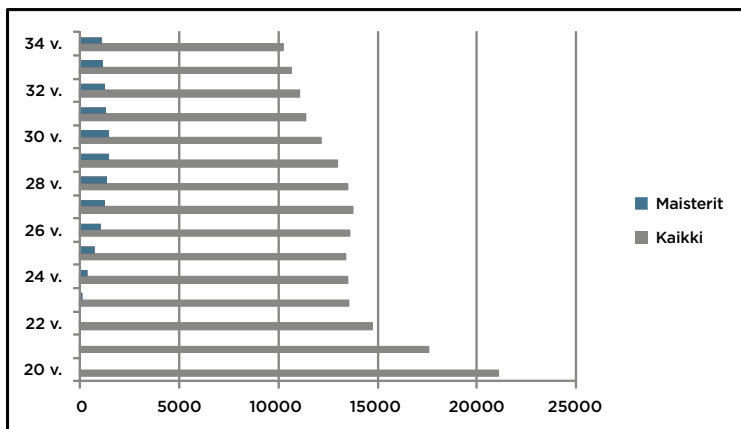
Alakohtaisesti ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus kaikista työttömistä oli korkein juridiikassa ja psykologiassa, yli 70 %, mutta myös muussa tieteellisessä asiantuntijatyössä sekä opetusallalla maisterit edustivat yli 50 %:n osuutta työttömistä työnhakijoista v. 2012 (kuvio 5). Tässä ammattiluokituksen 0-ryhmässä oli v. 2012 kaikkiaan 108 200 työtöntä työnhakijaa, joista maisteritasoisia työttömiä työnhakijoita 20 224 henkeä. Suurimmat maistereiden ryhmät tässä ammattien pääryhmässä olivat opetusala (7729), muu tieteellinen asiantuntijatyö (2775), tekniikan ala (2654), taide- ja viihdeala (1379) sekä toimitus- ja tiedotustyö, joukkoviestintä (1017). Luvut kuvaavat sitä, kuinka moni eri henkilö koki työttömyyttä näissä ryhmissä v. 2012 aikana. Kaikissa ammateissa oli työttömiä työnhakijoita vuoden aikana yhteensä 524 486 eri henkilöä, joista ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita oli 31 467 henkeä.

Kuviosta 6 nähdään, että 2-vuotisikäryhmittäin katsottuna maistereita alkaa ilmestyä työttömyyteen vasta 24-25-vuotiaina. Tämän jälkeen työttömänä olleiden eri henkilöiden määrä kasvaa aina 29:ään ikävuoteen asti, kunnes kääntyy laskuun. Kaikkiaan työttömänä oli v. 2012 aikana 524 486 eri henkilöä, joista 31 467:llä oli ylempi korkeakoulututkinto (lisäksi oli pieni määrä tutkijakoulutuksen suorittaneita työttömiä). Nämä luvut kuvaavat toimintaa vuoden aikana eli eri henkilöiden työttömyyksiä (kesto voi vaihdella vuoden aikana päivästä vuoteen), sen sijaan työttömien määrät missään poikkileikkaustilanteessa eivät ole läheskään näin suuria.

POHDINTAA

Maisteritutkinnon suorittaneilla on kokonaisuutena hyvät sijoittumistulokset työhön tutkinnon jälkeen. Viimeisimpien tietojen mukaan lähes yhdeksän kymmenestä on työssä noin vuoden kuluttua tutkinnon suorittamisesta. Työttömyyttäkin esiintyy, mutta korkea-asteen koulutus on edelleen varsin hyvä suoja työttömyysriskiä vastaan. Hyvin kiintoisaa on, että alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista seitsemän kymmenestä oli työssä ja näistä työllisistä liki kuusi kym-

Kuvio 6. Ylemmän korkeakouluasteen ja kaikkien koulutusasteiden työttömät työnhakijat eräissä ikäryhmissä v. 2012 (Lähde: TEM työvälistilastot)

menestä opiskeli työn ohessa. Työ ja koulutus vuorottelevat yliopisto-opiskelijoiden elämässä, mikä on osaltaan hyvä asia.

Työmarkkinoiden kannalta opiskelijoiden huomattava työvoiman tarjonta on tärkeää ja se nostaa osaltaan kokonaistyöllisyyttä. Opiskelijat kasvavat yliopisto-opintojen ohella myös työelämässä akateemiseen asiantuntijuuteen. Suhtaudun kriittisesti etenkin käytännössä valmistuneiden opiskelijoiden valmistumisen pitkittämiseen, kun ei haluta valmistua ilman tietoa työpaikasta. Jokainen opiskelupaikka kaikilla koulutusasteilla on huomattava yhteiskunnallinen investointi. Se on sitä aivan erityisesti yliopisto-opinnoissa. Opiskelijoille opinnot ovat maksuttomia. Tämän vuoksi veronmaksajien panostuksen, opiskelupaikkojen, on oltava tehokkaassa käytössä. Se varmistaa osaltaan sen, että uudet ylioppilaat pääsevät mahdollisimman nopeasti yliopistolastutuksen jälkeen yliopisto-opintoihin.

Jos oletetaan, että jokainen v. 2010 ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneesta 13 754:stä henkilöstä pidensi opintojaan työnhaun takia vaikkapa keskimäärin yhdellä kuukaudella, merkitsi tämä laskenallisesti sitä, että 1150 uutta ylioppilasta pääsee tämän takia opiskelemaan vasta vuoden kuluttua.

Lähteet:

Aho, S., Hynninen S.-M., Karhunen, H. ja Vanttaja, M. (2012) Opiskeluaikainen työssäkäynti ja sen vaikutukset. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 26/2012, Helsinki.

Akavan työttömyyskatsaus (2013) http://www.akava.fi/tutkimukset/akavan_tyottomyyskatsaus/korkeasti_koulutettujen_tyottomyys_kasvaa_kiihtyvaan_tahtiin.8123.news (viitattu 21.5.2013)

Karhunen, H., Hynninen, S.-M. ja Pehkonen, J. (2012) Opiskeluaikainen työssäkäynti ja työmarkkinatilanne valmistumisen jälkeen: havaintoja rekisteriaineistosta. Työpoliittinen aikakauskirja 2/2012.

OECD Education: Key tables from OECD -2010. www.oecd.org (viitattu 21.5.2013)

Saari, J. , Mikkonen, J. ja Vieno, A. (2013) Löytöretkiä tuntemattomalle mantereelle. Yliopisto-opiskelijoiden opiskeluaikainen työssäkäynti ja tulevaisuusodotukset. Työpoliittinen aikakauskirja 2/2013.

Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto (SVT): Sijoittuminen koulutuksen jälkeen [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-9442. 2011, Liitetaulukko 1. Tutkinnon suorittaneiden pääasiallinen toiminta vuoden kuluttua valmistumisesta vuoden 2011 lopussa . Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.5.2013]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/sijk/2011/sijk_2011_2013-03-06_tau_001_fi.html

Työ- ja elinkeinoministeriö, työnvälitystilastot (Suomen virallinen tilasto SVT), suorakäyttöjärjestelmä

Liitetaulukko. Työnhakijat edeltävän työllisyystilanteen mukaan 20-34-vuotiaiden 1-vuotisikäryhmissä v. 2012 (Lähde: TEM: työnvälitystilastot)

1530. TYÖNHAKIJAT EDELTÄVÄN TYÖLLISYYSTILANTEEN MUKAAN			
	Vuosi 2012		
	Eri työnhakijoita kaudella		
Työnhakua edeltävä toiminta:	Edeltävä toiminta yhteensä	03 Ammattillisessa oppilaitoksessa	04 Yleisivist. oppilaitoksessa
Ikä			
20 v.	24 731	3 912	1 413
21 v.	21 482	3 194	632
22 v.	18 725	3 016	396
23 v.	17 346	2 680	348
24 v.	17 458	2 704	343
25 v.	17 469	2 325	367
26 v.	17 952	2 156	327
27 v.	18 505	1 820	327
28 v.	18 160	1 516	297
29 v.	17 666	1 272	227
30 v.	16 624	1 051	202
31 v.	15 441	872	176
32 v.	15 235	774	152
33 v.	14 812	613	153
34 v.	14 236	563	112

MITEN YLIOPISTO VOI AUTTAA NUORTA TUTKIJAA - AJATUKSIA URAPOLUN VARRELTA

Kirsi Pietiläinen

Apulaisprofessori, Lihavuustutkimusyksikkö, Helsingin yliopisto

*Kirsi Pietiläinen on sisätautien erikoislääkäri ja toimii apulaisprofessorina Helsingin yliopistossa, Lihavuustutkimusyksikössä ja ylilääkärinä Lihavuuskeskuksessa HYKS Endokrinologian klinikassa. Hän on myös aikuisten lihavuuden käypä hoito –työryhmän puheenjohtaja. Pietiläisen tutkimusryhmä selvittää lihavuuteen liittyviä aineenvaihduntahäiriöitä ja rasvaku-
doksen ja lihaksen toimintaa lihoessa ja lai-*

hutettaessa. Pietiläinen on saanut nauttia pitkään Helsingin yliopiston opetuksesta, sillä lääkärikoulun lisäksi hän on opiskellut elintarviketieteiden maisteriksi (ravitsemustiede).

”Ihan olet itse tehnyt valintasi”, sain nuorena kuulla valittaessani tutkijanuran epävarmuudesta, päätöksistä työsuhteista, jos kohta työsuhteista ollenkaan ja pienestä palkasta, jos kohta palkasta ensinkään. Toden totta, lääkärinä olisi voinut valita täysin toisin, tehdä nopean urakiidon kliinisessä pätevoitymisessä ja hankkia muutaman kymmenen viikonlopun valvomisella nahkarattisen auton, jolla kiittää taas uuteen päivystyspisteeseen. Sen sijaan tutkimus imaisi kiillottomaan, mutta kiehtovaan ja alati inspiroivaan maailmaan, josta tuli enemmän kuin kallis ja aikaa vievä harrastus – suoranainen elämäntapa.

VARHAIN KIINNI TUTKIJANKOULUTUKSEEN

Tutkijanurani alussa vuonna 1994 Helsingin yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa oli juuri aloitettu tutkijalääkäriin (MD/PhD Program). Tämä oli erittäin merkittävä strateginen avaus, jolla yliopisto osoitti kiinnostuksensa nuorten tutkijanalkujen systemaattisen urakehityksen tukemiseen. Erityisesti lääkäritutkijoiden kohdalla systemaattista panostusta tarvittiin, sillä ammatti suo niin monia muita houkuttelevia vaihtoehtoja, että harvalukuinen tutkijoiden joukko olisi varmasti tyrehtynyt ilman yliopiston tietoista panostusta tutkimuksen tueksi.

Tutkijalääkärihelinjan konsepti oli siinä määrin onnistunut, että se toimii edelleen lähes samanlaisena kuin parikymmentä vuotta sitten. Linjalle valitaan ensimmäisellä vuosikurssilla, ja tutkijakoulutus alkaa kahden ensimmäisen kesän rotaatioilla, joita on yhteensä neljä, kaksi kesässänsä. Rotaatiot antavat täysin poikkeuksellisen mahdollisuuden tutustua useampaan korkeatasoiseen ryhmään ennen oman tutkimusaiheen ja -ryhmän päättämistä. Tällainen kiertolaisuus ei omatoimisesti tulisi kyseeseen; ainakaan siihen ei olisi tarjolla minikäänlaista rahoitusta, mikäli joku innokas opiskelija hankkeeseen itsenäisesti ryhtyisikin. Sen lisäksi, että opiskelijat saavat näkövinkkelin kampuksensa tutkimustoimintaan ja luovat verkostoja, he oppivat erilaisia tutkimusmetodeja monipuolisten tutkimuskysymysten äärellä.

Tutkijalääkärihelinjalle valikoituneet medisiinarit ovat houkuttelevia myös ryhmänjohtajille. Kyseessä ovat erittäin lahjakkaasta perusväestöstä valitut, tutkimuksesta poikkeuksellisen kiinnostuneet yksilöt. Tämä tekee tutkijalääkärihelinjalaisista haluttuja ryhmänjäseniä. On pienempi mahdollisuus, että opiskelijaan satsatut ohjaustunnit menevät hukkaan, tutkimus ei lopulta kiinnostakaan, työ viivästyy, jää kesken tai siitä ei tule julkaisua. Ryhmänjohtajille – varsinkin niille, jotka eivät kieriskele apurahoissa – tutkijalääkärihelinjalaisen palkkaaminen voi olla houkuttelevaa myös valmiiksi subventoidun palkan vuoksi. Opiskelijoille sen sijaan raha ei liene ensisijainen motiivi hakea tutkijalääkärihelinjalle. Vaikka kesätyöpaikka ja -palkka ovat turvatut koko opiskelu-uran ajan, tutkijana ei voi muu-

tamaa ensimmäistä kuukautta lukuun ottamatta ansaita enemmän kuin esimerkiksi lääkärin sijaisena. Tutkijalinjalaisuus on siis hyvä merkki ryhmänvetäjille: on todennäköistä, että tutkimukseen löytyy aitoa innostusta ja sisäistä paloa eikä vain rahan janoa.

Aina ei tutkijakoulun esivalintakaan osu oikeaan. Jokunen tutkijanura päättyi, kun tilastonikkarit päättivät siirtyä verotilastojen kärkeen. Joku toinen intomieliseksi tutkijaksi ja apurahojen kahmijaksi myöhemmin osoittautunut ei suureksi pettymyksekseen koskaan päässyt tutkijakouluun, vaan ponnisteli alkutaipaleensa akateemi-

”Ammatti suo niin monia muita houkuttelevia vaihtoehtoja, että harvalukuinen tutkijoiden joukko olisi varmasti tyrehtynyt ilman yliopiston tietoista panostusta tutkimuksen tueksi.”

silla poluilla yksin. Joitakin tällaisia urapolkuja sivusta seuranneena on tullut mieleen, että yliopisto voi monella tavalla auttaa myös niitä tutkijoita, jotka eivät saa taustalleen tutkijakoulujärjestelmää. Monipuoliset tohtorikoulutukset, yleisluennot, työryhmät, tilasto-opetus, laboratoriokurssit, konferenssit ja kesäkoulut olisivat yliopistolle luonteenomaista tarjontaa, ja niistä voi tehdä yhä näkyvämpiä myös muille kuin tutkijakoulujen oppilaille. Opetus voi olla monimuotoista, toisaalta avointa suurille joukoille ja toisaalta rajattua vain intensiiviselle, valikoidulle joukolle tiettyjen hakukriteerien täyttyessä.

OPPI KOKENEEMILTA - EI KANTAPÄÄN KAUTTA

Tutkimuksessa etenemisen edellytys on hyvä ohjaaja. Itse olin siitä onnekas, että minulla oli kaksi erinomaista ohjaajaa, jotka omien alojensa huippuosaamisella sopivasti täydensivät toisiaan. Sellaisissa tapauksissa, että ohjaus ei toimikaan, yliopisto voisi tarjota apuaan. Itselläniikin oli vielä ylimääräinen mentori jonkin aikaa, joka – toisen ohjaajani ehdotuksesta – antoi vielä ulkopuolisena tarkastelijana vinkkejä, miten tutkijan ja lääkärin uraa kannattaa luotsata eteenpäin. Helsingin yliopiston urapalveluissa mentorointi on tullut tutuksi työkaluksi jopa ryhmämentoroinnin muodossa. Yliopistoon olisi mahdollista perustaa mentoripöoleja tiiviimmin myös tutkimuksen ympärille. Mentorina voisi toimia myös toinen väitöskirjan ohjausryhmän jäsenistä. Tätä nykyä opiskelijan tukeminen ohjausryhmän toimesta jää kerran vuodessa tapahtuvaksi raportointi- ja hyväksymistilaisuudeksi. Mentorointi olisi paljon syvällisempää keskustelua, ohjausta ja opettamista, joka selkiyttäisi urakehitystä etenkin silloin, kun tukevampaa kannattelua tarvitaan.

Tutkimusmaailma on täynnä hiljaista tietoa. Kestää pitkään ennen kuin kunkin tutkimusalan sisäiset metkut on tiedostettu ja opittu. Jokainen kliininen tutkija törmää samoihin ongelmiin: mistä löytyy se-ja-se lupalappu, miten tehdään avainhakemus, keskusvarasto- tai apteekkitilaus, missä on elvytyspakki, mistä saa koulutuksen defibrillaattorin käyttöön, mistä saa hoitajille kanylointiluvat, mikä on TUKIJA, miten eettisen lupahakemus tehdään, lähetetäänkö se medisiiniseen, koordinoivaan, operatiiviseen vai TUKIJAan, kuka EVOja voi hakea, miten H6-lomake täytetään, mihin rekisteriseloste tarvitaan, mistä saa tietää onko wbs-tilillä rahaa, entä TYH, kenelle soittaa kun eOffice Työlistalla on väärä lasku, miten tehdään sopimukset HUSla-

bin, patologian, röntgenin ja kliinisen fysiologian kanssa, mikä kustannuspaikka, onko se sama kuin vastuuyksikkö, mikä on Rondo, kuka on asiatarkastaja, mistä U-koodi? Tämän kaiken ja monen muun helpottamiseksi on monta kertaa tullut toivoneeksi, että tutkijoille olisi core-palvelu, joka tietää nämä kuviot. Ettei kävisi niin, että pe-see itse lakanansa, kun ei tiedä, että tutkijatkin saavat käyttää sairaalapesulaa tai niin, että ei niukkojen aikojen ollessa hanki lisää tuiki tarpeellisia tietokoneita, kun jostain sanottiin, että vuokra on 1500 euroa vuodessa vaikka niin ei ollutkaan.

Kliinisellä lääkäritutkijalla on myös haaste aidosti ymmärtää sekä yliopiston että sairaalan hallintokuviot. Jo yksin henkilökunnan palkkaus on ponnistus, kun palkkaa maksetaan sekä yliopiston, HUS:n että HYKS-instituutin kautta. Täytyy tietää UPJ, YPJ, neliportainen virkarakenne, vaati- ja henkitasot, KVTES Luku II 16 §, varsinainen palkka, tehtäväkohtainen palkka, henkilökohtainen lisä ja määrävuo-silisä. Onko lomaoikeus 2, 2.5 vai 3 päivää kuussa? Lähteekö lauantaista lomapäivä? Entä jos maksaakin apurahana? Miten se MELA hoidettiinkaan? Pitkäaikaistyötönkin on tullut palkattua. Onneksi äiti osasi vinkata, että silloin voi hakea työvoimatoimistosta palkkatukea. Nuori tutkija soittaa nekin soitot itse, kun ei ole sihteeriä eikä sopivia muita ryhmäläisiä, joille työn voisi säilyttää. Parin viikon jälkeen homma oli hoidettu eikä tarvinnut kuunnella olevansa edelleen jonossa, ni äänni i kö.

Miten yliopisto voisi auttaa? Varjelkaa meitä turhalta työltä. Säästäkää meitä SoleTM-järjestelmän kaltaiselta kiusaamiselta tai SAPin kaltaiselta kömpelyydeltä. Tehkää almastanne ja flammastanne käyttäjäystävällisiä ja ymmärrettäviä, että korkeakoulutettujen aika ei kuuluisi frustrivaan klikkailuun. Älkää keksikö lisää webbilomakkeita, alasetoalikoja tai tarpeettomia yksityiskohtia. Antakaa meidän käyttää sekin aika tutkimiseen tai edes apurahahakemusten tekemiseen. Joskus pitäisi tuottaa niitä artikkeleitaikin.

ENNAKOITAVA URAPOLKU - EI VAIN LÄÄKÄRITUTKIJAN HAAVE

Monialaisuus on päivän sana eikä se tainnut tarkoittaa, että osaa yhdistää henkilöstö-, hallinto-, taloustieteet omaan tutkimusalaansa. Lääketieteessä on helppo ulottaa tutkimuksensa epidemiologiasta ihmisen kautta hiiriin, soluihin ja molekyyliin. Voi tutkia kehoa ja mieltä, sairautta ja terveyttä. Voi pohtia elintapojen ja geenien mer-

kitystä. Voi selvittää unta tai sitä mitä tapahtuu valveilla. Ihmisessä on loputtomasti tutkittavaa. Translationaalisuus, potilashavaintojen jalostaminen tutkimustiedoksi tai innovaatioiden siirtyminen hoitokäytäntöihin on kuitenkin harvinaista. Yliopisto voisi auttaa siinä, että Suomessa varmistettaisiin vahva kliinisen tutkimuksen osaamis pohja, josta syntyisi todellisia löytöjä, joista voisi saada välitöntä hyötyä ja soveltamismahdollisuuksia eikä vain nice-to-know -tuloksia. Kliininen tutkimus perustuu nyt kapealle ja vuosi vuodelta heikentyvälle rahoitus pohjalle. Lääkäreiden mahdollisuudet tutkimuksen ja kliinisen työn yhdistämiseen ovat heikentyneet,

”Monialaisuus on päivän sana, eikä se tainnut tarkoittaa, että osaa yhdistää henkilöstö-, hallinto- ja taloustieteet omaan tutkimusalaansa.”

eivätkä nuoret jää väitöskirjansa jälkeen tutkimustyöhön. Yliopisto voisi kartoittaa muitakin uhanalaisia tutkijalajeja ja pikaisesti selvittää niiden pelastamiseksi tarvittavat toimet. Yliopiston pitäisi olla houkutteleva työpaikka ja akateemisten professioiden tavoittelemisen arvoisia.

Tutkijan urakehitys on yhdistelmä sattumaa, onnea ja kovaa työtä. Jotta sattuma ei saisi liian suurta osaa tai onni ei kääntyisi huonoksi, yliopisto voi systemaattisesti ohjata ja tukea lahjakaiden tutkijoiden kehittymistä ja kiinnittymistä akateemiseen maailmaan. Näkyvien urapolkujen muodostaminen on yksi erittäin tärkeä osa

tätä prosessia. Helsingin yliopisto lanseerasi vastikään tenure track – vakinaistamisvirat, ja vaikka näihin pääsee vain harvalukuinen tutkijoiden joukko, järjestelmä on merkittävä askel kohti systemaattista professoritason huippututkimusta. Tenure track tai vastaava pitkäaikainen työsuhte antaa rauhaa tehdä töitä ja kannustaa juuri siihen kovaan työn tekemiseen, johon tutkija on valmis. Urapolku tukee myös kansainvälistymistä ja kannustaa ulkomaisten verkostojen luomiseen, mutta samalla pitää aivovuodon kurissa ja tekee Suomestakin houkuttelevan. Jokaisessa tutkijanuran vaiheessa, jossa lahjat uhkaavat valua pysyvästi ulkomaille, pitäisi miettiä mikä saa palaamaan Suomeen tai pysymään täällä. Voisiko yliopisto silloin jouduttaa urakehitystä, jos apulaisprofessori aikoo vaihtaa viiden vuoden päässä hämmöttävän professuurin Suomessa välittömästi voimaan astuvaan professorin tai tutkimusjohtajan virkaan Ruotsissa? Entä jos vastinpareina ovat apulaisprofessorin toimi Helsingissä ja professuuri Turussa?

1800-luvulla akateemiset virat oli varattu aristokraateille eikä varsinkaan naisilla ollut asiaa yliopistouralle. Vielä nykyäänkin on tullut havaittua, että herrahissillä pääsee kohtuullisen korkealle. Samalla kysymyksenasettelulla mies saa enemmän kuin nainen. Palkka on tästä edelleen selkein esimerkki. Yliopisto on koettanut tehdä parhaansa yhtenäistämällä arviointijärjestelmiä, mutta hyvänmiehen lisä on yhä mahdollinen ja jatkossa toivoisi, että nainenkin voisi saada sen. Ehkä yliopisto voisi opettaa neuvottelutaitoja tai markkinointikykyä. Jos on nimittäin unohtanut, että uhmaikäisen kaksivuotiaan tai teininkin kanssa on onnistuttu neuvottelemaan sopuratkaisu ja että jos ehtii saman päivän aikana pyöräyttämään sarjalliset geenimonistuksia ja parinkymmenen hengen kutsuvierasillalliset, voisi varmasti markkinoida itseään organisoimiskykyisenä moniosajana. Äitiyden ja tutkijuuden yhdistäminen on itse asiassa loistava ratkaisu. Kumpikin on sopivan sitovaa ja sopivan vapaata. Soluja täytyy hoitaa säännöllisesti ja potilastutkimuksia tehdään sekä ani varhain että iltamyöhään. Mutta niinä päivinä kun työtä on vähemmän, voi lastentarhan aidan reunalla roikkuvat jälkeläisensä hakea vähän aikaisemmin ja pitää jopa yllä ystävyys-suhteita.

TAPAAMISIA KASVOTUSTEN - EI VAIN VERKOSSA

Vaikka tutkijoiden sanotaan viihtyvän kammiossaan, väittäisin suurimman osan etenkin nuorista tutkijoista olevan erittäin sosiaalisia. Yhteenkuuluvuus on tutkijallekin tärkeää. Erityisesti sellaisia tutkijoita, jotka puurtavat yksin ilman tutkijakouluorganisaatiota pitäisi saada ryhmittymään muiden tutkijoiden joukkoon. Hyviä esimerkkejä nuorten tutkijoiden puolivirallisista verkostoista löytyy kansainvälisistä järjestöistä. Tällaisia Young Investigators United – yhte-liittyviä on perustettu yksittäisten tutkijoiden ehdotuksesta, mutta toimiakseen ne tarvitsevat organisaation tuen ja rahaa, joilla pieniä tapaamisia tarjoi luineen voidaan järjestää ja esimerkiksi SoMe-alustoja (kuten Facebook), jolloin keskustelua voi jatkaa uusien tuttavuuksien kanssa reaaliaikaisesti netin välityksellä. Tällaisen toiminnan virittämiseen ja ylläpitämiseen yliopisto voisi rohkeammin osallistua.

Samaan aikaan kun ryhmä nuoria tutkijoita haluaa laumaantua, halutaan löytää laumanjohtajiksi guruja, joita seurata ja joilta oppia. Tutkimuksen suurimmat johtotähdet ovat nykyään kuitenkin paitsi erittäin kiireisiä myös erittäin kalliita. Niinpä kun huippupuhuja on

saatu esitelmöimään, akateeminen diskurssi voi tyypistyä 25 minuutin yksinpuhelun jälkeiseksi 5 minuuttiseksi, johon mahtuu aikataulun jo ylittyessä korkeintaan muutama polttava kysymys. Yliopisto voisikin panostaa enemmän vanhanaikaiseen pohdiskeluun, hitaaseen vuoro vaikutukseen ja aitoon yhteyteen seniori- ja junioriportaana välillä. Esimerkkejä tällaisista ovat pienet intensiivikonferenssit, joissa ryhmä erittäin arvostettuja vanhempia tutkijoita ja nuoria tutkijatoivoja vetäytyy muutamaksi päiväksi yhteisten teemojen äärelle idylliseen ja rauhoittavaan ympäristöön. Sen sijaan, että huippupuhujat katoaisivat esityksensä jälkeen omille teilleen, sähköposteilleen, hotellihuoneisiinsa tai speakers dinnereille, näissä kokouksissa kaikki ovat yhtä aikaa ja kaiken aikaa läsnä niin fyysisesti kuin psyykkisesti ja tasavertaisesti toinen toisiltaan oppimassa.

Jos edustaisin keskivertotutkijaa, uralla etenemiseen tarvittaisiin kaksi merkittävää yliopiston sisäistä järjestelmää – tutkijakoulu ja vakinaistamispolku – sekä kolme merkittävää varttuneempaa tutkijaa. Kaksi professoria sattui tieni varrelle jo varhain ja kolmas aivan vastikään, muutama vuosi sitten. Tämän sattuman aikaansai sähkökatko Biomedicumissa, joka eräänä hyisenä pikkujoulun vastaisena yönä pimensi kolmasosan koko rakennuksesta mukaan lukien oman tutkimusyksikkömme. Siellä, keskellä kaaosta, nökötti ensimmäinen omilla tutkimusapurahoilla ostamani syväjääpakastin puolillaan arvokkaita näytteitä. Ovessa oli nimelläni ja puhelinnumerollani varustettu kyltti hätätilanteita varten, ja niin kävi, että huoltokeskuksesta tuli soitto keskellä yötä, kun omistajalleen uskollinen pakastin oli ryhtynyt sulaessaan hälyttämään. Pelastettuamme oman neljännen kerroksemme pakastimet mieleeni juolahti, että yläkerrassa oli tutun ryhmänjohtajan pakastimia ja soluviljelykaappeja ilman Helsingin energiaa. Pikainen kierros taskulampun valossa paljasti, että selvästikään viidennessä ei ollut pelastushenkilökuntaa paikalla, ja niin alkoi vimmatu soittaminen ja selvittäminen, että mistä päästä aloitetaan, missä on kaikkein arvokkainta pelastettavaa. Nuori professori saatiin onneksi pikkujoulun vietosta yöllisiin talkoisiin ja korvaamattoman arvokkaat näytteet, kuten vastasyntyneiden lasten lihasnäytteistä perustetut kantasolulinjat, turvaan. Kuuden aikaan aamulla joimme onnellisesti päätökseen saadun työn kunniaksi kupposelliset teetä. Silloin emme vielä tienneet, että työ ei ollutkaan juuri päättynyt, vaan että se oli juuri alkanut – uutena yhteistyönä. Teetä juotiin sen jälkeenkin ja yhä useammin myös shampanjaa. Tämä onnellinen sattuu-

ma johti huippukiinnostavaan kollaboraatioon ja mahdollisuuteen aidosti kehittää translationaalista lääketieteellistä tutkimusta.

On aina sanottu, että oli sattumaa, että kaikista Amerikan kouluista juuri Steve Jobsin koulun vanhempain toimikunnassa eräs äiti päätti, että heidän yläasteelleen on saatava luokallinen tietokoneita. Se sen sijaan ei ollut sattumaa, että kaikista oppilaista juuri Steve Jobs tarttui tilaisuuteen, pyysi erivapauden käyttää tietokoneita jopa viikonloppuisin ja lomilla, vietti intomielisesti nuoruutensa tietokoneluokassa ja vuosien työhön uppoutumisen jälkeen loi yhden maailman kuuluisimmista imperiumeista. Yhtä lailla tutkijan urapolku koostuu satumuksista, niihin tarttumisesta ja sen jälkeen aimo määrästä periksi antamatonta työtä. Tarvitaan tietty määrä älykkyyttä, jotta voi päästä akateemiselle uralle, mutta kun kriittinen äö on saavutettu, uralla eteneminen ei ole ennustettavissa loogismatemaattisella päättelykyvyllä. Samoin tarvitaan tietty rakenteellinen yliopiston tarjoama fyysinen ja asenneilmapiiri, mutta kun kriittinen määrä infrastruktuuria ja organisoitua tukea on annettu, suurin osa nuorista tutkijoista menestyy, etenee urallaan ja tekee tuloksellista ja tuottavaa työtä. Yliopisto voi auttaa tukemalla ja sitouttamalla, mutta myös antamalla vapauksia, erityisesti erivapauden ajatella.

BIT BANG - DIGIKUMOUS JA SUOMI

Martti Häikiö

Professori

Professori Martti Häikiö on päätoiminen historiantutkija, jonka viimeisin teos on Bit Bang. Yrjö Neuvo ja digitaalinen kumous (yhdessä Essi Ylitalon kanssa, 2013). Helsingin kaupungin tilaama historia Tiedon metropoli. Tutkimuksen, opetuksen ja tiedonvälityksen käännekohtia ja vaikuttajia 1945-2010 on määrä julkaista 2014. Työn alla on kaksi muuta teosta: Tampereen teknillisen yliopiston 50-vuotishistoria (2015) ja P. E. Svinhufvudin valtiomieselämäkerta (2017). Aiemmin hän on kirjoittanut elämäkerran V. A. Koskenniemestä (2010) ja seitsemän yrityshistoriaa, mm. Alkon historia (2007) ja Nokia Oyj:n historia 1-3 (2001). Martti Häikiö on Suomen Toivo -ajatuspajan tietellisen neuvottelukunnan puheenjohtaja. Aiemmin hän on toiminut mm. Helsingin yliopiston tiedotuspäällikkönä.

Yhteiskunta on rakennettu digitaalisten laitteiden ja niiden sovellusten varaan. Digitaalisuus on kolmannen teollisen vallankumouksen ydin. Se on jatkoa höyrykoneen ja sähköön mullistaville vaikutuksille kahdessa aiemmassa teknologisessä murroksessa. Digikumous on seurausta mikropiirien pienenemisestä ja halpenemisestä, tietokoneiden laskentakapasiteetin kasvusta ja tietoliikenteen nopeutumisesta. Digitaalisuudesta on tullut erottamaton osa kaikkea tekniikkaa, tiedonvälitystä ja politiikkaa.

Politiikassa on olennaisen tärkeää seurata ja ymmärtää tieteen ja teknologian kehitystä. Suurin vaikutus politiikalla on perustutkimuksen rahoituksessa ja tutkijoiden kouluttamisessa. Politiikalla voidaan vaikuttaa sääntelyyn eli regulaatioon. Se voi merkitä uusien keksintöjen leviämisen helpottamista tai vaikeuttamista. Politiikalla on suuri vaikutus yritysten ja teknologioiden väliseen kilpailuun. Mutta politiikalla on hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta, ohjata itse keksintöjen syntymistä ja niiden kaupallisia sovellutuksia.

Tutkimuksen suosimisesta on helppo olla yhtä mieltä, mutta toimivien keinojen valinta onkin jo huomattavan vaikeaa. Esimerkiksi tutkimuksen painoalojen määrittely on ongelmallista. On helppo ni-

metä houkuttelevia kohteita kuten energia ja terveys ja ohjata julkista rahaa energia- ja terveystutkimukseen, mutta on äärimmäisen vaikeaa tietää, mitkä keksinnöt ja teknologiat tuottavat lopulta tuloksia. Painoalaksi on mahdotonta määritellä jotakin aidosti uutta, sillä jo nimeäminen kertoo siitä, että asia on jo ennestään tunnettu. Siksi painopisteet ovat yleensä vanhentuneita jo syntyessään. Vaihtoehto on tukea lahjakkuutta, osaamista ja perustutkimusta.

Suomen menestyneimmät vientituotteet perustuvat olennaisesti digitaalisuuteen: kännykät ja pelit. Myös perinteinen konepaja- ja metsäteollisuus ovat täysin riippuvaisia digitaalisten menetelmien kehityksestä. Lääketieteen tutkimus on yhtä riippuvainen biteistä kuin sähköstä. Yhtään liioittelematta voi sanoa, että Suomen tulevaisuus riippuu digitaalisuuden osaamisesta.

DIGIAJAN KONDUKTÖÖRI JA REKKAKUSKI

Yleissivistykseen kuuluu osata tietää vesiliikenteen osalta, mikä ero on laivalla ja satamalla, ruorilla ja reimarilla. Rautateiden osalta tunnustamme konduktöörin ja vaihteen, veturin ja aseman. Maantieliikenteessä osaamme erottaa toisistaan rekan, moottoritien ja asvaltin. Samalla lailla meidän tulee ymmärtää digikumouksen peruskäsitteitä ja dynamiikkaa. Tavoitteena tulee olla myös ymmärtää digikumouksen syvempää olemusta, sen käännekohtia ja dynamiikkaa.

Mikä on tehnyt digitaalisuudesta aikamme merkittävimmän muutostoiman? Onko kyse teoriasta, laitteista vai sovellusten kaupallises-
ta arvosta?

Analogisessa kellossa on viisarit ja digitaalisessa kellossa numerot. CD-levyt, digitelevisio, 3G-matkapuhelinverkko ja -puhelin ovat eräitä digitalisoitumisen avaintuotteita. Niissä puhe, musiikki ja kuva muutetaan lukujonoiksi eli nolliksi ja ykkösiksi. Olennainen tieteenala on digitaalinen signaalinkäsittely. Signaalinkäsittely merkitsee sitä, että ääntä, kuvaa tai jotain muuta signaalia muokataan tiettyä tarkoitusta varten sopivampaan muotoon. Lukujonoja käsitellään mikropiireillä, joiden huima kehitys on tehnyt signaalinkäsittelystä halpaa koko kansan hupia. Yhteen mikropiiriin mahtuu nykyään jo yli miljardi transistoria. Vaikka laitteiden ja palvelujen hinta on koko ajan laskenut ja koko pienentynyt, on äänen ja kuvien laatu ja muu suorituskyky parantunut.

Mikropiirien kehitys on koko ajan edennyt vahvassa symbioosissa digitaalisten tuoteinnovaatioiden ja perustutkimuksen läpimurtojen

kanssa. Kun signaalinkäsittelyn tutkimus siirtyi analogisista digitaaliin menetelmiin, antoi tietokonekapasiteetin kasvu sille aivan uuden kasvu-uran. Mahdollisuus toteuttaa signaalinkäsittely ohjelmoimalla avasi menetelmien ja sovellusten kehittämisen aivan eri tasolla kuin mitä analogisella tekniikalla olisi mitenkään ollut edes kuviteltavissa.

Termi Bit Bang on professori Yrjö Neuvon keksimä. Eräässä artikkelissaan hän kirjoitti: ”Bitit ovat alkuräjähdyksen kaltaisesti levinneet kaikkialle elämäämme ja jatkavat leviämistään yhä laajemmalle. Samalla itse bittien merkitys laimenee ja innovaatioiden lähde löytyy yhä useammin jostain aivan muualta kuin itse tietotekniikasta.” Yrjö Neuvo on maailman johtavia digitaalisen signaalinkäsittelyn tutkijoita, joka toimi Tampereen teknillisen yliopiston elektroniikan professorina ja Suomen Akatemian tutkijaprofessorina 1976-1993, Nokialla teknologiajohtajana 1993-2005, ja on sen jälkeen johtanut Aalto-yliopiston energian ja digitalisoitumisen tutkimusohjelmaa (MIDE eli Multidisciplinary Institute of Digitalisation and Energy) ja monitieteisiä Bit Bang -tohtorikursseja.

”Painoalaksi on mahdotonta määritellä jotakin aidosti uutta, sillä jo sen nimeäminen kertoo siitä, että se on jo ennestään tunnettua.”

Signaalinkäsittelyn taustalla oleva teoria on hyvin matemaattista mutta samalla soveltavaa. Nykyään signaalinkäsittelyn menetelmät hyödyntävät syvällisesti eri alojen tutkimustietoa, koskipa se sitten ihmisen kuulo- tai näköaistien toiminnan erikoispiirteitä tai vaikkapa nykyään langattoman yhteyden tilastollisia ominaisuuksia. Signaalinkäsittelyn tutkimus onkin jakautunut useihin erityisaloihin, esimerkiksi puheen käsittelyyn ja vaikkapa seismologisten signaalien käsittelyyn.

Eräs esimerkki siitä, mihin signaalinkäsittelyn perustutkimus on johtanut, on digitaalinen televisio. Videosignaalin pakkaaminen piepeen määrään bittejä on nykyään niin tehokasta, että analogia-aikaan verrattuna meillä on nyt käytössä runsaasti enemmän televisiokanavia samalla kun kuvan ja äänen laatu ovat merkittävästi parantuneet. Siirtyminen digitaalitekniikkaan näkyy televisioiden hinnassa ja koossa. Laitteen elektroniikka ei juurikaan vie tilaa litteän näytön takana.

Algoritmi on Wikipedian mukaan yksityiskohtainen kuvaus tai ohje siitä, miten tehtävä tai prosessi suoritetaan, ja sitä seuraamalla voidaan ratkaista tietty ongelma. Esimerkiksi keittokirja on oikeas-

taan kokoelma algoritmeja, joita seuraamalla ruoanlaiton pitäisi onnistua. Vastaavasti koottavan kirjahyllyn mukana pitäisi tulla algoritmi, jonka avulla palasista saa rakennetuksi toimivan kirjahyllyn. Todellisuudessa algoritmit ovat kuitenkin usein monimutkaisempia ja sisältävät myös toistoja ja haarautumia loogisen päättelyn perusteella. Tietokoneohjelmien toiminta perustuu kehittyneisiin ohjelmointikie-
lillä ilmaistuihin algoritmeihin.

Signaalinkäsittelyä tarvitaan esimerkiksi kun tallennetaan puhetta tai musiikkia. Tällöin tavoitteena voi olla tallenteen koon pienentäminen ilman kuultavaa laadun huononemista tai laadun parantaminen poistamalla alkuperäisestä signaalista siinä mukana olevia häiritseviä komponentteja. Signaalinkäsittelyllä voidaan myös eristää signaalista ominaispiirteitä, joiden avulla esimerkiksi nykyaikainen kännykkä ymmärtää puhetta. Tässä tapauksessa henkilö voi soittaa tiettyyn puhelimen muistissa olevaan numeroon sanomalla kyseisen henkilön nimen.

Digikehityksen nopeutta kannattaa verrata esimerkiksi autoliikenteeseen. Jos litralla polttoainetta ajaisi 100 000 -kertaa pidemmälle kuin 20 vuotta sitten, olisi sillä dramaattiset vaikutukset autoteollisuuteen, liikkumiseen ja ihmiskunnan elämäntapaan. Tietoliikenteen avulla on pystytty vähentämään maantieteellistä eriarvoisuutta sekä ajan ja paikan merkitystä dramaattisella tavalla.

Noin 98 prosenttia kaikista tietokoneista on liitetty erilaisiin laitteisiin. Tietotekniikkaa löytyy monista arkipäiväisistä laitteista kuten kännyköistä, luottokorteista, televisioista, pesukoneista ja autoista. Ihmisten elämään on kytkeytynyt yhä suurempi määrä näkymättömissä olevaa keskenään verkottunutta tekniikkaa. Uskotaankin, että tulevana vuosina laitteisiin sisältyvän tietotekniikan arvo suhteessa loppu-
tuotteen kokonaishintaan kasvaa edelleen. Sulautettujen tietotekniikkajärjestelmien (Embedded Systems) markkinat ovat kasvaneet nopeasti. Vuonna 2008 niiden maailmanmarkkina-arvo oli jo 60 miljardia euroa ja vuosittainen kasvunopeus 14 prosenttia.

LAVEAA VAI TERÄVÄÄ OSAAMISTA

Yrjö Neuvo tuo mielellään esille, miten markkinoille tulevat uudet innovaatiot voidaan karkeasti jakaa jatkuviin innovaatioihin (sustaining innovations) ja epäjatkuviin innovaatioihin (disruptive innovations). Usein puhutaan myös inkrementaalisista ja radikaaleista innovaatioista. Jatkuvat innovaatiot parantavat jo olemassa olevia tuotteita: täl-

laisia ovat esimerkiksi aiempaa pienemmät ja halvemmat kännykät ja nopeammat tietokoneet. Jatkuvien innovaatioiden synnyn digitaalisissa tuotteissa on tehnyt mahdolliseksi mikropiiriin mahtuvien transistorien määrän eksponentiaalinen kasvu, minkä ansiosta mikroprosessoreista on tullut yhä tehokkaampia.

Epäjatkuvat innovaatiot puolestaan haastavat markkinajohtajat tuomalla markkinoille edullisempia vaihtoehtoja olemassa olevista tuotteista tai luomalla uusia markkinoita. Ne tuovat markkinoille käyttökelpoisia tuotteita, joissa uusimman huipputeknologian sijaan on panostettu kuluttajan kannalta olennaisiin seikkoihin (esim. miniläppärit). Toisaalta ne voivat myös luoda uusia markkinoita tarjoamalla laajan yleisön kannalta helposti lähestyttäviä tuotteita, joiden käyttö aikaisemmin olisi vaatinut huomattavaa asiantuntemusta tai varallisuutta (esim. Applen tietokone, Kodak-kamera, eBay).

Jo nyt jalansijaa saaneista teknologioista tulevaisuudessa tulevat vahvistumaan esimerkiksi virtuaalitodellisuus, tekoäly, kolmiulotteinen tulostus, älykäs ympäristö ja painettu elektroniikka. Virtuaalitodellisuus on teknologia, joka mahdollistaa käyttäjän vuorovaikutuksen. Painettu elektroniikka (Printed Electronics) on tulossa. Puhutaan painamisen kolmannesta vallankumouksesta. Ensimmäinen oli 1440-luvulla saksalaisen Johannes Gutenbergin kehittämä kirjapaino. Toinen kumous koettiin tulostinlaitteiden yleistessä kohteissa 1980-luvulta alkaen. Kolmannessa vaiheessa painoteollisuus ja digitalisaatio yhdistyvät tulostetuksi elektroniikaksi. Tällöin painotuotteisiin kuten tapettipaperiin tai pakkauskartonkiin yhdistetään elektroniikkaa esimerkiksi siten, että tapettipaperi tunnistaa rakenteissa olevan homeen ja älypakkaus kertoo, onko siihen pakattu tuote vielä käyttökelpoinen.

Elektroninen paperi muodostuu elektronisesta piiristä sekä erityisesti elektronisesta musteesta (e-ink). E-paperia hyödynnetään tällä hetkellä erityisissä e-paperinäyttöissä (E-Paper Displays). Sanomalehtikustantamot toivovat e-paperinäyttöjen pelastavan lehtimarkkinat. Niissä näyttö on suurempi ja kirkkaampi ja tuote muistuttaa taipuisuutensa vuoksi aitoa paperia. E-paperinäytöistä on onnistuttu kehittämään vuosi vuodelta ohuempia.

”Yhden ihmisen uran aikana teknologiat tulevat ja menevät. Tämä edellyttää jatkuvaa uteliaisuutta ja halua opetella uusia asioita. Ei ole myöskään olemassa korvaavaa vaihtoehtoa syvälle tietämykselle omalla ydinosaamisalueella. On suorastaan hämmästyttävää, kuin-

ka pitkälle yliopistossa opittu tieteen perusta kantaa työelämässä. Se auttaa hankkimaan uusia tietoja ja taitoja sekä ymmärtämään uusien teknologioiden peruselementtejä.”

Kovan tiedon lisäksi Yrjö Neuvo korostaa luontevan epämuodollisen yhteysverkon tärkeyttä. ”Verkosto ruokkii ajattelua ja mahdollistaa jopa melko erikoisilta kuulostavien informaation palasten yhdistymisen. Tämän tyyppinen verkostoituminen toimii kaksisuuntaisesti. Saat suunnilleen yhtä paljon kuin olet itse valmis antamaan. Tutkimusyhteistyö on tiedon vaihtokauppaa.”

Monitieteisyys on useiden hankkeiden iskusana. Uusien innovaatioiden uskotaan syntyvän tieteiden rajapinnoilla. Yrjö Neuvo on hukan epäileväinen. ”Ehkä olen vanhanaikainen, mutta mielestäni monitieteinen tutkimus onnistuu kuitenkin parhaiten tiimeiltä, jotka koostuvat melko lähekkäisten tieteenalojen asiantuntijoista ennemmin kuin asiantuntijoista, jotka pyrkivät yksilöinä edustamaan monitieteisyyttä. Samaan tapaan koulutuksessa on tärkeää oppia tieteellinen perusta ensin yhdestä insinööritieteestä. Myöhemmin voi ottaa kursseja, jotka laajentavat näkökulmaa ja antavat valmiudet osallistua monitieteisiin projekteihin.”

Jäljellä on vielä kiinnostava ja melko perustavanlaatuinen kysymys: minkälaiset tieteenalat yhteenlaitettuina tuottavat hyviä monitieteisiä projekteja? Kuinka lähellä toisiaan näiden tieteenalojen tulisi olla? Minkälaisilla yhdistelmillä on eniten potentiaalia johtaa tieteellisiin tai teollisiin läpimurtoihin?

”Henkilökohtaisesti näen enemmän arvoa projekteissa, jotka koostuvat melko läheistä sukua olevista tieteenaloista. Digitaalinen signaalinkäsittely, tietoliikennetekniikka, mikroelektroniikka ja tietojenkäsittely muodostaisivat mielestäni hyvän monitieteisen tiimin.” Toiseksi esimerkiksi Yrjö Neuvo ottaisi ”multimedian, jossa syvä tietämys signaalinkäsittelystä, tiettyiltä matematiikan aloilta sekä kuulo- ja näköaisteista voi vielä johtaa merkittäviin läpimurtoihin. Alojen välisen ’etäisyyden’ kasvaessa aidon yhteistyön edellytysten rakentamiseen täytyy varata enempi aikaa ja ajattelua, mutta toki palkinnotkin voivat sitten olla suuret.”

***”Mielestäni
monitieteinen tutkimus
onnistuu parhaiten
tiimeiltä, jotka
koostuvat melko
lähekkäisten
tieteenalojen
asiantuntijoista.”***

Paneutuessaan vielä syvemmälle innovaatioiden synnyn arvoitukseen Yrjö nostaa esikuvakseen lasten leikin. Hän uskoo tekemiseen. ”Kokemukseni sekä akateemisesta maailmasta että teollisuudesta viittaa siihen, että parhaat keksijät suhtautuvat työhönsä samaan tapaan kuin lapset leikkiin.”

Tutkimuksen uudistumisen dilemmasta puhuessaan Yrjö Neuvo viittaa keskusteluunsa yleisen kielitieteen professorina toimineen Fred Karlssonin kanssa.

”Hän kertoi minulle yksinkertaisen nyrkkisäännön, johon olisi hyvä pyrkiä. Kuvittele, että seisot jalat vieretysten. Jalkateriesi peittämä alue kuvastaa nykyistä tutkimusalueettasi. Suunnilleen joka viides vuosi olisi hyvä pohtia, mihin kannattaisi toinen jalka siirtää. Samanlaisesti pidät toisen jalkasi paikoillaan, mikä merkitsee sitä, että jatkat tutkimusta alalla, jolla olet jo tuottelias. Siirtämäsi jalan paikka ilmaisee uuden tutkimusalueesi sijainnin. Sen tulisi olla riittävän lähellä nykyistä tutkimusalueettasi, jotta sillä olisi tietty määrä synergiaa nykyisen tutkimuksen kanssa, mutta riittävän kaukana ollakseen sopivan radikaali. Tällä tavalla et menetä paljoa tuotteliaisuudestasi nykyisellä erikoisosaamisen alueellasi. Kokemukseni osoittaa, että uuden tutkimusalueen avaamisella tällä tavalla voi olla merkittäviä pirstysvaikutuksia koko tiimin kannalta. Sijoittamalla toisen jaloistasi alueelle, jossa on näkyvissä pitkällä aikavälillä teollista ja yhteiskunnallista relevanssia, voit nopeasti voittaa ne puutteet, jotka aiheutuvat tutkimusponnistelujesi vähenemisestä nykyisellä osaamisalueellasi. Viiden vuoden kuluttua voit sitten harkita seuraavan siirron tekemistä.”

YHTEISTYÖ TEOLLISUUDEN KANSSA

Perustutkimusta ei pystytty strukturoimaan yhtä pitkälle kuin tuotekehitystä. Tavoite ei yleensä ole yhtä tarkasti määritelty eikä prosessi ole yhtä monimutkainen, koska perustutkimuksessa tiimit ovat yleensä melko pieniä. ”Tästä huolimatta jopa yhden hengen tiimeissä työn kunnollinen jäsentäminen ja haastavien tavoitteiden asettaminen mahdollisimman selkeästi parantaa motivaatiota ja innovointikykyä.”

Teollisuuden ja yliopistomaailman aikaperspektiivi on erilainen. Teollisuudessa kilpailu on näkyvässä roolissa joka päivä. Yritykset päivittävät jatkuvasti tuotevalikoimaansa ja uudistavat organisaatiotaan. Merkittäviä muutoksia tapahtuu tavallisesti joka vuosi. Akateemisessa maailmassa tilanne on toinen. ”Kun olet saavuttanut maailmanluokan kompetenssin omalla alallasi, voit jatkaa julkaisemista ja akateemisten

tunnustusten saamista ideoiden hienosäädöllä. Aihealue itsessään on saattanut muuttua lähes täysin vanhentuneeksi suhteessa merkittäviin läpimurtoihin tai teolliseen relevanssiin.”

Yrjö Neuvon arvion mukaan teollisuudessa uudistumisen aikasykli on muutaman vuoden luokkaa. Akateemisessa maailmassa se luonnollisesti vaihtelee suuresti, mutta saattaa viedä useita vuosikymmeniä. ”Tämä on ymmärrettävää tiettyyn pisteeseen saakka. Jos tutkimus kuitenkin on pikkuhiljaa etenemässä kohti umpikujaa, se väistämättä tarkoittaa resurssien hyötykäytön heikkenemistä. Umpikuja on usein jopa tiedostamaton. Voit olla yksi maailman parhaisista tutkijoista alalla, jonka merkitys on teknologian kehityksen myötä täysin hiipunut.”

Akateemisesti korkeatasoisia julkaisuja tämä ”katiskaan” jäänyt tutkijoiden joukko voi edelleen tuottaa referoiden toisiaan ja arvioiden toistensa käsikirjoituksia. Kehityksestä jälkeen jääminen heikentää mahdollisuuksia osallistua merkittäviin uusiin tutkimusprojekteihin ja aikaa myöten huonontaa koulutuksen laatua.

Yrjö Neuvon mielestä teollisuuden ja yliopistomaailman yhteistyö ei rajoita perustutkimusta tai vähennä sen arvoa. ”Hyvässä tutkimusryhmässä perustutkimus tarjoaa jatkuvasti uusia ideoita tiiviissä yhteistyössä oleville soveltavammille tutkimusryhmille. Samanaikaisesti opitaan uutta teollisuuden haasteista. Tämä lisää opetuksen relevanssia, motivoi tutkijoita ja auttaa innovoimaan ja muotoilemaan uusia perustutkimusprojekteja. Toisaalta yliopistot rikastuttavat yhteistyötä tuomalla pöytään uusia tutkimustuloksia. Niillä on lisäksi käytössään arsenaali vaikeidenkin ongelmien ratkaisemiseksi määrätietoisella ja tieteellisesti perustellulla tavalla.”

Artikkeli perustuu Martti Häikiön ja Essi Ylitalon teokseen ”Bit Bang. Yrjö Neuvo ja digitaalinen kumous”. SKS 2013.

MAAILMAN YLIOPISTOT MULLISTUKSESSA

Kari Raivio

Kansleri (emeritus), Helsingin yliopisto

Suomen yliopistot ovat viime vuosina olleet sellaisessa muutoshöykytyksessä, että monet näiden akateemisten yhteisöjen jäsenistä ovat kokeneet huimausta, jotkut jopa pahoinvointia. Heitä ehkä lohduttaa se tosiasia, että kyseessä ei ole vain suomalainen ilmiö. Jokseenkin kaikissa maissa yliopistoihin kohdistuu suuria odotuksia ja niitä pyritään kehittämään aika yhtenäisten tavoitteiden pohjalta. Ne tavoitteet eivät miellytä puhdasotsaisia akateemisia kansalaisia, sillä niihin kuuluu yliopistojen valjastaminen palvelemaan yhteiskuntaa ja edesauttamaan sen talouskasvua ja kansainvälistä kilpailukykyä. Oman hallituksemme tavoitteena on nostaa suomalaiset maailman osaavimmaksi kansaksi vuoteen 2020 mennessä, mutta tälle kärkipaikalle on monta yrittäjää. Sitä paitsi niin meillä kuin muuallakin kunnianhimoiset suunnitelmat törmäävät usein talouden realiteetteihin.

MISTÄ UUDISTUSINTO?

Kun tietoyhteiskunnat ja tietoon perustuvat taloudet valtaavat alaa, koulutetun työvoiman ja hyvin toimivien tutkimus- ja innovaatiojärjestelmien merkitys kasvaa. Tämän on oivaltanut myös Euroopan Unioni Lissabonin strategiassaan vuodelta 2000 ja sen myöhemmissä päivityksissä, joihin on liittynyt myös suosituksia yliopistojen modernisoinnista.

Väestön koulutustason ja bruttokansantuotteen välillä on selvä positiivinen korrelaatio. Vaikka tämä ei välttämättä osoita syy-seuraussuhdetta, niin koulutustason nostaminen kuuluu useimpien maiden strategioihin. Viimeisten 50 vuoden aikana yliopistojen opiskelija-

määrät ovat kasvaneet niin paljon, että on alettu puhua ”massoitumisesta”. Pienen eliitin kouluttajista on tullut nuorten elämänsäkulun valtaväylä. Kolmannen asteen koulutuksessa Suomi asettui vuonna 1991 OECD-maiden kärkeen, mutta vuonna 2009 vasta sijalle 18, sillä 25-34-vuotiaista 39% oli suorittanut yliopisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon, kun kärkimaassa Koreassa osuus oli 63%. Kansalliseksi tavoitteeksemme vuodelle 2020 on asetettu 42%.

Toinen yliopistoreformien vahva ajuri on erilaisten ranking -listojen lisääntyvä määrä ja medianäkyvyys. Ne alkoivat kymmenisen vuotta sitten Shanghai Jiao Tong -yliopiston (Academic Ranking of

World's Universities, ARWU) ja brittiläisen Times Higher Education Supplement -lehden toimesta, mutta useita muita vuosittaisia listoja on tullut mukaan kuvaan. Ne mittaavat lähinnä yliopistojen tutkimuksen kansainvälistä tasoa ja sitäkin perusteilla, jotka eivät kestä kriittistä tarkastelua. Silti monet poliitikot ja akateemiset johtajat odottavat hermostuneina ranking-listojen ilmestymistä, ja oman oppilaitoksen sijoituksen muutoksilla spekuloidaan kuin poliittisten puolueiden gallup-numeroilla. Monet yliopistot ovat asettaneet strategiseksi tavoitteekseen tietyn listasijoituksen, tai ainakin parannuksen nykyiseen, ja siihen pyrkimisessä on nähty erilaisia

vippaskonsteja kuten Nobel-palkittujen tai paljon siteerattujen tutkijoiden rekrytointi tilastoja kaunistamaan.

Kun koulutusmäärät alkavat lähestyä saturaatiopistettä, huomio on kiinnitetty myös laatuun. Yliopistokoulutuksen tasoa on vaikeampi arvioida kuin peruskoulun, koska uusien opiskelijoiden lähtötilanne on erilainen ja koulutusohjelmien kirjo on suuri. Laadunvarmennuksessa kansainvälinen yhteistyö on vilkasta, ja useimmat Euroopan maat ovat mukana European Association for Quality Assurance in Higher Education -järjestössä (ENQA). Myös Suomi on sitoutunut kehittämään laadun arviointia oppimistulosten perusteella, jota varten OECD rakentelee AHELO-järjestelmää (Assessment of Higher Education Learning Outcomes). Se pyrkii mittaamaan valmistuvien opiskelijoiden yleisiä taitoja ”tiedon ammattilaisina”, mutta myös koulutusalaakohtaista osaamista. Työ on jo pilottivaiheessa törmännyt

***”Kolmannen asteen
koulutuksessa
Suomi asettui
vuonna 1991
OECD-maiden
kärkeen, mutta
v. 2009 vasta
sijalle 18.”***

erilaisiin ongelmiin, eikä siitä varmaankaan tule PISA-tutkimukseen verrattavaa kansainvälistä työkalua – eikä meille ylpeilyn aihetta!

Korkean laadun tavoittelu ja lisääntynyt liikkuvuus ovat johtaneet kovenemaan kilpailuun hyvistä tutkijoista ja opiskelijoista. Kansainvälistyminen on syystä oivallettu tärkeäksi menestystekijäksi, ja siinä pieni syrjäinen pohjoinen maa outoine kielineen on todellisen haasteen edessä.

MINKÄLAISTA YLIOPISTOA HALUTAAN?

Yliopistojen rakenteet ja toiminnot eivät voi jämAhtää nykytilanteeseen, saati palata ”vanhoihin hyviin aikoihin”. Sisäiset muutospainheet johtuvat eri tieteenalojen eritahtisesta kehityksestä, mikä pakottaa muuttamaan painotuksia. Yhteiskunnan muuttuvat tarpeet edellyttävät joidenkin alojen koulutusvolyymin suurentamista ja toisten pienentämistä. Ulkoiset paineet johtuvat myös niistä odotuksista, joita asetetaan tutkimuksen kehittämislle ja tulosten kaupalliselle hyödyntämiselle. Koska edelleen pitää paikkansa sanonta, että kenen leipää syöt, sen lauluja laulat, niin yliopistot eivät voi autonomiaansa vedoten viitata kintaalla yhteiskunnan toiveille. Niihin vastaaminen on johtamassa erikoistumiseen, jota on tapana nimittää profiloitumiseksi, ja se johtaa erilaisille kehitysurille riippuen asetetuista tavoitteista. Malleja löytyy mille tahansa suunnalle.

Jos halutaan pitää kunniassa perinteistä ”sivistysyliopistoa”, joka antaa opiskelijoille monipuoliset eväät maailmankuvan rakentamiseen, esikuvina voisivat olla Englannin yliopistolaitoksen lippulaiset Oxford ja Cambridge, tai Yhdysvaltojen perinteikkäät ”liberal arts colleges”. Niissä ensimmäisten lukuvuosien ohjelma sisältää tukevan annoksen humanistisia ja yhteiskuntatieteellisiä opintoja, vaikka tähtäimessä olisi juristin tai lääkärin ura. Tällainen oppilaitos on vastikään perustettu, yhteistyössä Yalen yliopiston kanssa, Singaporeen, joka huolimatta talouden ehdoilla rakennetusta strategiastaan haluaa tarjota nuorisonsa parhaimmistolle mahdollisuuden kehittää itseään ja ajatteluaan. Vaikka monipuolinen yliopistokoulutus on hyväksi, niin Suomessa lukio hoitaa yleissivistävän tehtävänsä varsin mallikkaasti.

Useimpien yliopistojen haavekuvana on kuitenkin sen tyyppinen tutkimusyliopisto, jollaisia ranking -listojen amerikkalaiset kärkiyliopistot edustavat. Näiden ideologinen perusta on tutkimuksen ensisijaisuus, jopa yliarvostus opetukseen verrattuna, ja niiden menestysk-

sen perusta on niin vankka rahoitus, että jäljittelijöiden rahkeet eivät yksinkertaisesti riitä, Kiinaa ehkä lukuun ottamatta. Omalta mantereeltamme esikuvia löytyy Euroopan tutkimusyliopistojen liiton (LERU) 21 jäsenen joukosta, jotka on valittu tutkimussuoritteiden perusteella. Helsingin yliopisto on mukana yhtenä kahdestatoista perustajajäsenestä. Voimavaroihin suhteutettuna LERU-yliopistot pärjäävät hyvin vertailussa amerikkalaisten kanssa.

Vastauksena yhteiskunnan antamaan haasteeseen vahvistaa rahoituspohjaa ja tuotteistaa tutkimuslöydöksiä eräät yliopistot ovat julistautuneet ”yritysyliopistoiksi” (entrepreneurial university). Niitä johdetaan liike-elämän periaatteiden mukaan, ja perustutkimus on niissä toissijainen soveltavaan tutkimukseen ja innovaatiotoimintaan verrattuna. Tällaisen leiman ovat omaksuneet mm. Nottinghamin yliopisto ja Singaporen kansallinen yliopisto, mutta sitä vieroksuvat parhaiten tutkimuksen kaupallistamisessa onnistuneet yliopistot, Massachusetts Institute of Technology (MIT) ja Cambridge.

Eräät akateemisen yhteisön jäsenet näyttävät kaipaavan turvattua virkamiesasemaa, normitettua työaikaa, ikälisiin perustuvaa palkka-kehitystä ja vapautusta turhista aikaansaannosten arvioinneista. Esikuvia löytyy vaikkapa Ranskasta, puhumattakaan Italiasta, jossa valtio huolehtii yliopistojen puolesta sellaisistakin riesoista kuin professorinvirkojen täytöstä.

AUTONOMIA VALTAA ALAA – VAI VALTAAKO?

Vaikka Euroopan Unionilla (EU) ei ole varsinaista mandaattia koulutuskysymyksissä, se on hanakasti ohjeistamassa jäsenvaltioitaan, koska yliopistot nähdään tärkeiksi talouskasvun ja globaalin kilpailukyvyyn näkökulmasta. Niinpä EU julkisti vuonna 2006 kannanoton ot-sikolla ”Yliopistojen modernisaatioagenda”. Yksi sen keskeisiä viestejä oli yliopistojen autonomian lisääminen, jotta ne voisivat joustavammin vastata ulkoisiin ja sisäisiin kehittämispaineisiin. Euroopan yliopistojen liitto (EUA) seuraa tutkimuksen ja ylimmän opetuksen kehitystä Euroopassa, erityisesti maanosan yhteisten hankkeiden kuten Euroopan tutkimusalueen (ERA), Euroopan ylimmän opetuksen alueen (EHEA) ja tutkintorakenteiden yhtenäistämisen (Bologna-prosessi) osalta. EUA on tehnyt ansiokkaan työn varsin epämääräisen autonomia –termin eri ulottuvuuksien määrittelemiseksi ja niiden vertaamiseksi eri Euroopan maiden välillä. Tässä hankkeessa on tutkittu 34 maata, joista osa ei ole EUn jäseniä.

EUA tarkastelee yliopistojen itsemääräämisoikeuden toteutumista neljän osa-alueen puitteissa: akateeminen, taloudellinen, henkilöstöhallinnollinen ja organisatorinen. Kaikkien kohdalla maiden välillä on suuria eroja. Akateemisissa asioissa kysymys on oikeudesta itse päättää, millä aloilla annetaan tutkintoja, mitä koulutusohjelmia aloitetaan tai lopetetaan, ja kuinka opiskelijat valitaan. Taloudellinen autonomia merkitsee oikeutta käyttää julkinen rahoitus haluamallaan tavalla, ottaa tarvittaessa lainaa, ja määrätä lukukausimaksuista. Henkilöstön osalta yliopistojen liikkumavara määräytyy paljolti sen mukaan, ovatko työntekijät valtion virkamiehiä ja määräytyvätkö palkkaus ja työehdot ulkopuolisilla sopimuksilla. Organisatoriseen autonomiaan kuuluu hallintoelinten rakenne ja valintatapa, muun muassa ulkopuolisten jäsenten osalta, rehtorin valintatapa ja valtuudet, sekä sisäiset rakenteet.

Useimmissa maissa suuntaus on autonomian lisääntymiseen, ainakin paperilla. Merkittävin edistysaskel on ollut julkisen rahoituksen allokointi yliopistolle yhtenä kokonaisuutena, jonka käytöstä yliopisto päättää itse. Samalla kuitenkin ulkopuolisesta edustuksesta, jopa enemmistöstä, ylimmissä päätöksentekokelemissä on tullut pikemminkin sääntö, ei poikkeus. Se on nähty autonomiaan liittyvän tilivelvollisuuden (accountability) ilmentymänä.

EUAn hanke on luonut pisteytysjärjestelmän (0-100) kullekin autonomian osa-alueelle, mikä antaa mahdollisuuden eri maiden vertailuun. Organisaation autonomiassa kärjessä on Iso-Britannia täysin pistein, mutta Suomi on varsin lähellä pistemäärällä 93, kun taas perää pitää Luxembourg 31. Taloudellisen autonomian kärjessä on Luxembourg 91, Suomi on keskikastia 56 ja hännillä on Kypros 21. Henkilöstöasioiden itsemääräämisoikeus on maksimiarvossa Virossa ja Suomikin sijoittuu korkealle pisteillä 92, mutta Kreikan pisteet 14 merkitsevät valtion lähes täydellistä kontrollia. Akateemisen autonomian huipulla on Irlanti 100 pisteellä, Suomi varsin lähellä pisteillä 90, kun taas hännillä olevan Ranskan (37) yliopistojen sisälläkin viranomaisään-

”Ulkopuolisesta edustuksesta, jopa enemmistöstä, ylimmissä päätöksentekokelemissä on tullut pikemminkin sääntö, ei poikkeus. Se on nähty autonomiaan liittyvän tilivelvollisuuden ilmentymänä.”

tely on tiukkaa. Tällaiset numeroleikit osoittavat, että autonomiaa pidetään keskeisenä menestystekijänä, mutta sen tulkinta on kirjavaa, ja monissa maissa viranomaisten on vaikea luopua yliopistojen mikro-manageerauksesta.

YLIOPISTOJEN KROONINEN TALOUSKRIISI

Tutkimusta ja ylintä opetusta, yliopistojen perustehtäviä, ei voi toteuttaa ilman rahaa. Yksityiset yliopistot hankkivat sitä joko varakkailta lahjoittajilta (Saudi-Arabian kuningas Abdullah) tai säätiöiltä (Rockefeller Foundation), tahi sitten opiskelijoiltaan lukukausimaksuina. Julkiset yliopistot käyvät joko valtion tai osavaltioiden (USA, Saksa) kassalla. Omistussuhteista ja rahoitusmuodoista riippumatta yliopistot ovat ajautuneet vaikeuksiin, toisaalta nousevien kustannusten ja toisaalta talouskriisiin ja valtiontalouksien ongelmien takia.

Yhdysvaltojen perinteiset yksityiset yliopistot, jotka hallitsevat ranking-listojen kärkeä, ovat esikuvana monelle muulle maalle. Niillä on vuosikymmenten kuluessa kertyneet omat rahastot ja ne saavat ison osan kilpaillusta julkisesta tutkimusrahoituksesta. Siitä huolimatta niiden talouden tulevaisuuden näkymät ovat synkät. Syynä on se, että huippututkimuksen kustannukset nousevat nopeammin kuin tulot lukukausimaksuista, joita on jo korotettu yli kipurajan. Samalla talouskriisi on nakertanut rahastojen sijoitustuottoja. Harvardin tai Yalen yliopiston tutkintotodistus ei enää anna sellaista lisäystä elämänikäisiin ansioihin, että se kattaisi huimat maksut. Vaikka lukukausimaksujen tuotosta runsas viidennes käytetään lahjakkaiden vähävaraisten opiskelijoiden stipendeihin, edessä saattaa olla tilanne, jossa lahjattomat rikkaat valtaavat yksityisten yliopistojen opiskelupaikat. Yalen yliopiston taloustoimikunnan puheenjohtaja totesikin, että yksityisten amerikkalaisten huippuyliopistojen (Ivy League) talous on kestävämmällä pohjalla ("unsustainable").

Muualla maailmassa yksityisiä yliopistoja on syntynyt ennen kaikkea kehittyvien talouksien maihin, joissa koulutuskysyntä näyttää olevan rajaton. Viron itsenäisyyden alkuvuosina maahan perustettiin yli 20 yliopistoa, Ukrainaan yli 1000. On selvää, että taloudelliset ja henkiset resurssit eivät riitä kunnollisen koulutuksen järjestämiseen jokaisessa yksikössä. Tällaisten yliopistojen biologinen puoliintumisaika onkin varsin lyhyt ja maksavien opiskelijoiden oikeusturva olematon. On kuitenkin yksi ala, jolla yksityiset yliopistot näyttävät kukoistavan ja tahkoavan omistajilleen rahaa. Se ala on bisnes, ja

maailman yleisin yliopistollinen tutkinto nykyisin näyttääkin olevan MBA (Master of Business Administration). Nämä koulut eivät tarjoa tutkimukseen perustuvaa opetusta, sillä niissä ei tutkimusta juuri tehdä eikä tutkijankoulutusta anneta. Opetus on usein konsulttivetoista ja diplomi heltiää vuodessa tai kahdessa. Maailmasta toki löytyy erinomaisia kauppakorkeakouluja, usein monialaisten yliopistojen yhteydessä, mutta ne ovat pieni vähemmistö.

Enemmistö maailman yliopistoista on riippuvainen julkisesta rahoituksesta. Vaikka useimmilla valtioilla on selkeästi ilmaistu tahto kehittää yliopistojaan, nämä aikeet törmäävät usein talouden realiteetteihin. EUn Lissabonin strategiassa vuonna 2000 sovittiin panostettavaksi vähintään 3 % bruttokansantuotteesta tutkimukseen, mutta tähän mennessä tavoitteeseen ovat EU-maista päässeet vain Ruotsi ja Suomi. Komissio on esittänyt koulutuksen tason nostamiseksi vastaavaa 2 % bkt-osuutta yliopisto-opetukseen, mutta tähän eivät jäsenmaat ole tarttuneet. Kun vuonna 2008 alkanut globaali taantuma ehti meidänkin leveysasteillemme, Suomen hallitus kiirehti perumaan yliopistoille laissa luvatus indeksikorotuksen, mikä johti budjettileikkauksiin yliopistoreformin kriittisessä vaiheessa. Tässä suhteessa toimittiin kuten monissa muissa maissa, ja varsinkin ankaralle säästökuurille joutuneet Irlanti, Kreikka, Portugali, Espanja, Italia ja Ranska ovat ajaneet yliopistonsa todella tiukoille. Kun hyvien opettajien ja tutkijoiden sekä lisääntyvässä määrin myös opiskelijoiden liikkuvuus on lisääntynyt, tällaiset vyönkiristykset aiheuttavat aivovuodon riskin, jonka seurauksista voidaan joutua kärsimään vuosikymmenten ajan.

KUINKA HUIPPUYLIOPISTOJA SYNNYTETÄÄN?

Kun Suomen suurta yliopistoreformia suunniteltiin viime vuosikymmenen lopulla, yhtenä tavoitteena oli saada aikaan tutkimuksen ja koulutuksen huippuyliopisto, mikä sittemmin kirjattiin myös Vanhasen hallituksen ohjelmaan. Sillä tarkoitettiin Aalto-yliopistoa, joka syntyi Teknillisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun fuusion tuloksena. Vaikka uuden yliopistokokonaisuuden budjetti kaksinkertaistettiin, niin ilmeisesti varsin pian oivallettiin, ettei niilläkään eväillä voi nousta edes kansalliseen kärkeen, kun lähtötilanne otettiin huomioon. Niinpä puhe huippuyliopistosta vähitellen vaimeni, mikä on hyvä asia, sillä Aalto tarvitsee aikaa ja työrauhaa kehittääkseen potentiaaliaan. Muualla maailmassa

on sen sijaan panostettu tosissaan yliopistojen tason ja ranking –ase-
man kohottamiseksi erityisesti tutkimuksen saralla.

Kanada aloitti uuden vuosituhannen perustamalla 2000 uutta tut-
kimusprofessuuria (Canada Research Chairs) maan yliopistoihin, ta-

***”Kanada
aloitti uuden
vuosituhannen
perustamalla
2000 uutta
tutkimus-
professuuria maan
yliopistoihin.”***

voitteena nostaa maa maailman kärkeen tutki-
mus- ja kehitystoiminnassa. Ohjelman budjetti
on noin 230 miljoonaa euroa vuodessa ja sitä
hallinnoi valtion tutkimusrahoitusorganisaat-
tion yhteydessä toimiva sihteeristö. Professuu-
reja on kaksi luokkaa, varttuneille ja lupaaville
tutkijoille, ja ne jyvitetään 72 yliopiston kesken
siinä suhteessa kuin nämä ovat onnistuneet
hankkimaan julkista, kilpailtua tutkimusrahoi-
tusta. Yliopistot tekevät esitykset virkojen täy-
töstä, kansainvälinen vertaisarviointi vastaa
tiukasta laadun valvonnasta, ja nimitykset vah-
vistaa ohjelman ohjausryhmä. Virat ovat mää-
räaikaisia (7 tai 5 vuotta, yksi uusimismahdolli-

suus), joten ohjelma ei kalkkeudu viranhaltijoiden myötä.

Saksassa yliopistot ovat osavaltioiden vastuulla, mutta vuonna
2005 liittotasavalta päätti uudesta rahoitusmuodosta nimeltä ”Exzel-
lenzinitiativ”. Viisivuotiskaudeksi budjetoitiin yhteensä 1,9 miljardia
euroa kolmentyyppisiin hankkeisiin: tutkijakouluille, tutkimuksen
huippuyksiköille ja yliopistoille niiden strategisten kehittämishank-
keiden toteuttamiseksi. Ohjelmaa hallinnoivat julkiset tutkimusrahoi-
tusorganisaatiot (Deutsche Forschungsgemeinschaft ja Wissenschafts-
rat), jotka käyttävät kansainvälistä vertaisarviointia päätöstensä
pohjana. Tutkijakoulut ja huippuyksiköt ovat kilpailun ja arvioinnin
kannalta perinteisiä, mutta yliopistojen hakemukset strategiseen ke-
hittämiseen ovat uudentyyppinen ja mielenkiintoinen avaus, joka
aidosti palvelee profiloitumista ja yliopistojen kipuamista ylöspäin
globaaleissa arvostuksissa. Ensimmäisellä kierroksella strategista ra-
hoitusta sai yhdeksän yliopistoa, jotka heti nappasivat brändikseen
”Exzellenz-Universität”. Joukossa olivat kaikki kolme LERUn saksa-
laista jäsenyliopistoa (Freiburg, Heidelberg, München). Vuonna 2009
ohjelmaa jatkettiin uudeksi viisivuotiskaudeksi yhteensä 2,7 miljardin
euron rahoituksella.

Lieneekö Saksa ollut esikuvana, kun Ranskan pitkään staattinen
yliopistolaitos sai piristysruiskeen presidentti Sarkozyn kaudella. Ai-

nakin ohjelman nimi on sama, Initiative d'Excellence. Sen tavoitteena on nostaa fuusioiden ja lisärahoituksen avulla maailman kärkeen ryhmä yliopistoja, aluksi Bordeaux, Strasbourg ja Pariisi. Kukin näistä sai yhden miljardin euron rahastosijoituksen, joista tuottoja odotetaan 40 miljoonaa vuodessa, ja suora lisärahoitusta tulee alkuvaiheessa 10 miljoonaa euroa vuodessa. Kaiken kaikkiaan hallituksen luomasta 35 miljardin euron tulevaisuusrahastosta yliopistoille odotetaan kanavoituvan 22 miljardia. Lisärahoitukseen liittyi lakiuudistus, jonka ideana oli lisätä autonomiaa yliopistoissa. Hallituksen vaihdos ja taluskriisi ovat panneet jarruja päälle Ranskan yliopistouudistuksissa, jotka kuitenkin ovat tarpeen, sillä ranking-listojen kärkisijoille ei yhdelläkään maan yliopistoista ole asiaa.

Naapurimaamme Ruotsi on jo kauan ollut maailman kärkiluokkaa sekä julkisessa että yksityisessä kilpaillussa rahoituksessa, jota tutkijat ja tutkimusryhmät hakevat. Vuonna 2004 tehty valmistelutyö johdatti hallituksen esitykseen otsikolla "Forskning för ett bättre liv" ja seuraavana vuonna lakiin, joka avasi yliopistoille uuden mahdollisuuden kehittää luovia tutkimusympäristöjä vahvuusalueillaan, erityisesti perustutkimuksessa. Vuonna 2006 nimettiin yliopistojen hakemusten ja kansainvälisen vertaisarvioinnin perusteella 20 keskusta, jotka Carl von Linnén 300-vuotisjuhlan kunniaksi kantavat hänen nimeään. Ohjelman kokonaisrahoitus on 31 miljoonaa euroa vuodessa ja se on kymmenvuotinen. Vuonna 2008 ohjelmaan lisättiin 20 uutta keskustaa. Väliarvioinneissa pääosa Linné-keskuksista sai jatkorahoituksen samalla tai korkeammalla tasolla kuin aloittaessaan, ja vain neljän rahoitusta supistettiin. Linné-ohjelmaa ei enää laajenneta, mutta Ruotsin hallitus on vuosina 2009-2012 lisännyt panostuksia tutkimukseen ja innovaatiojärjestelmään niin, että pysyvä lisäys on 500 miljoonaa euroa vuodessa.

Myös Tanska on 2000-luvulla pannut yliopisto- ja innovaatiojärjestelmäänsä uuteen uskoon. Ensin tuli lainmuutos 2003, joka merkitsi yliopistojen oikeudellisen aseman muutosta ja autonomian vahvistamista. Sitten vuoden 2007 alusta astui voimaan mittava fuusio, jossa 12 yliopistoa ja 13 valtion tutkimuslaitosta organisoitiin uudelleen 8 yliopistoksi ja 3 tutkimuslaitokseksi. Tavoitteena ei ollut suuruuden ekonomia sinänsä, vaan pikemminkin elinvoimaisten tutkimusympäristöjen luominen ja pienten yksialaisten yliopistojen tuominen monipuolisempaan ympäristöön. Vielä on liian aikaista arvioida tämän mullistuksen vaikutusta tutkimuksen tuloksellisuuteen, mutta ainakin

Tanskan tutkimuksen tasoa kuvaavat bibliometriset indikaattorit ovat nousussa verrattuna muihin OECD-maihin.

Kiina haluaa maailman huipulle myös tutkimuksessa ja ylimmässä opetuksessa, eikä resursseista ole puutetta. Maassa on kaikkiaan yli 2000 yliopistoa. Vuonna 1998 nimettiin yhdeksän yliopistoa erityisrahoituksen kohteeksi, tarkoituksena perustaa uusia tutkimuslaitoksia, rekrytoida maailmanluokan tutkijoita ja järjestää kansainvälisiä konferensseja. Lisärahoitus on ollut luokkaa 100 miljoonaa euroa vuodessa kärkiryhmälle, johon kuuluvat Pekingin yliopisto ja Tsinghua. Vuonna 2009 nämä yhdeksän yliopistoa perustivat C9 liiton tehostaakseen yhteistyötään. Niissä työskentelee 3% Kiinan tutkijoista mutta niiden julkaisut saavat 30% koko maan viittauksista. Kiinassa ollaan hyvää vauhtia omaksumassa länsimaiden käytäntöjä, kuten julkaisufoorumien yliarvostusta, ja Nature -artikkeli voi tuottaa kirjoittajalleen yli 10 000 euron bonuksen.

KANSAINVÄLISTYMINEN

Yliopistojen strategioissa ja suunnittelupapereissa kansainvälistymisestä on tullut klisee, jonka takana on kuitenkin vakava ongelma. Sisäänlämpiävyys tuhoaa akateemisen yhteisön luovuuden, ja jos provinsiaalista opiskelijarekrytointia seuraa omien kasvattien suosiminen virkauralla, niin tutkimus ja opetus ovat vaarassa kalkkeutua. Ulkomaisen tutkimus- ja opetushenkilökunnan osuus Suomessa on Portugalin kanssa Euroopan häntäpäätä ja suunnilleen samaa luokkaa kuin Japanissa, joka myös kyyröttää kieli- ja kulttuurimuurin takana. Eurooppalainen opiskelijavaihto kasvoi merkittävästi 1990-luvun puolivälin jälkeen, kun EU pystytti laajat vaihto-ohjelmansa (Erasmus, Erasmus Mundus), ja tämä näkyi myös Suomessa. Kasvu on viime vuosina taittunut, ja vain Kroatiassa ja Puolassa opiskelijat ovat vähemmän kiinnostuneita ulkomaisista opintojaksoista kuin suomalaiset.

Kansainvälistyminen on laatukriteerinä muun muassa Times Higher Education -lehden ranking-listoilla, ja tästäkin syystä on kehitelty erilaisia keinoja sen edistämiseksi. Kun on vaikea saada huippututkijoita pakkaamaan koko huushollinsa ja muuttamaan maata, niin erilaiset kaksois- ja kolmoisnimitykset ovat yleistyneet. Niihin liittyy osa-aikainen työskentely toisessa yliopistossa ja usein merkittävä palkanlisä, mutta myös tutkijan ansioiden laskeminen molempien työnantajien hyväksi. Onkin sanottu, että huippututkijoita rekrytoi-

daan kuin ammattijalkapalloilijoita, mutta sillä erolla, että tutkijoiden julkaisuhistoria siirtyy uuden työnantajan hyväksi mutta pallonpotkijan aikaisemmat maalit eivät. Tällainen moninapainen toiminta näkyy kansainvälisten yhteisjulkaisujen lisääntymisenä, joissa monille kirjoittajille ilmoitetaan useampia osoitteita (affiliaatioita).

Sitä mukaa kun tutkimuksen edellytykset kehittyvien maiden yliopistoissa paranevat, monet niistä ovat käynnistäneet ulkomaille siirtyneiden huippututkijoidensa palauttamisohjelmat (repatriaatio). Useimmat työskentelevät mieluummin omassa kulttuuriympäristössään, jos palkkaus ja työolosuhteet ovat kilpailukykyiset. Kiina, Japani, Taiwan ja Singapore ovat tässä suhteessa olleet menestyksellisiä ja näin nopeasti lisänneet henkisiä voimavarojaan.

Maailmalla liikkuu vuosittain noin 3,7 miljoonaa opiskelijaa ja määrä on kasvussa. Varsinkin anglosaksiset maat ovat tässä voittajia toisaalta kielen, toisaalta hyvämaineisten yliopistojensa ansiosta, mutta myös saksalainen kielialue on vahvoilla. Koska näissä maissa voidaan periä lukukausimaksuja, kansainvälisillä opiskelijoilla on suuri merkitys paitsi yliopistoille niin koko kansantaloudelle varsinkin Australiassa (n. 7,2 miljardia euroa vuodessa) ja Britanniassa (n. 9,5 miljardia euroa vuodessa). Myös Suomessa samoin kuin Ruotsissa on menossa kokeilu EU- ja ETA-maiden ulkopuolisten opiskelijoiden lukukausimaksuista, mutta ainakin Suomessa se näyttää menevän pieleen yliopistojen laimean kiinnostuksen ja opiskelijajärjestöjen aktiivisen vastustuksen takia. Nämä vetoavat kokemuksiin Tanskasta, jossa lukukausimaksujen käyttöönotto pudotti ulkomaalaisten hakijoiden määrän alle puoleen. Toisaalta hyvästä koulutuksesta ollaan kyllä valmiita maksamaan, sillä esimerkiksi Australiassa 1990-luvun alusta maksut ovat kaksinkertaistuneet mutta ulkomaisten opiskelijoiden määrät viisinkertaistuneet. Sitä vastoin ilmainen opetus on aina hintansa väärtil!

Kansainvälisillä koulutusmarkkinoilla tuonnin lisäksi vienti on alkanut kasvattaa merkitystään. Siinä yliopisto hyödyntää mainettaan tarjoamalla koulutusta ja tutkintotodistuksia siellä missä on paljon maksukykyisiä ja –haluisia opiskelijoita. Toiminnalla on yleensä puhtaasti taloudellinen tavoite, sillä muuta lisäarvoa yliopiston tutkimukselle tai opetukselle on vaikea nähdä. Koulutusvientä on nopeasti laajentunut 2000-luvulla, kun palvelut tulivat Maailman Kauppajärjestön (WTO) toiminnan piiriin. Varsinkin Kaakkois-Aasian ja Keski-idän maat sekä Kiina ovat aktiivisesti houkutelleet lähinnä amerikkalaisia,

brittiläisiä ja australialaisia yliopistoja perustamaan sivutoimipisteitä maaperälleen tarjoamalla vero- ym. etuja. Ennen vuotta 2000 tällaisia kansainvälisiä kampuksia oli 35, kymmenen vuotta myöhemmin yli 200, mutta matkan varrella useat perustamishankkeet ovat ajautuneet umpikujaan. Kansainvälisten kampusten suora taloudellinen merkitys ei ole läheskään yhtä suuri kuin kotimaassa toteutettavan koulutuksen, ja vielä huonommin ne palvelevat koulutetun työvoiman saantia maahan. Kansainvälisillä opiskelijoilla on näet taipumus jäädä töihin opiskelumaahansa, jos maahanmuuttomääräykset ja työllistymistilanne sen sallivat.

Jos asiaa sen sijaan ajatellaan kehitysyhteistyön näkökulmasta, niin yliopiston sivutoimipisteen perustaminen olisi erinomainen sijoitus. Sillä olisi suuri vaikutus kohdemaan koko koulutusjärjestelmän kehittämiseen, lähtien opettajankoulutuksesta, ja se auttaisi pitkällä tähtäyksellä myös taloudellisen kehityksen tielle. Valitettavasti Suomen kehitysyhteistyössä koulutus ja etenkin yliopistot näyttelevät kovin vaatimatonta osaa, vaikka kehuskelemme maailman parhaalla koulutusjärjestelmällämme.

KANSAINVÄLINEN VERKKO-OPETUS

Ylimmän opetuksen kysyntä ei rajoitu lukion päättäneisiin nuoriin, jotka tulevat yliopistopaikkakunnalle suorittamaan tutkintoa. Monet varttuneemmat, usein jo työssä olevat henkilöt haluavat kohottaa koulutustasoaan, eikä heillä ole mahdollisuutta kokopäiväiseen opiskeluun kotipaikkakuntansa ulkopuolella. Avoin yliopisto tarjoaa niin meillä kuin muissakin maissa tutkintovaatimusten mukaista opetusta joustavina aikoina, ja erityisesti tietoverkkoja hyödyntävää etäopetusta on kehitetty juuri avoimen yliopiston opiskelijoiden tarpeisiin. Vaikka Suomessa avoin yliopisto ei voi antaa tutkintotodistuksia, niin esimerkiksi Britanniassa Open University on suurin kandidaatin ja maisterin tutkintoja tuottava yliopistoyksikkö.

Viime vuosien nopeimmin kasvava toiminta korkeakoulusektorilla on verkon kautta tapahtuva avoin opetus, joka tunnetaan lyhenteellä MOOC (massive open online courses). Kaupallista opetus- tarjontaa verkossa yritettiin kyllä Yhdysvalloissa ja Britanniassa jo vuosituhatien vaihteessa, mutta vaikka rahaa poltettiin useita kymmeniä miljoonia, hankkeet menivät konkurssiin. Vuonna 2002 MIT avasi kaiken opetusmateriaalinsa ilmaiseksi verkkoon (OCW eli open courseware), mutta siihen ei liittynyt minkäänlaista opetusta eikä sen

kautta voinut suorittaa hyväksytyjä kursseja tai tutkintojen osia. Varsinainen MOOC lähti liikkeelle vasta kun Manitoban yliopisto vuonna 2008 avasi verkkokurssin, joka edellytti rekisteröitymistä, tarjosi vuorovaikutusta opettajien ja kanssaopiskelijoiden kanssa, ja antoi todistuksen hyväksytystä suorituksesta. Todellinen räjähdys nähtiin syksyllä 2011, kun Stanfordin yliopiston tekoälyn verkkokurssille kirjautui 160 000 opiskelijaa kaikkialta maailman maista paitsi Pohjois-Koreasta. Kurssin suoritti loppuun 23 000 opiskelijaa.

Sitten on perustettu ainakin kolme yritystä, jotka vievät MOOC-ideologiaa eteenpäin. Kaksi niistä (Coursera ja edX) perustaa toimintansa konsortioihin, joissa on mukana joukko Yhdysvaltain huippuyliopistoja, kolmas (Udacity) yrittää menestyä itsenäisesti. Toimintaa on myös Australiassa, Britanniassa ja Saksassa, ja ensimmäinen yleiseurooppalainen MOOC avattiin huhtikuussa 2013. Sitä sponsoroi EU, mukana on 11 maata, lähinnä avoimien yliopistojensa kautta, ja tarjolla on 40 kurssia 11 kielellä (www.OpenupEd.eu). Koska MOOC-kurssit ovat kaikille avoimia ja maksuttomia, niin alan yrittäjien ansaintalogiikka etsii vielä muotojaan. Jotkut tarjoavat maksullisia todistuksia kurssin suorittamisesta, toiset veloittavat muita oppilaitoksia verkkomateriaalin hyväksikäytöstä tai etsivät sponsoreita säätiö- tai työnantajasektoreilta. Toistaiseksi vain harvat yliopistot hyväksyvät MOOC-suoritukset osaksi tutkintojaan, sillä ainakin maksullisten yliopistojen näkökulmasta ne edustavat kilpailevaa ilmaistarjontaa. Sitä paitsi on lähes mahdotonta kontrolloida, kuka itse asiassa on suorittanut kurssin loppukäytöstä, olipa se automaattisesti tarkistettava monivaihtoehtoinen tai esseetyyppinen suorite, jonka tarkistamisessa useimmat MOOCit käyttävät ns. ”vertaisarviointia”, mikä tarkoittaa saman kurssin kanssaopiskelijoita. Kehitteillä on erilaisia tunnistusmenetelmiä vilpin paljastamiseksi ja myös automaattisia esseetekstin tarkistusohjelmia, sillä inhimillinen panos tuhansien opiskelijoiden arvioimiseksi on selvästi ylivoimaista.

MOOC-kursseille kirjautuu tyypillisesti suuri määrä opiskelijoita, ennätys lienee Udacityn tietojenkäsittelytieteen peruskurssin 300 000,

*”Viime vuosien
nopeimmin kasvava
toiminta
korkeakoulusektorilla
on verkon kautta
tapahtuva avoin opetus,
joka tunnetaan
lyhenteellä MOOC.”*

mutta vain 7-9 % suorittaa kurssin hyväksytysti. Osa haluaa vain seurata huippuprofessorien videoluentoja tai muuta opetusmateriaalia, osalta loppuu motivaatio tai omaksumiskyky. Suurin ongelma massiivikursseissa on henkilökohtainen palaute, joka on ylimmän opetuksen keskeinen elementti. Sitä ei voi korvata muiden samaa kurssia seuraavien kanssa muodostettu keskusteluryhmä, joka helposti voi sortua sosiaalista mediaa vaivaavaan mutu-ajatustenvaihtoon ja tyhjänpäiväiseen jankuttamiseen. Itseään kehittämään pyrkivälle ja luotettavaa tietoa etsivälle MOOC-aineistot ovat kyllä ylivoimainen lähde verrattuna internetissä vellovaan valtavaan tietomassaan, jonka Google tuo kaikkien saataville mutta josta valtaosa on joko hyödytöntä tai virheellistä.

Oma arvioni on, että tämä uusi muoti-ilmiö vielä lähivuosina kasvaa, mutta elleivät uudet keinot arvioida opintosuorituksia paranna sen hyväksyttävyyttä osana yliopistotutkintoja, sekä opettajien että opiskelijoiden innostus tulee laimenemaan. Myös pedagogisten menetelmien tulee kehittyä aitoa oppimista edesauttaviksi, sillä muutoin on käsissämme vain vanhanaikaisen kirjeopiston elektroninen versio.

MITÄ VOIMME OPPIA KANSAINVÄLISISTÄ KEHITYSTRENDEISTÄ?

Kunkin maan koulutusjärjestelmät ovat pitkän kehityksen tulosta, eikä niitä voi noin vain mennä remontoimaan muita maita matkimalla. Kansainvälisessä kehityksessä on kuitenkin piirteitä, joita ei pidä jättää huomiotta, jos hallituksen toive maailman osaavimmasta kansasta halutaan toteuttaa.

Laatuun perustuva kilpailu on jo kauan ollut käytäntönä, kun julkista ja yksityistä tutkimusrahoitusta jaetaan. Se tulisi tuoda myös yliopistojen eikä vain tutkijoiden ja tutkimusryhmien rahoituksen elementiksi, sillä kilpailu on tehokkain tapa allokoida veronmaksajien rahaa, kunhan pelisäännöt ovat reilut ja arviointi asiantuntevaa. Strategisten resurssien käyttö profiloinnin välineenä perustuen yliopistojen hakemuksiin ja kansainväliseen arviointiin, Saksan ja Ruotsin tyyliin, olisi tehokas tapa muuttaa pitkään vellonut profilointikeskustelu käytännön toimiksi.

Koulutusohjelmien laadun arviointi oppimistulosten perusteella tulisi ottaa uuden Koulutuksen Arviointineuvoston ohjelmaan laatu- ja järjestelmien auditoinnin asemesta. Jos näet halutaan vähentää yliopistojemme ylen runsasta rinnakkaista ja päällekkäistä koulutus-

tarjontaa, mikä syö valtavasti resursseja, niin laadun arviointi ja siihen perustuva resurssointi antaisi hyvän pohjan rationoinnille.

Kansainvälistymisessä tulisi hyödyntää muiden maiden kokemuksia hyvien tutkijoiden ja opiskelijoiden houkuttelemiseksi, muun muassa jaettujen virkojen ja yhteisten koulutusohjelmien muodossa. Nuorten tutkijoiden verkostoitumisen edistäminen palvelisi tätäkin tarkoitusta.

Koulutusvienti on vaikea alue maalle, jolla ei ole kunnon kokemusta koulutuksen hinnoittelusta ja maksullisuudesta edes omassa maassa. Ilmaisen opetuksen vienti on hölmöläisten hommaa paitsi jos sillä tavoitellaan kehitysyhteistyön päämääriä.

Massiivisen verkko-opetuksen alalla kannattaa olla kuulolla, kunnes nähdään, mitä hyödyllistä alkuinnostuksen jälkeen jää jäljelle. MOOC-kurssien hyödyntäminen on järkevää sekä yksityisille oppijoille että yliopisto-opetuksen vastuuhenkilöille, mutta omien tuottaminen edellyttää sekä taloudellisten että henkisten resurssien kunnollista panostusta.

MIT publishes
virtually ALL of its
course materials online
for free. You can take
hundreds of college
courses completely
free, in your own time.

Please **SHARE** this amazing resource with everyone you know.

Kuva: Ari Aalto
Lähde: Helsingin yliopisto

OSAAMISEN JA SIVISTYKSEN SUOMI - MISTÄ EVÄÄT KANSAINVÄLISEEN KÄRKEEN?

Raija Vahasalo

Kansanedustaja, eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtaja.

Kirjoittaja Raija Vahasalo on toiminut Kokoomuksen kansanedustajana Uudeltamaalta vuodesta 1999 lähtien. Vahasalo on eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtaja ja valtiovainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaoston jäsen. Eduskunnan sivistysvaliokunnassa Vahasalo on tehnyt koulutuspolitiikkaa jo 14 vuoden ajan ja toiminut myös Opetushallituksen johtokunnan varapuheenjohtajana ja jäsenenä. Vaha-

salo on aktiivisesti mukana keskusteluissa kansainvälisten koulutuspolitiikkajärjestöjen, virkamiesten ja alan asiantuntijoiden kanssa sekä luennoi suomalaisen koulutusjärjestelmään tutustuville ulkomaisille koulutusdelegaatioille. Valtiollisten luottamustoimien lisäksi hän toimii Kirkkonummen kunnanhallituksen puheenjohtajana. Ammatiltaan Vahasalo on rehtori ja koulutukseltaan kasvatustieteen maisteri.

Keskustelu yliopistojemme rahoituksesta on kiihtynyt. Samaan kuuluvat vaatimukset kansainvälisyydestä ja laadukkuudesta. Myös valitseva opiskelukulttuurimme on kyseenalaistettu. Tiukassa tilanteessa opiskelijoita vaaditaan aiemmin mukaan työelämään ja koulutuksen halutaan vastaavan paremmin työelämän tarpeita. Näiden haasteiden keskellä yliopistoja vertaillaan keskenään entistä kiihaammin.

RANKING-LISTAT OVAT TULLEET JÄÄDÄKSEEN

Armoton kansainvälinen vertailu on osittain perusteltua. Yliopistojen toiminnan laadukkuus ja tulokset ovat ratkaisevia, kun tavoitellaan menestyksekkästä tiedettä, tutkimusta, koulutusta ja innovaatioita, joiden avulla luodaan taloudellista kasvua sekä hyvinvointia.

Miten huippuyliopistot maailmalla kirivät menestykseen? Osaataanko muualla enemmän tai paremmin? Voidaanko globaalissa vertailussa edes arvioida varsin kulttuurisidonnaisia sivistyksen määreitä? Vaikka koemme tiedon olevan universaalista, korkeakoulusektorit ovat edelleen vahvasti sidoksissa paikalliseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan.

Entistä integroituneemmassa maailmassa kilpailusta on tullut keskeinen osa korkeakoulukenttää. Globaalissa tietotaloudessa yliopistot nähdään toistensa kanssa kilvoittelevina yrityksinä. Asema ja arvostus auttavat rekrytoimaan parhaita opiskelijoita ja parasta henkilökuntaa, jotka vuorostaan antavat edellytyksiä menestyä yliopistovertailuissa – tuttavallisemmin rankingeissa. Näin ollen korkeakoulutus saa suuren huomioarvon ja prioriteetin myös valtioiden välisessä kilpailussa.

Rankinglistojen kärjessä ovat vuodesta toiseen yhdysvaltalaisen Harvardin ja Stanfordin sekä englantilaisten Cambridgen ja Oxfordin kaltaiset rikkaat yliopistot. Kansainväliset vertailut saavat paljon medianäkyvyyttä, mutta ne antavat yliopistoista yksipuolisen kuvan. Vertailujen ongelmana on se, että ne suosivat jo valmiiksi tunnettuja yliopistoja.

Vaikka tiedemaailma suhtautuu varauksella listoihin, on sijoituksilla silti välitön hyöty markkinoinnissa. Meidän on pystyttävä houkuttelemaan parhaita tieteentekijöitä, tutkijoita ja lahjakkaita opiskelijoita. Siksi kansainväliset vertailut kirittävät kotimaista korkeakoulupoliittista päätöksentekoa.

Jotta voimme tavoitella erilaisten yliopistovertailujen kärkipaikkoja, tulee toiminnan perusteet saada kuntoon. Yliopistolaitoksen kehittämistyössä tulee keskittyä riittävään resursointiin, tutkimusinfrastruktuuriin, kansainväliseen vuorovaikutukseen, opetuksen laatuun ja henkilökunnan työhyvinvointiin. Kehittäminen voi perustua nykyiselle hyvälle pohjalle.

Äskettäin julkaistiin vertailutulos, jonka mukaan Suomella on kuudenneksi paras korkeakoulujärjestelmä maailmassa. Näin kertoo kansainvälinen yliopistoverkosto Universitas 21, joka toteutti korkeakoulujärjestelmiä vertailevan U21 Ranking of National Higher Education Systems -tutkimuksen, nyt toista kertaa. Tällä erää tutkimuksessa arvioitiin 50 maan korkeakoulujärjestelmiä resurssien, ympäristön, tulosten sekä kansallisten ja kansainvälisten yhteyksien perusteella.

Jälleen tuli selväksi, että Suomen vahvuuksia vertailussa olivat korkeakoulutuksen suhteellisen hyvät resurssit ja tulokset ("output"). Lisäksi aineistosta löytyy kiinnostavia yksityiskohtia. Suomessa on esimerkiksi eniten tutkijoita per asukas, ja täällä myös julkaistaan paljon artikkeleita väkilukuun suhteutettuna. Suomi on kärkisijoilla korkeakoulujen saaman julkisen rahoituksen määrässä. Selvästi heikommin suomalaiset korkeakoulut pärjäsivät kansainvälisyydessä, jota mitattiin esimerkiksi ulkomaisten opiskelijoiden ja kansainvälisenä yhteistyönä tuotettujen artikkeleiden määrällä.

Euroopan komission aloitteesta otetaan tänä vuonna käyttöön uusi, entistä laajempi ja monipuolisempi työkalu yliopistojen vertailuun. U-Multirankin on tarkoitus tuottaa entistä tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa yliopistojen välisistä eroista. Sellaista tarvitaan. Vaikka U-Multirank on sekin numeerinen luokitus, niin toiminnan osa-alueita tarkastellaan kuitenkin itsenäisesti. Ei vain yhden ranking-luvun kautta, kuten tehdään esimerkiksi paljon medianäkyvyyttä saaneissa THE- ja ARWU-tutkimuksissa.

MISTÄ EVÄÄT KANSAINVÄLISEEN MENESTYKSEEN?

Kansainvälinen kilpailu osaajista on kovaa ja kovenemassa. Erot huipujen ja keskinkertaisten välillä ovat entistä suurempia. Suomen tulee kehittää omaa korkeakoulutustaan siten, että olemme mukana tässä kilpailussa valitsemillamme kärkialoilla.

Kansainvälisyyttä ja kansainvälistymistä ei voi mieltää ainoastaan tänne ulkomailta saapuvina opiskelijoina, tutkijoina tai opetushenkilökuntana. Joka puolella toistuva kirjainyhdistelmä ”kv” tulee nähdä myös niin, että suomalaiset lähtevät maailmalle. Meidän tulee varmistaa, että rakenteet kannustavat hankkimaan kansainvälistä kokemusta. Pidemmän aikavälin tarkastelussa tästä on suunnatonta hyötyä, kun kulttuurienvälisen kompetenssin, uudenlaisen tietotaidon ja näkökulmien kanssa palataan Suomeen. Juuri kansainvälisiä osaajia tarvitsemme muuttuvassa maailmassa.

Tutkimus ja opetus eivät saa eriytyä yliopistoissa. Meidän on myös varmistettava, että opetuksen laadun kehittämiseen ja opetustarjonnan lisäämiseen kohdennetaan tarvittavia lisäpanostuksia. Koulutuksen laadun mittareita on jatkuvasti kehitettävä. Myös opettaja-oppilas-lukumääräsuhdetta on tarkistettava ja pidettävä se riittävän pieninä. Lähiopetuksella, seminaareilla ja aidolla vuorovaikutuksella on välitön etumatka massaluentoihin. Yliopistollisen opetuksen laatu ja määrä muodostavat kivijalan, josta myös huippututkimus ponnistaa.

Yliopistojen perustutkimuksen asemaa ei koskaan voi liiaksi korostaa. Monet uudet innovaatiot perustuvat juuri perustutkimukseen. Me emme saa liiaksi nojautua tutkimuksen pikavoittoihin, vaan meidän on ymmärrettävä pitkäjänteisen perustutkimuksen merkitys henkisen pääoman uudistajana ja teknologisen kehityksen mahdollistajana. Tämän vuoksi perustutkimukseen tulee suunnata riittävä rahoitus tulevaisuudessakin.

Tutkijoiden koulutus vaikuttaa suoraan tutkimuksen laatuun ja vaikuttavuuteen. Tutkijaurien kehittäminen on edelleen ajankohdastaista. Tutkijoiden liikkuvuutta kansallisesti ja kansainvälisesti korostetaan. Jotta se onnistuu, tulee esimerkiksi perheellisten tutkijoiden tukipalveluja kehittää. Tutkimuksen ja tieteen tekeminen on muuttunut. Maailman suuret haasteet ja tieteen kehittyminen asettavat uusia haasteita tutkijoille, tutkimuksen rahoittajille ja päättäjillekin. Monitieteisyyttä ja ongelmakeskeistä ajattelutapaa korostetaan. Aineistojen sähköinen saatavuus vaikuttaa omalta osaltaan tapaan tehdä tiedettä uudella tavalla.

Koska pienellä maallamme ei ole koskaan ollut mahdollisuutta kattaa koko tutkimuskenttää, joudumme tekemään valintoja ja priorisoimaan tutkimuskohteita entistä tiukemmin yliopistojen omien strategialinjausten mukaisesti. Strategioiden pohjalta valtio rahoittaa perusrahoitusta yliopistoille ja tukee siten tätä kehitystä. Mutta uusia avauksia tieteessä on kyettävä tekemään ja tieteen tekemistä kehittämään. Valtion rahoituksen kriteerejä tuleekin koko ajan pohtia, vastaavatko ne toivottua kehitystä.

Huippuyliopistoissa tehdään tieteenalojen välistä yhteistyötä. Meilläkin tavoitteena tulee olla poikkitieteellisyys. On ymmärrettävä erilaisten ihmisten ja maailmankuvien törmäyttämisen rikastuttava vuorovaikutus. Toteutimme äskettäin suuren yliopistouudistuksen. Sen toimeenpanossa tulee huolehtia siitä, että luovat törmäykset ja yhteistyö ovat mahdollisia. Emme saa rakentaa sellaisia raja-aitoja, jotka estävät tieteiden ja taiteiden välisen yhteistyön toteuttamista ja kehittämistä.

OPPIA MENESTYNEILTÄ

Kun valmistelimme uutta yliopistolakia, haimme Suomen korkeakoulupolitiikan ohjaukseen ja kehityssuuntiin vertailupohjaa ja visiota kansainvälisistä yhteyksistä. Eduskunnan sivistysvaliokunta vieraili muun muassa Yhdysvaltojen huippuyliopistoissa vuonna 2009. Siellä oli ilmeistä, että menestys perustuu vahvaan akateemiseen vapauteen ja riittävään resursointiin. Kaiken kaikkiaan menestyksen reseptissä on monen monta ainesosaa. Tarkastelenkin seuraavaksi joitakin toimintatapoja, jotka Yhdysvalloissa oli todettu onnistuneiksi.

Opetuksen laadussa keskeinen tekijä on huolellinen opiskelijavalminta sekä pienet opetusryhmät. Opetustehtävät ovat professorien toimikuvan keskeinen ja tärkeä osa. Professorit kantavat vastuun opis-

kelijoidensa menestymisestä. Toisaalta opiskelijoilta edellytetään vahvaa sitoutumista opintoihin ja niissä etenemistä. Kun opetus tapahtuu vuosikurssittain, heikosti menestyneet opiskelijat voidaan "jättää luokalle". Lisäksi huippuyliopistojen opettajia ja tutkijoita arvioidaan säännöllisesti. Myös opiskelijat arvioivat opetuksen tasoa. Jotta voi saada professorin elinikäisen viran, on menestyttävä näissä arvioinneissa.

Kilpailu huippututkijoista ja -professoreista on kovaa ja näyttää käyvän yhä kovemmaksi. Niin yhdysvaltalaiset kuin ulkomaisetkin huippuyliopistot ostavat professoreita ja dekaaneita palvelukseensa huomattavilla palkkioilla. On kuitenkin syytä huomioida, että palkkiot yritysmaailmassa ovat nousseet tätäkin voimakkaammin.

Erityisenä haasteena sekä MIT:ssä että Harvardin yliopistossa oli tieteenalojen välisen yhteistyön tiivistyminen. Molempien yliopistojen johdossa toimivat henkilöt pitivät tärkeänä, että yliopiston koulujen (school, vrt. tiedekuntien) välistä yhteistyötä lisätään. Tieteiden väliset hankkeet olivat tärkeitä kehittämis-kohteita. Itsenäisten ja vauraiden koulujen yhteistyön lisääminen ei kuitenkaan käytännössä näyttänyt olevan kovin helppoa.

MIT tekee viljalti yhteistyötä yritysten kanssa. MIT:illa on kuitenkin yhteistyölle erittäin tiukat kriteerit: Kaikkien tutkimustulosten tulee olla kampuksella julkisia ja MIT:ssä tehtyjen keksintöjen teollis- ja tekijänoikeudet kuuluvat yliopistolle. Selkeästi yrityssalaisuuden piirissä tehtävä toiminta tulee tehdä yrityksen henkilöstön toimesta.

Vaikka suomalaisten ja yhdysvaltalaisen yliopistojen historia ja nykytoiminta eroavat toisistaan merkittävästi, ne kilpailevat kuitenkin samoilla globaaleilla markkinoilla samoista osaajista: tutkijoista ja opiskelijoista. Vaikka yhdysvaltalaista järjestelmää ei ole syytä kopioida Suomeen, joistakin asioista voi ottaa oppia.

Myös meillä akateemiselle vapaudelle annetaan suuri arvo. Historian tärkeimmät keksinnöt ovat syntyneet yhdistelmällä sinnikästä työtä, rohkeutta uskoa omiin poikkeaviin näkemyksiin ja valppautta tehdä tarkkoja havaintoja siellä, missä muut näkevät vain häiriön pi-

***”Opetuksen laadussa
keskeinen tekijä on
huolellinen
opiskelijavalinta sekä
pienet opetusryhmät.
Opetustehtävät ovat
professorien
toimenkuvan keskeinen
ja tärkeä osa.”***

laamassa hyvän kokeen. Akateeminen vapaus on kirjattu jo perustuslakiimme, jossa lukee: "Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu."

Yhdysvalloissa on jo herätty siihen, että suuri osa väestöstä ei yllä riittäviin oppimistuloksiin edes perusasteen koulutuksessa. Ruotsissa suurta huolta herättää se, että suurella osalla lukion läpäisseistä oppilaista ei ole yliopisto-opintoihin tarvittavia tietoja ja opiskelutaitoja.

Suomessa asiat ovat paremmalla tolalla. Tätä kilpailuetua ja tätä hyvinvoinnin taetta emme saa hukata. Meillä on pidetty tärkeänä, että kaikilla on tasavertaiset mahdollisuudet päästä koulutukseen. Sen yhtenä positiivisena vaikutuksena on, että kaikki lahjakkuudet voidaan saada käyttöön.

UUSI YLIOPISTOLAKI - MAINETTAAN PAREMPI

Meillä on realistinen tavoite päästä kansainvälisten vertailujen kärkeen. Se liittyy uuden yliopistolain tavoitteisiin. Uusi yliopistolaki tuli voimaan 2010. Sen myötä yliopistot irrotettiin valtiosta ja yliopistoille annettiin taloudellis-hallinnollinen autonomia. Lakimuutoksen yhteydessä yliopistoille annettiin myös itsenäinen työnantaja-asema ja yliopistojen kaikki palvelussuhteet muutettiin virkasuhteista työsuhteiksi.

Valitettavasti keskustelu yliopistolakiuudistuksesta ja sen toimeenpanosta on ollut varsin polarisoitunutta. Yliopistolaitoksen on kyettävä uudistumaan jatkuvasti. Siihen liittyvät moniulotteiset tekijät on pidettävä yhteiskunnallisen keskustelun ytimessä. Yliopistojen rooli yhteiskunnassa on myös poliittinen kysymys. Yliopistoyhteisökään ei ole tässä kysymyksessä näkemyksiltään yhtenäinen.

Yliopistouudistuksen toteuttamista ovat hankaloittaneet valtiontalouden säästötoimet. Niiden vuoksi muun muassa yliopistoindeksi ensin puolitettiin vuonna 2012 ja sitten vuonna 2013 indeksi jäädytettiin. Yliopistoindeksin käyttöönotto oli uudistuksen eräs keskeisiä kannustimia. On ilmeistä, että rahoituksen tiukentuminen on vaikuttanut kielteisesti uudistuksen toimeenpanoon ja uudistuksen kokemaan vastaanottoon.

Se, mistä on liian vähän puhuttu ja mitä on liian vähän korostettu, on tiedeyliopistojen yhteistyö lukioden kanssa. Jotta yliopistot voisivat varmistaa hyvät opiskelijavalinnat, järjestelmällistä yhteistyötä lukioden kanssa tulee tehdä. Jo lukion aikana opiskelijat voisivat

tutustua yliopistojen ja korkeakoulujen opintotarjontaan, tehdä pienimuotoisia tutkielmia yliopiston kanssa ja halutessaan opiskelijat voisivat suorittaa joitakin yliopiston kursseja. Tämä helpottaisi opiskelijoita jatko-opintojen valinnassa ja siirtymistä akateemiseen korkeakoulutukseen. Se myös nopeuttaisi korkeakouluopintojen suorittamista. Myös yliopistot hyötyvät siitä, että ne voivat jo varhaisessa vaiheessa vaikuttaa siihen, minkälaisia opiskelijoita ne saavat. Lukiot ja yliopistot voisivat tehdä yhteisiä kampuksia yhteistyön helpottamiseksi.

Globalisaation myötä perinteinen kansallinen sivistysajatus ja siten sivistysyliopiston idea on murroksessa. Sivistysajatuksen sidokset kansallisvaltioon ovat purkautumassa. Uusiksi mittapuiksi ovat nousemassa koko maapallo, ihmiskunta ja aikakausi. Tekninen kehitys on avannut aivan uusia tapoja tehdä tutkimusta, julkaista ja levittää tietoa ja tutkimustuloksia.

Yliopistolain voimaantulosta on ehtinyt kulua verrattain lyhyt aika. Varsinkin yliopistojen henkilöstö on suhtautunut kriittisesti, ei vain tähän lakiuudistukseen, vaan myös laajemmin koko korkeakoulupoliitiikkaan. Tätä kritiikkiä päätöksenteko tarvitsee.

Osittain lakiuudistus näyttää joutuneen myös syntipukiksi. On helpompi selittää huonon hallinto- ja johtamiskulttuurin johtuvan uuden yliopistolain virheistä kuin omasta osaamattomuudesta hoitaa asiat oikein. Koska uusi laki on tehty mahdollistajaksi, se mahdollistaa myös huonot ratkaisut.

Jos haluamme kansainväliseen valokeilaan, meidän on välttämätöntä saada kaikki irti yliopistojen henkilöstön ja opiskelijoiden lahjakkuuksista. Heitä on kuultava ja heidät on sitoutettava mukaan, kun toteutetaan uusia johtamis-, organisaatio- tai muita uudistuksia. Avoin toimintakulttuuri motivoi koko työyhteisöä tieteen ja opetuksen parhaisiin saavutuksiin.

Etenkin henkilöstölle on toivottu entistä parempia mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa omaa yliopistoaan koskevaan strategiseen suunnitteluun. Haluttu kehityssuunta on, että kollegiot alkaisivat käyttää sitä valtaa, minkä yliopistolaki niille antaa esimerkiksi yliopistojen tilinpäätöksen ja vuosikertomuksen hyväksymisessä. Kollegioi-

”Se, mistä on liian vähän puhuttu ja mitä on liian vähän korostettu, on tiedeyliopistojen yhteistyö lukioden kanssa.”

den ei tarvitse jäädä vain kumileimasimiksi hallituksissa jo tehdyille päätöksille.

Johtamiskulttuurin menettelytapoja koskeva lain kirjain ei takaa todellista vaikutusmahdollisuutta, ellei kuulemisella ja kuulluksi tulemisella ole yhteyttä päätöksentekoon. Onkin korostettava, että lainsäädäntö antaa jo nykyisellään myös yliopistokollegiolle merkittävää toimivaltaa, jos sitä osataan ja halutaan käyttää.

Lähes kaikissa yliopistoissa on lain myötä tehty monenlaisia sisäisiä uudistuksia. Rakenteellisia uudistuksia olisi jouduttu joka tapauksessa toteuttamaan, vaikka yliopistolakiuudistusta ei olisi tehty. Osa rakenneuudistuksista on aloitettu jo ennen lain uudistusta. Uutta on strateginen johtaminen. Erityisesti henkilöstöpolitiikka on tärkeä kehityskohde. Sitä on muutettava kannustavammaksi ja palkitsevammaksi. Näin me hokuttelemme osajia ja tieteentekijöitä.

Yliopistoyhteisöissä alumneilla on tärkeä rooli. Suomessa etenkin Helsingin yliopisto on lähtenyt rakentamaan yhteyttä alumneihin. Maailman huippuyliopistoissa alumnit osallistuvat alma materin toimintaan aktiivisesti. He ovat tärkeitä yliopistojen tukijoita. Esimerkiksi Iso-Britanniassa yliopistojen eräs merkittävä rahoituslähde on alumneihin suunnattu varainkeruu. Toiminta on hyvin systemaattista ja sitä hoitaa päätoiminen henkilökunta.

VANHOJA JA UUSIA UHKIA JA MAHDOLLISUUKSIA

Eteeni sattui vastikään valtioneuvoston lausuma korkeakoululaitoksen kehittämisestä vuodelta 1966. Yllättävää tai ei, niin neljäkymmentä vuotta sitten on tavoiteltu pitkälti samoja kehityssuuntia. Kun verrataan nykyisiä tavoitteita 60-luvun linjauksiin, saadaan päätöksentekoon laajempaa näköalaa. Vuonna 1966 lausuttiin muun muassa seuraavaa: "Valtioneuvosto pitää tärkeänä, että yliopistojen ja korkeakoulujen hallintoa ajan vaatimusten mukaisesti uudistetaan niin, että toisaalta tieteellisen koulutuksen saanut henkilöstö voi omistautua tutkimus- ja opetustehtäviin ja toisaalta akateeminen yhteisö nykyistä laajemmalti osallistua itsensä koskevien päätösten valmisteluun; että tutkintoja varten tarpeellinen opintoaika lyhenee ja että yliopistot ja korkeakoulut muissakin suhteissa kiinnittävät huomiota uusiin ja uusiutuviin tehtäviin ja vaatimuksiin, joiden täyttämistä yhteiskunta niiltä aiheellisesti odottaa".

Voikin todeta yliopistojen kehityksen olevan verrattavissa globalisaatioon. Sitä on tapahtunut jo pitkään, mutta nyt erinäisistä syistä se koetaan intensiivisemmäksi kuin aiemmin.

Mutta jos palaamme nykyhetkeen ja viimeaikaisiin uudistuksiin, on huomattavaa kuinka niiden myötä yliopistot ovat akateemisen tutkimuksen ja tieteellisen perus- ja jatkokoulutuksen lisäksi omaksuneet joukon uusia toimintamuotoja. Niihin kuuluvat muun muassa tutkimustulosten kaupallistaminen ja lukukausimaksukokeiluun osallistuminen.

Puheenvuoroja yliopistollisen perustutkintokoulutuksen maksullisuudesta on Suomessa alkanut esiintyä viime aikoina yhä tiheämmin. Ajallinen yhteys yliopistojen rahoitusautonomian lisääntymisen kanssa uuden yliopistolain voimaantulon myötä on ilmeinen. Eri selvityksissä on kuitenkin todettu, että lukukausimaksut sallivalla lainsäädäntömuutoksella ei ratkaista yliopistojen rahoitusvajetta. Suomen on löydettävä markkinavalttinsa globaaleille koulutusmarkkinoille kontekstiin sopivalla tavalla.

Yksi tapa avata koulutusvientiämme on nykyisen tilauskoulutuksen lain kehittäminen siten, että se mahdollistaa tutkintoon johtavien koulutusohjelmien myynnin EU/ETA-maiden ulkopuolelle ilman, että se vaarantaa oman maan kansalaisten opetuksen maksuttomuutta tai asettaa lukukausimaksuja yksittäisen opiskelijan harteille.

On ensisijaista, että hallitus selvittää mahdollisuudet purkaa koulutuksen vienniltä lainsäädännöllisiä esteitä niin, että erotetaan normaalina opetuksena tarjottava tutkintokoulutus ja koulutuksen vientinä toteutettava tutkintokoulutus selvästi toisistaan. Nykyinen tilauskoulutuslaki koskee nimenomaan korkeakoulututkintoon johtavaa koulutusta. Siksi oleellista on, että maksaja ei ole yksittäinen opiskelija, vaan jokin instituutio. Nämä rajaukset ovat keskeisiä – ilman niitä emme puhuisi tilauskoulutuksesta lainkaan.

Vaikka 2000-luvun alun korkeakoulupolitiikassa ovat vahvistuneet taloudellisen kasvun määrittämät kansainvälistymisen vaateet, on suomalaisen korkeakoulujärjestelmän rikkaus nimenomaan yhtäläisissä opiskelumahdollisuuksissa ja sosioekonomisia eroja tasaavassa maksuttomassa opiskelussa.

Esimerkiksi peruskoulumme on menestystarina, jonka potentiaalia on hyödynnettävä nykyistä paremmin koulutusviennissä. Sen tutkimusperustainen kehitystyö tapahtuu yliopistoissamme. Menestyksen takana ovat korkeasti koulutetut opettajat, tutkimukseen poh-

jautuva opettajankoulutus, luottamus opettajien ammattitaitoon ja ta-savertainen mahdollisuus saada laadukasta opetusta missä tahansa koulussa joka puolella Suomea. Malliamme ei sellaisenaan voi siirtää toiseen maahan, mutta annettavaa on koulutuksen suunnittelun, ke-hittämisen ja johtamisen osalta. Edellä mainittujen lisäksi koulutus- ja opetusteknologiasta löytyy Suomen kilpailuvaltit.

Jotta aidosti olemme osaamisen ja sivistyksen kärjessä, meidän tu-lee määritellä opetushenkilöstön kelpoisuudet ja esimerkiksi opet-tajankoulutuksen asema. Erityisesti opettajankoulutuksen asemaa kansallisena erityistehtävänä on vahvistettava ja varmistettava myös harjoittelukoulujen riittävä rahoitus. Peruskouluissa luodaan yhä kriittinen perusta koko kansakunnan lahjakkuusreserville, jota kor-keakoulutuksemme kipeästi tarvitsee.

Meidän yliopistollinen, tutkimusperustainen pedagoginen osaa-misemme ja koulutusjärjestelmämme ovat aidosti ainutlaatuisia ja alansa huippua kansainvälisessä tarkastelussa. Meillä on paljon sel-laista piilo-osaamista, jota ei vielä koko mitassaan tiedosteta meillä ei-kä maailmalla. Siksi näitä yliopistolliseen toimintaan perustuvia erin-omaisia elementtejä tulee tuotteistaa ja markkinoida paremmin.

Kun koulutusosaamistamme kaupataan, tulee muistaa että maine voi kärsiä jos keskitymme ainoastaan nopeaan taloudelliseen voiton-tekoon. Laadunvarmistus on meidän kaikkien etu. Yliopistollisen toi-minnan korkealuokkainen maine takaa sen, että osaamisellemme on kysyntää.

Suuri osa työstäni on olla yhteydessä ulkomaisiin kollegoihin, jot-ka jaksavat yhä edelleen olla hyvin kiinnostuneita suomalaisesta kou-lutusjärjestelmästä. Siinä yhteydessä olen havainnut, miten monissa maissa päätöksenteko pohjautuu tutkimustyön tuloksiin. Meillä sitä ei käytännöllisesti katsoen ole lainkaan. Kuitenkin tutkimustietoa tar-vitaan myös julkisessa päätöksenteossa. Siksi tätä asiaa vahvistamaan tarvitaan enemmän yhteistyötä tutkijoiden ja päättäjien välillä päättä-jien tietopohjan vahvistamiseksi. Lisäksi tutkijoiden tulee osata ker-toa tutkimustuloksensa kansantajuisesti ja siten, että ne olisivat hyö-dynnettävissä poliittisen päätöksenteon lisäksi myös muissa julkisen sektorin toiminnoissa.

Seuraavat toimenpiteet ovat edellytys sille, että pääsemme halut-tuun tavoitteeseen. Siihen että suomalainen yliopistojärjestelmä on entistä laadukkaampi, kansainvälisempi ja tuloksellisempi:

- Tutkimus ja opetus eivät saa eriytyä yliopistoissa.
- Tutkimuksen ja tieteen tekemisen edellytyksiä on parannettava ja perustutkimuksen asemaa vahvistettava.
- Opetuksen ja tutkimuksen laadussa keskeinen tekijä on oikea opiskelijavalinta sekä pienet opetusryhmät.
- Järjestelmällistä yhteistyötä lukiodien kanssa on tehtävä.
- Kansainvälistymistä on tuettava vahvasti myös niin, että suomalaiset hakevat kansainvälistä kokemusta ulkomailta.
- Riittävästi resursoitu tutkimusinfrastruktuuri, opetuksen laatu, henkilökunnan työhyvinvointi ja monitasoinen kansainvälinen vuorovaikutus ovat edellytyksiä menestykselle.
- Koulutusvienti on mahdollistettava esimerkiksi tilauskoulutuksen lainsäädäntöä kehittämällä, jossa tutkintoon johtavan koulutuksen myynti EU/ETA-maiden ulkopuolelle on erillään yliopistojen ns. normaalista hakujärjestelmästä.
- Tutkimustulosten hyödyntämistä julkisessa päätöksenteossa on vahvistettava.

**SUOMEN TOIVO -AJATUSPAJAN AIKAISEMPIÄ
JULKAISUJA, TILATTAVISSA OSOITTEESSA:
www.toivajatuspaja.fi/julkaisut**

**Sosiaalinen media - poliittisen
vaikuttamisen uusi voima**

Bourgeois Virtues

**Oikeistopopulismin
monet kasvot**

Demokratian ritarit

Julkinen hallinto

Metropolimme 2030

Go Go, Slow Go, No Go

10 Näkemystä Tulevaisuuteen

[illegible]

[illegible]

[illegible]

” Kuka haluaa lisää strategiaseminaareja ja hallintokokouksia voidakseen vaikuttaa? ”

LAATU, LAATU, LAATU,

Yliopistojemme tulevaisuutta pohdittaessa nämä sanat on aiheellista lausua kolmasti, sillä laatu on määrää paljon olen- naisempi yliopistojen kaikille kolmelle päätehtävälle; opetuk- selle, tutkimukselle ja yhteiskunnalliselle vuorovaikutukselle. Uusi yliopistolaki on herättänyt paljon keskustelua sekä ennen että jälkeen voimaantulonsa vuoden 2010 alussa. Laki on vain yksi elementti laajassa muutosprosessissa, jonka mui- den osauudistusten eräitä epäkohtia on aiheettomasti pantu uuden lain syyksi.

Tässä kirjassa pyritään arvioimaan yliopistojemme nykyti- laa monipuolisesti eri näkökulmista. Monet kirjoittajista ovat olleet keskeisesti mukana ideoimassa ja toteuttamassa uudis- tuksia, kuten lainsäädäntöä, yliopistojen yhdistämisiä, profi- lointia ja talouden järjestelyjä. Opiskelijoita askarruttavista kysymyksistä tarkastellaan työn ja opiskelun yhteensovitta- mista sekä omavastuun toteuttamista opintojen ja yliopis- tojen rahoituksessa. Opiskelukulttuurin ongelmat mainitaan useassa artikkelissa ja niitä valottaa vertailu amerikkalaisiin yliopistoihin. Nuoren tutkijan puheenvuoro antaa vihjeitä, kuinka yliopisto voisi edistää urakehitystä sen kriittisessä varhaisvaiheessa. Lopuksi eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtaja kertoo lain valmistelusta ja seurannasta sekä arvioi, kuinka yliopistot voivat edistää maamme pyrkimystä osaamisen ja sivistyksen kärkeen maailmassa. Uusi laki mah- dollistaa yliopistojen omaehtoisen kehittämisen. Pallo on nyt yliopistoilla.